

Mihaela Miroiu este profesor universitar doctor la Facultatea de Științe Politice și Administrative, București. Coordonează colecția Editurii Polirom – *Studii de gen*. A publicat: *Gândul umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană* (1995), *Jumătatea anonimă. Antologie de filosofie feministă* (1995), *Etica profesională* (2000). La Editura Polirom, a publicat *Învățământul românesc azi* (în colaborare, 1998), *Convenio. Despre natură, femei și morală* (2002), *Lexicon feminist* (în colaborare, 2002), *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești* (în colaborare, 2002), *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe* (2004) și *R Estul și Vestul* (în colaborare, 2005).

www.polirom.ro

© 2006 by Editura POLIROM

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MIROIU, MIHAELA

Neprețuitele femei / Mihaela Miroiu – Iași: Polirom, 2006

ISBN (10) 973-46-0298-5; ISBN (13) 978-973-46-0298-8

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Printed in ROMANIA

Mihaela Miroiu

**NEPREȚUIȚELE
FEMEII**

POLIROM
2006

„Mă leg să renunț la feminism atunci
când ceilalți vor renunța la misogi-
nism, sexism și patriarhat.“

Mihaela Miroiu

Neprețuitelor femei care mi-au marcat viața

Străbunicii: **Maria Muntean**, bunicii: **Emilia Dragota**, mamei: **Emilia Bîrsan**, profesoarelor mele: **Mariana Bărbulescu**, **Valeria Bucur**, **Cornelia Grünberg**, **Florica Neagoe**, **Cornelia Radu**, prietenelor din copilărie și de până acum: **Otilia David**, **Eva Oros**, **Dana Lambropulos**, prietenelor de adolescență, tinerețe sau maturitate: **Monica Calotă**, **Daniela Ion**, **Sanda Iordache**, **Jeni Tebieș**, prietenelor care m-au însoțit în tinerețea și maturitatea feministă: **Elena Bălan**, **Adriana Băban**, **Maria Bucur**, **Laura Grünberg**, **Anca Jugaru**, **Liliana Popescu**, **Doina Ștefănescu**, **Ursula Vogel**, **Renate Weber**. Feministelor românce deschizătoare de drumuri și minți din trecut: **Calypso Botez**, **Alexandrina Cantacuzino**, **Eugenia Ianculescu**, **Sofia Nădejde**, **Eleonora Stratilescu**, **Alice Voinescu**, **Adela Xenopol** și din prezent: autoarelor: **Anca Manolache**, **Ștefania Mihăilescu**, politicienei **Mona Muscă**. Jurnalistelor solidare cu feminismul cultural și politic: **Gabriela Adameșteanu** și **Rodica Palade**. Feministelor care aparțin deja lumii marilor teoreticiene și m-au marcat profund: **Simone de Beauvoir**, **Mary Daly**, **Carol Gilligan**, **Gerda Lerner**, **Kate Millett**, **Susan Moller Okin**, **Carole Pateman**, **Anne Phillips**, **Harriet Taylor**, **Mary Wollstonecraft**, **Iris Maryon Young**.

Aceste texte reprezintă o selecție de articole și interviuri care au fost publicate în revistele: *AnaLize*, 22,

Observator cultural, Dilema, Sfera politicii, Capitala, Contrapunct, Info Kappa și în cotidianul *Curentul*. Ele sunt republicate în acest volum cu permisiunea binevoitoare a redactorilor șefi ai acestora. Mulțumesc Maricăi Mânăilă pentru transcrierile textelor mai vechi. Micile modificări pe care le-am operat în acest volum vizează eliminarea unor repetiții.

În loc de preambul: Arheologie feminină

(întrebările aparțin Magdei Cârneli)

Scurtă prezentare personală (adusă la zi)

De 50 de ani sunt persoană ca femeie în diverse metamorfoze: nepoata unor țărani ardeleni, fiica învățătoarei Emilia Bîrsan și a colonelului artilerist Mihai Bîrsan, mama lui Andrei, soția lui Adrian, prietena prietenilor mei, colega colegilor mei, profesoara elevilor și studenților mei.

Am scris cărți de filosofie feministă, de teorie politică feministă, de etică, de analiză politică. Am editat studii de gen, cultură civică, filosofie, politologie. Sunt profesoară universitară, conduc doctorate în Științe Politice și un masterat de Gen și Politici Europene – Studii de Gen.

Am încercat să scriu literatură. Am încercat să pictez. Am cunoscut mulți oameni și multe locuri. Mi-am dorit să pot trăi scriind. Nu am avut cum. M-a urmărit o „fatalitate”: responsabilitățile instituționale. Am reușit câte ceva, între altele să creez câte un loc sub acest soare pentru zone noi de studiu.

Mihaela Miroiu

Valorile esențiale din viața mea

Ele s-au metamorfozat odată cu mine. Trei au rămas valori-credițe-sensuri: maternitatea, creativitatea și prietenia. Fără Andrei, fiul meu, nu mă pot imagina, chiar dacă sunt o mamă care-și ține mințile adesea în altă parte. Fără creativitate mă simt goală și doar funcțională. Fără prietenie și încredere îmi pierd rădăcinile. Celelalte m-au însoțit acut sau cronic: iubirea, libertatea, autenticitatea, solidaritatea, curiozitatea, responsabilitatea.

Figura feminină din cultura română pe care o apreciez cel mai mult

Apreciez multe femei contemporane mie, care mi-au influențat parcursul intelectual. Nu mă voi referi însă la ele (am norocul să trăiesc între femei care îndrăznesc să gândească diferit și creativ și să-i învețe pe alții). Figura feminină din cultura română pe care o apreciez în mod deosebit este Alice Voinescu, fiindcă a îndrăznit să existe în nucleul tare al excluderii sau marginalizării, filosofia, fiindcă a încercat să uite răul și să trăiască fără meschinării post-traumatice, fiindcă avea tot atâta suflet câtă minte. Și le avea din plin. Nu mi-a influențat parcursul intelectual. Am „întâlnit-o“ târziu.

Personalitatea feminină din cultura universală pe care o admir

Din cultura universală o admir pe Mary Daly, această minunată teoreticiană „anarhistă“ care trăiește la Boston, înconjurată de ostilitate și admirație. Am re-cunoscut-o în vara lui 1998, când am trăit alături de ea momente de o gynergie intelectuală fără egal. A scris șapte cărți. Toate cât se poate de

Neprețuitele femei

ginomorifice. A scris săpând în rădăcinile teologice, filosofice și antropologice ale patriarhatului. Căutând o Welthanschauung în care să se regăsească și „morphe“ femeiască.

Da, ea mi-a influențat parcursul intelectual așa cum o fac toți cei care suferă de hybrisul marilor maestri sau al marilor maestre: mi-a zdruncinat din temelii prejudecăți bine așezate acolo de întreaga cultură andromorfică pe care, cuminte, mi-am însușit-o. În acest sens datorez destule Ancăi Manolache și pionieratului său în feminismul creștin ortodox precum și Ștefaniei Mihăilescu, cea care ne-a redat feminismul românesc de la 1815 și până la anihilarea lui sub dictaturi.

Personaje mitologice marcante

Semenele, mama parthenogenetică a Atenei și fiica ei. Pe Maria Magdalena, „în rând cu Apostolii“, dar mai credincioasă decât mulți dintre ei.

Expresie celebră pe care o aplic ca formulă de viață

Expresia nu este celebră, dar încerc să o aplic:

Nimeni nu poate trăi în locul tău.

Descrierea făcută mie de un bărbat în care mă recunosc și m-aș recunoaște:

Mă voi referi la o descriere scurtă și întremătoare, aparținând prietenului meu Mircea Miclea: „Lângă tine, Mihaela, oamenii devin mai oameni și înțeleg mai multe, iată sensul!“. Mi-a spus asta când soarta era, în multe privințe, supărată foc pe mine și când eu nu mai știam cam de ce ar mai trebui să continui,

Mihaela Miroiu

odată ce, indiferent ce făceam, mi se întâmpla ceva rău. Am știut și că el, bunul meu prieten, chiar așa gândea și că avea destulă dreptate încât să-l cred, să îmi cred. Și dacă aceasta se întâmplă cu puțini, parcă tot merită să continui.

Ce înseamnă să fii femeie în România de azi?
E dificil? E provocator?

Depinde. Înseamnă să trăiești în medie cu șapte ani mai mult decât un bărbat, ceea ce, să recunoaștem, nu-i puțin lucru. Înseamnă să traversezi tranziția fără crize atât de grave de nonsens, dacă ești în șomaj, fiindcă mai sunt destui cei care au nevoie de tine, să ai de lucru în zonele de destructurare industrială, să câștigi în medie mai puțin decât bărbații, să nu faci parte din „topul“ oamenilor de afaceri, să ai o atitudine excesiv de contemplativă față de politică, să monopolizezi aproape în totalitate statutul de părinte singur. Înseamnă să înveți la fel de performant ca un bărbat, dar să nu ajungi în top: academic, managerial, financiar, fiindcă aceste topuri sunt bine conservate ca *establishment* bărbătesc. Înseamnă să te abții de la delict grave, să fii mult mai bătută decât un bărbat și mai ales de către cei „dragi“, „aproiați“, de „ai tăi“. Înseamnă să muncești două treimi din munca totală și să apari în presă cu imaginea de corp pasiv, de vânzare. Înseamnă să te refugiezi în ONG-uri, acolo unde ai influență și să lași bărbații la finanțe și în politică, acolo unde este puterea.

Ceea ce am scris arată că e dificil să fii femeie. De ce e și provocator? Eu cred că provocarea vine mai ales din faptul că s-a ajuns la un prag critic al patriarhatului cotidian românesc. Tot mai multe femei vor învăța curând că nu e o fatalitate să fie anexe culinare, de menaj, decorațiuni atașate ca status simbol,

note de subsol la interesele bărbaților. Se vor uita lung la ele însele, și s-ar putea să nu mai accepte decât relații partenoriale. Vom intra și noi în „criza familiei patriarhale“, în tranziție spre cea partenerială, vom afla și noi că etica drepturilor nu trebuie să fie monopol bărbătesc și cea a grijii, „monopol“ femeiesc. Încercând să ieșim la lumină ne vom pierde multe dintre comoditățile traiului în umbra bărbaților. Orice încercare de ieșire din regimuri paternaliste este grea. Dar merită să exiști altfel decât ca o anonimă de folosință milenară. În timp economia globală va fi preponderent digitală, de comunicare și de servicii. Este în avantajul femeilor. Va crește transparența deciziei și, odată cu ea, nevoia moralității în politică și „politici“. Este altă ușă, deocamdată întredeschisă mai mult pentru femei.

Ce ar reprezenta feminitatea ca valoare pozitivă? Dar negativă?

Voi lua „valoare“ în sens de virtute și voi accepta zisa lui Aristotel: viciul este excesul și lipsa, virtutea este măsura, echilibrul. În mod tradițional, femininul se asociază simbolic cu materia, imanența, trupul, sensibilitatea, emoția, slăbiciunea, dependența, impuritatea, haosul, schimbătorul, teama, iar masculinul cu spiritul, transcendența, mintea, raționalitatea, tăria, independența, puritatea, cosmosul, invarianța, curajul. În același mod tradițional, masculinul este socotit superior femininului. În cultura patriarhală este de așteptat ca femeile să dea curs la ceea ce simbolizează. Numai că lumea se compune din femei și bărbați individuali, influențați desigur de ceea ce le zice cultura că este feminin sau masculin și, deocamdată, de faptul că masculinul trece drept superior din punct de vedere axiologic. Mă întorc la prima

Mihaela Miroiu

afirmație: viciul este excesul și lipsa. Cred că cel mai mare viciu „feminin“ este teama de autoafirmare pe termen lung și permanenta ei justificare prin grija față de alții și prin autosacrificiu excesiv (adică neasumarea ca subiect și scop a propriei vieți). Cred că cea mai importantă virtute femeiască derivă din potențialul de a da viață și se manifestă prin respect pentru păstrarea vieții (agresiune mai scăzută, conviețuire, înclinație spre conciliere în raport cu conflictul).

De altfel, în propria mea practică în calitate de șefă de bărbați, problema cea mai mare pentru mine a fost teama în situații de criză și, pentru ei, orgoliul exagerat în situații de competiție. Eu nu am educația pentru a-mi învinge repede teama, ei nu au educația pentru a-și învinge repede vanitățile. Încercăm să ne educăm împreună pentru ceea ce nu a intrat în patternul nostru de femei și al lor, de bărbați.

Observator Cultural, nr. 47, 16 ianuarie, 2001

Introducere

Mai are rost feminismul?

Pentru unii dintre cititori probabil că titlul mai potrivit ar fi: „Are rost feminismul?“. Aud sistematic în jurul meu multe femei educate, profesioniste, adesea implicate politic sau civic, militante în felul lor, care doar că nu-și scuipă-n sân când aud de feminism și susțin, stupefiant pentru cunoscători: „Eu nu sunt feministă! Eu nu vreau să fiu sufragetă!“. Bărbații antifemi-niști autohtoni au alte probleme: feministele sunt nebunele acelea care au protestat scoțându-și sutienele pe stradă, nu mai vor să fie mame, sunt lesbiene! Mai aproape, un antifeminist de marcă se exprima și mai tranșant: Feministele sunt frigide, complet neispititoare, atee, nemăritate, nu au nici măcar prieteni, iar a încerca să cucerești o astfel de femeie este ca și cum ai mângâia un sân cu silicon sau o coapsă falsă. Când microfoanele sunt conectate mai ales la această categorie de intelectuali publici, cum să nu scuipi în sân la ideea că ai putea să fii asociată cu aceste „mari eșecuri“ ale stirpei femeiești?

Mihaela Miroiu

Fiindcă la noi domină cultura improvizată și ignoranța arogantă, mă simt nevoită să scriu despre lucruri care ar trebui să figureze în cultura de bază a oricărui om cu educație medie. Între altele, desigur, manualele românești de istorie nu pomenesc nimic despre felul în care au câștigat femeile din lume și din propria țară drepturi civile și politice, ca și când acestea le-au fost făcute cadou prin bunăvoința de masă a bărbaților generoși și luminați.

Sunt convinsă că în întreaga istorie patriarhală (adică istoria în care bărbații dețin monopolul resurselor politice, financiare, culturale), femeile au acționat ca să își facă și ele partea lor. Cea mai simplă și bătătorită cale este cea „feminină”: bărbații trebuie să fie flatați, orgoliul lor trebuie gădilat, chiar dacă aceasta înseamnă să mimezi slăbiciunea, vulnerabilitatea, inferioritatea, dependența. Cum nu ai acces direct la resurse, ai acces la posesorii lor. Ei pot să fie luați în administrare, făcuți dependenți. Mai întâi, ei sunt real dependenți fiindcă s-au născut prin voința unei femei. Apoi sunt dependenți de mame pentru a crește și a deveni autonomi. Devin dependenți de farmecele altor femei care îi flatează și îi mulțumesc erotic. Devin dependenți de neveste pentru a fi hrăniți, îngrijiți, curățați. Devin dependenți de admirația femeilor. Au nevoie de muze și de Galatee. Au plătit și plătesc pentru asta, dar atât cât să mențină controlul resurselor de dominare. Plătesc prin faptul că o femeie

dependentă se simte adesea mizerabil și când nu mai poate, transferă starea ei mizerabilă celor din jur.

Altele, uneori în colaborare cu bărbați parteneriali care cred că un umanism fără femei competitivoare și partenere nu este umanism deloc, au ales calea feministă: cea a competiției deschise pentru resurse, susținând, asemenea Harrietei Taylor (1851) și lui John Stuart Mill (1869), că, odată ce competiția este sursa progresului, este o crimă să înlături jumătate din competitori fiindcă s-au născut femei. Această cale a devenit foarte explicită încă din Renaștere prin Christine de Pisan (1405). În 1694 Mary Astell publica *A Serious Proposal to Ladies*, în care dezvoltă problema: „Dacă toți oamenii se nasc liberi, cum se face că toate femeile se nasc sclave?”. Feminismul a evoluat concordant cu Iluminismul (Mary Wolstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792) și s-a transformat în mișcare de emancipare politică și civilă la mijlocul secolului al XIX-lea. De ce această evoluție? Fiindcă până atunci, indiferent cât se dezmărgineau fruntaliile drepturilor și cetățeniei pentru bărbați în virtutea modernității (în ideea că oamenii se nasc egali în drepturi pur și simplu fiindcă sunt oameni), că trebuie renunțat la paternalism în favoarea „contractului social *fratern*“, femeile erau trecute iarăși la statutul de anexe ale bărbaților, părți ale posesiei acestora, obiecte de inventar gospodăresc, cu un statut dubios,

Mihaela Miroiu

oscilând între cel de „slugă“ și cel de vită, întocmai ca în patriarhatul veterotestamentar, neclintit de Evangheli: „Să nu dorești casa aproapelui tău; să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul din dobitoacele lui și nimic din câte are aproapele tău“ (Ieșirea, 20, 17).

Femeile au fost tratate ca ființe cu discernământ limitat, din când în când mai trebuiau și bătute, dar legea te împiedica să le și omori, cel puțin în ultimul secol și jumătate, ele sunt sexul slab, incompetente legal, lipsite de drept de proprietate, de studii, de dreptul de a profesa, de a iniția căsătoria sau divorțul, de a vota, de a fi reprezentate politic. Pe scurt, erau trecute în sensul drepturilor politice la capitolul: minori, delicvenți, criminali, idioți, așa cum s-a întâmplat și în faimoasa Constituție românească „democratică“ de la 1923. În acest sens, cui nu îi plac sufragetele trebuie să își asume ideea că era mai bine ca femeile de acum un veac să fi stat în banca lor în loc să se expună oprobriului public luptând pentru „sufragiul“ cu adevărat universal (căci de aici le vine numele de sufragete). Grație acestor femei și „colaboraționiștilor lor bărbați“ (cum îi numea cu oroare Fr. Nietzsche), drepturile civile și politice ale femeilor au fost treptat recunoscute, ajungând să voteze începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea în unele state americane, în Australia, Noua Zeelandă, din zorii secolului XX în Țările Scandinave, iar

apoi în Anglia, Rusia și în întregime, în SUA. De aproape 60 de ani femeile au acces generalizat, nu prin excepție, la aproape toate formele și nivelele de studii. La fel, de peste 30 de ani au acces la performanță intelectuală și de cercetare. De peste 15 ani legile le protejează de bătaia și violul aplicate de soți, precum și de prostituția forțată. De mai puțin de 10 ani violul colectiv pe timp de război este socotit crimă de război. Toate acestea se întâmplă numai în lumea democratică și doar prin intermediul feminismului politic. Cele mai multe dintre semenele noastre trăiesc încă în preistoria exercitării drepturilor lor (vezi semenele de lângă noi, femeile rroma din comunitățile tradiționaliste, precum și femeile din religii ultrapatriarhale), în cazul fericit în care acestea le sunt formal recunoscute.

Dar „lumina“ nu a venit deloc numai de la Apus. Nici înaintașele noastre de pe plaiul „mioritic“ nu s-au rezumat la conviețuirea cu patriarhatul într-o resemnare „cosmică“, de Ană păcălită și zidită fără consimțământ în proiectele bărbaților. Chiar și Ana „lui Manole“ a protestat, dar a făcut-o degeaba într-o cultură surdă la glasul femeilor.

„Spiritul de dominație, domnia forței (...) au asigurat bărbatului *partea leului* (...). Îmbibat de spirit egoist și preocupat de a nu avea în fața sa un rival și un concurent înarmat cu aptitudini egale, bărbatul a îndepărtat-o pe femeie de oriunde i-ar fi putut face umbră, sau, dacă a

Mihaela Miroiu

lăsat-o să pătrundă, a retribuit-o inegal pentru a o descuraja și imobiliza, pentru a o ține veșnic în limitele de inferioritate din care nu va trebui să iasă.“ (Calypso Botez, 1923)

Româncele au început să devină active în mișcarea pentru drepturi civile încă de la 1815 (vezi Ștefania Mihăilescu, *Emanciparea femeii române. Antologie de texte 1815-1918*, Editura Ecumenică, București, 2001). La mijlocul secolului al XIX-lea, înaintașele noastre și-au conturat revendicări politice foarte clare, care au culminat cu bătălia generalizată pentru recunoașterea dreptului de vot în Constituția din 1923. Numele lor este cunoscut, voi da doar câteva exemple: Maria Rosetti, Constanța Dunca-Suchianu, Alexandrina Cantacuzino, Calypso Botez, Alice Voinescu, Cecilia Cutzescu-Stork, Sofia Nădejde, Eleonora Strailescu, Eugenia de Reus Ianculescu, Adela Xenopol. Aceste femei au acționat public, deschis, ferm. Multe au acționat pregnant politic. Exemplul cel mai strălucit este cel al Alexandrinei Cantacuzino, fruntașă a mișcării politice feministe internaționale. Cert este că, până la venirea comunismului, feminismul românesc nu era doar în rând cu lumea, ci chiar în avangarda acestui „rând“. În 1929 feministele românce au reușit să obțină recunoașterea drepturilor electorale la nivel local și unele chiar au fost alese în consiliile locale. Constituția lui Carol al II-lea dă dezlegare la universalitatea drepturilor exact atunci când drepturile s-au golit de sens și

România intra într-o istorie a dictaturilor pentru următorii 50 de ani. Practic, româncele au votat pentru prima în condiții democratice în 20 mai, 1990.

Comunismul este incompatibil cu feminismul pe care l-a și condamnat ca „deviaționism burghez”. Comunismul românesc a reușit să etatizeze până și capacitățile reproductive ale femeilor. A produs o emancipare prin muncă și un patriarhat de stat. A preluat o parte din creșterea copiilor. A încurajat dubla zi de muncă pentru femei. A contribuit la independența economică a femeilor, dar nu și la autonomia lor. Diferențele de venituri între bărbați și femei s-au micșorat semnificativ, deși domeniile în care lucrau femeile erau mai prost plătite.¹ Din comunism am plecat relativ egali și nonproprietari, pasageri ai unui Mayflower destul de echilibrat. Mayflowerul relațiilor de gen a cam sfârșit ca și Titanicul. În tranziție bărbații au fost victime privilegiate, asistate de către stat pentru a suporta mai ușor falimentul industriilor lor. Ei au fost și clienți favoriți la împărțirea bunurilor publice. Între cei 300 de români bogați, mulți din afaceri cu statul, doar 6 sunt românce și acelea la periferia popului. Femeile au intrat de la început în economia de piață fiindcă lucrau în servicii și industrie

1. Pentru analize mai largi, vezi Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate*, Polirom, Iași, 2003 și Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie*, Polirom, Iași, 2004.

Mihaela Miroiu

ușoară. Câștigă puțin și plătesc mult. Sindicate nu au. Politicieni pentru a le apăra interesele, nu au. Au în schimb legi importate de la Uniunea Europeană, legi care sunt rezultate ale feminismului celui de-al doilea val, pe când nouă ne rezolva comunismul toate problemele și noi hibernam liniștiți. Am obținut de la Uniunea Europeană, în sistemul pe care eu îl numesc „room-service”: nondiscriminare, egalitate de șanse, concedii parentale, interzicerea violenței domestice. Adoptarea acestor legi nu costă mai nimic atâta vreme cât ele rămân mai ales în vitrina cu norme.

Și totuși din punct de vedere politic și civic se mai dezvoltă ceva, uneori și academic. Cercetarea avansează. Dar cultura de masă nu. Odată ce sunt prea puțini oameni dispuși să „își piardă timpul cu povești minore și triviale” (femei, feminin, feminism, gen), vom rămâne cu un feminism fără corp, călit însă în lupta cu antifeminismul preventiv al culturii noastre sănătos-misogine, bine reflectată în bibliografia de referință și legitimitate culturală.

Voi încheia cu un astfel de exemplu la care vă propun să reflectăm împreună. Este vorba despre sensurile în care sunt utilizați termenii *femeie* și *bărbat* în limba română, în anul de grație 2006, așa cum îi consemnează *Dicționarul de Sinonime al Limbii Române* (vezi DEX online):

FEMÉIE, 1. Persoană adultă de sex feminin; muiere.
2. Persoană de sex feminin căsătorită. (Pop.; Soție, nevastă).

FEMÉIE s. 1. (pop.) muiere, nevastă, fustă. (*O ~ cu un copil.*) 2. *femeie de serviciu v. servitoare.* 3. *femeie de stradă v. prostituată.*

FEMÉ//IE ~i f. 1) Persoană matură de sex feminin. ~ în casă femeie angajată, în trecut, pentru treburi gospodărești. 2) *pop.* Persoană de sex feminin care și-a pierdut fecioria.

BĂRBÁT, -Ă. I. S. m. 1. Persoană adultă de sex masculin. Om în toată firea. 2. Soț. II. Adj. (Rar) Curajos; voinic; harnic, activ.

BĂRBÁT s. 1. om. 2. v. soț.

BĂRBÁT adj. v. *brav, curajos, cutezător, dârz, inimos, îndrăzneț, neînfricat, semeț, viteaz.*

BĂRBÁ//T 1) Persoană adultă de sex masculin.
2) Persoană plină de energie și de fermitate; om în toată firea. ~ de stat persoană marcantă, aflată într-un post de conducere important. 3) Persoană de sex masculin căsătorită, considerată în raport cu femeia ce i-a devenit soție; soț.

BĂRBÁ//T 1) Care este înzestrat cu forță fizică și curaj. 2) *rar* Care muncește mult și cu folos; harnic; laborios; vrednic.

Partea întâi

NĂSCUȚI DIN FEMEI
ȘI DIN
CULTURI MISOGINE

Născuți din femei și din culturi misogine

Am citit despre *Cerul din burtă*, cartea Ioanei Nicolaie, în aceeași săptămână în care peisajul nostru de presă adăuga reprezentării femeilor, pe lângă clasicele trupuri sexy golite uneori de glas și adeseori de minte, o nouă avalanșă de misoginisme. Câteva personaje din presa românească țin iarăși și iarăși să așeze femeile explicit „la locul lor“ și să le spună că nu au destulă minte ca să gândească despre și pentru ele însele, să nu ceară, să nu revendice, să nu vrea să fie mai mult decât ceea ce le îngăduie, în larga lor mărinimie culturală, *misoginii* (*ginos*: femeie), cei care *disprețuiesc* femeile și s-ar lipsi de ele măcar cultural.

Cartea Ioanei Nicolaie ne *re-dă*, în forma unei proze lirice, cel mai elementar dintre adevăruri: acela că din femei venim cu toții. Articolele recente mi-au amintit cât resentiment există încă față de cele din care vin inclusiv misoginii. Sau poate ei s-au ivit direct din spuma mării? Nu, căci așa a apărut Venus și este jenant să urmezi simbolic o femeie. Poate vin din capul vreunui

Mihaela Miroiu

zeu? Nu e bine, căci așa a „venit“ o altă femeie, Atena, între altele, samavolnic răpită mamei ei partenogenetice.

Există o mare dreptate în zisa lui Mary Daly: „Până la urmă, rând pe rând misoginii acceptă ca femeile să învețe, acceptă ca ele să îi învețe pe alții. Ceea ce nu pot ei suporta și tolera este însă faptul că femeile pot gândi cu mintea proprie!“. Să tăceți despre voi! Să tăceți despre „origini“, mai ales despre ale noastre ca indivizi. În peisajul nostru retardat în care glasul cultural al femeilor despre femei este în genere înăbușit, deturnat, convertit la misoginism sau măcar ignorat, o femeie rupe liric tăcerea despre adevărul că la începutul fiecăruia dintre noi suntem Doi și că Una este sigur femeie.

Ceea ce învățăm despre sarcină, despre vremea când suntem una cu o femeie, când suntem o făptură într-o femeie se află, de regulă, în tratate medicale și în broșuri de popularizare ale unor sfaturi de natură medicală. Sarcina este însă cea mai normală dintre stări. Este starea primordială a oricărui dintre noi. Ne formăm înăuntrul unei femei. Ea știe, ea ne simte. Ea ne trăiește conștient. Tratatele despre sarcină sunt de regulă scrise de către bărbați, iar ei nu trăiesc direct această experiență. Ei au legitimitate prin „obiectivitate“ și „neutralitate“. Femeile sunt prea implicate. Cum să le dai crezare? De ce ai asculta ceea ce gândesc gravidele, dincolo de ușa bucătăriei, gineceul lor cel de toate zilele?

Subiectul este trivial. Nu putem înjosi cultura la nivelul trivialului. Unele femei, precum și bărbații „colaboraționiști“, lipsiți de complexul recunoașterii deschise și mândre că vin din femei, spun însă altceva: da, putem înălța cultura la nivelul „trivialului“. Acest adjectiv depreciativ vine dintr-un substantiv propriu: *Trivia*, arborele mitologic al vieții, divinitate feminină. Femeile sunt *Trivia*-lele fiecăruia dintre noi.

Pântecelul, burta, este locul haosului începuturilor, haos care prinde să se ordoneze, să devină cosmos întrupat într-o nouă făptură. Ioana Nicolaie ne ia de mână și ne povestește starea de graviditate, percepția subiectivă a „cerului din burtă“:

L-am văzut în culcușul de opt săptămâni... Strălucea într-o unsoare opacă... suntem miniaturi fără brațe, fără unghii sau umeri... În burta mea ești nervi și mușchi în rețele. Începi să ai oase și muguri de dinți...

În ipostaza ei de *Gaia* a nenăscutului, mama Ioana își asumă o stare simbiotică, o simbioză în care unul crește din alta și o schimbă pe aceasta:

să fii primitoare și blândă cu oscioarele noi... să te aștept cuminte, cum se cuvine... ești acolo, începi să fii dintre noi...

Vorbind îngrămădirii de viață, oscioarelor și mușchilor translucizi nedefiniți ea se adresează astfel:

Mihaela Miroiu

Dragă fată, dragă băiat,

Vreau să te apăr de toate relele... Vreau să-ți fie ușor, fără spaimă... vreau să te sprijin în panică și în dezolare, să te ajut în înghețul din lume, să te apăr de timp, de bacterii... să-ți țin în palmele uimirea. Să nu-ți dorești să mă vezi prea devreme. Că nu-s mai mult de o casă în mers... Am un corp și-ncep să mi-l aflu... când fuge-i un geamăt cu gura pansată... Am un corp și-o uitată răbdare... Singurătatea-i când nu mă aud, când nu te aud. Stăm într-un omuleț șters pe jumătate cu guma. Așteptăm. Aștept doar să cresc, de parcă mi-aș fi statuie și soclu.

Starea de graviditate o așează empatic față de cea care a născut-o:

Mama îngropa durerea într-un fel de carieră... În burta mamei creștea sărăcia.

Și față de o oricare alta care a trecut prin starea de graviditate pierzând din făptura ei corporală în creșterea celuilalt:

măselele-mi crăpau pe tăcute și lent... copiii sunt eu însămi și nu vreo proteză.

Perceperea gravidității dinăuntrul ei este cu totul alta decât percepția medicalizată potrivit căreia *gravidele-s ecograme, anestezii, spaimă și spaimă, sticlute cu sânge. Gravidele-s egale... fac de gardă fără forfotă, cu medalii pentru tăcere.*

La consult medical,

când totu-i pe fugă, rușinea te-așteptă să ieși din clădire.

Sarcina este trăită ca jenantă doar când este desconsiderat subiectul ei.

Percepția contopirii în cel de-al treilea, care este tatăl și mama laolaltă, apare simplu, limpede, într-o imagine la îndemâna oricui:

stăm împreună într-un pătuț de copil.

Într-o bună zi, senzația difuză de făptură din tine devine foarte precisă:

În JURUL OREI 23 l-am simțit prima oară: trei ciocănituri blânde și bune în peretele mut.

Nașterea este prin excelență durerea cu un sens extraordinar: nu este durere de pierdere, ci durere de multiplicare. Acest lucru îl știe orice femeie, de aceea în ea se îmbină un fantastic sentiment al miraculosului în ea însăși combinat cu o copleșitoare spaimă, nu doar de durere, ci și de necunoscutul noii ipostaze, de necunoscutul din burtă, acela care încă este doar tu și genitoarele său bărbătesc, acela care este încă doar natură însuflețită, lipsită de judecăți și prejudecăți.

Desigur, mulți vor spune că a fi grav rănit pentru țară, eventual muritul pentru cauză, este o durere cu sens mult mai profund. Și că există mai mult sens metafizic în moarte decât în darea de viață. Oricum, categoria de pe urmă a umplut bibliotecile pe această temă. Cărți autoreflexiv ginomorifice despre sensurile nașterii și gravidității sunt încă foarte puține și se strecoară greu prin micile crăpături lăsate de andromorfismul adesea copleșitor misogin al culturii.

Mihaela Miroiu

Înainte de adevărul universal „Toți oamenii sunt muritori“ stă un altul: „Toți oamenii se nasc“. Cu vorbele Ioanei Nicolaie, nu doar când vine moartea, ci și

când vine nașterea n-ai de ales.

Nimeni însă nu-i garantează Ioanei Nicolaie, cum nu garantează nici unei femei, că la capătul așteptării celui alt care ești încă tu, spre sfârșit, când totul în tine se desface ca să se ivească alt om, cu zisa ei: „CÂND VEI VENI, DRAGĂ BĂIAT?“, cel venit nu o să facă parte cândva din cohorta de misogini pentru care disprețul față de voința și mintea femeilor devine o sursă identitară.

Primul „Fiat!“ în ordinea existenței individuale, cel care ne face cu putință este unul femeiesc. Indiferent cât de represive sunt regimurile de reglementare legate de contracepție, avort și sarcină, ne-am născut fiindcă, în ultimă instanță, o femeie este cea care a hotărât să venim pe lume. Poate tocmai această dependență originară de voința femeilor nu pot să o ierte nicio dată misoginii.

Observator cultural, nr. 296/24 noiembrie 2005

(De)formatorii de opinie

Teama de democrație este adeseori argumentată ca teamă de tirania majorității. Mai rar, un astfel de argument vizează altă tiranie: cea a presei. Ambele tiranii se instituie în societățile cu democrații neliberale, imature, caracterizate prin minimalism civic, exercițiu redus al toleranței, lipsă de respect pentru minorități (inclusiv pentru cele politice în sensul participării la decizie, cum este, de exemplu, cazul femeilor). Această din urmă minoritate plătește greu prețul celor două tiranii: a majorității și a presei. Prima dintre ele îi micșorează șansele la cariere performante, o marginalizează civic și politic. Cea de-a doua (a presei) creează imaginea care alimentează și justifică sexismul adânc al societății românești. Dacă împotriva rasismului, antisemitismului, naționalismului șovin se găsesc destule organizații și destule persoane publice pentru a protesta, în privința sexismului trăim într-o vinovată conspirație a tăcerii. O conspirație care afectează imaginea unei jumătăți din populația României, e drept, jumătatea anonimă, ignorată și adesea disprețuită și discriminată. Ea se compune din mamele, fiicele, colegele de școală și de serviciu,

Mihaela Miroiu

prietenele, iubitele, vecinele sau măcar din concetățenele sexiștilor.

Mai mult sau mai puțin întâmplător, articolul lui Cristian Tudor Popescu, „Femeia nu e om“, apărut în *Adevărul literar și artistic* în 10 martie 1998 este unul dintre cele mai tipice pentru stadiul civilizației românești actuale, inclusiv pentru cel al presei românești. Un student îmi spunea că ar trebui să ne simțim privilegiați să putem citi așa ceva la sfârșitul secolului XX. Avea dreptate. Pare ireal să mai găsești jurnaliști a căror cultură pe probleme de gen social este una tipică pentru secolul al XVIII-lea, înainte de apariția primelor lucrări de teorie filosofică și politică în care se abordează problemele drepturilor femeilor ca drepturi universale ale omului (Condorcet, 1790; Mary Wollstonecraft, 1792; T. von Hippel, 1793).

Enunțurile articolului lui Cristian Tudor Popescu fac parte din arsenalul sexismului anistoric, cel la care recurg în discursurile publice românești mulți jurnaliști, eseiști, politicieni. „Femeia nu e om“ este doar unul dintre chipurile sindromului mai larg al lipsei de cultură științifică, civică și politică în privința problemelor de gen. Privilegierea acestui articol în paginile de față se explică prin două merite: este unul dintre cele mai esențial sexiste articole din câte ne e dat să citim și aparține unui jurnalist care, în virtutea intuiției, spontaneității, talentului, dar și a lipsei de autocenzură, face deliciul telespectatorilor și cititorilor. Cristian Tudor Popescu

este, indiscutabil, un foarte important formator de opinie al publicului românesc.

Iată care este oferta sa de imagine în privința categoriei din care fac parte cititoarele, telespectatoarele, profesoarele, colegile, prietenele și membrele familiei sale, inclusiv cea căreia îi datorează apariția sa pe lume:

a) Femeile sunt ființe neumane și infantile. De o zi specială beneficiază doar ființele umane care nu au statut ontologic deplin (copiii și femeile). Femeia este atât de deosebită de masculul uman, încât pare că aparține altei specii, eventual extra-pământene. La prima vedere, am putea deduce că este vorba despre diferențele anatomice pe care nu le neagă nimeni. Într-adevăr, suntem înzestrați cu aparate reproductive diferite, cu roluri reproductive diferite. Aceste diferențe nu spun nimic nici despre inferioritatea sau superioritatea femeilor, nici despre apartenența la altă specie decât cea umană. Prin urmare, doar pe baza lor nu se poate constitui legitimitatea alungării din specie. Nici un sexist serios nu spune că femeile sunt mai puțin oameni, sub-oameni sau extraoameni fiindcă au uter, ovare și sâni. Nici o inferiorizare sau excludere nu se fondează pe anatomie. C.T. Popescu intuiește bine acest lucru. Atunci, discriminarea trebuie să se fondeze pe altceva: capacitate de raționare inferioară, imposibilitatea de a opera cu raționamente și lipsa de discernământ. Analog, aceste argumente sunt folosite de către rasiști și de către coloniști în momentul în care fac referire

la barbari. Autorul își fundamentează filosofia excluziunii ontologice, în ultimă instanță, pe intelect: femeia, susține el, a fost înzestrată cu arma fecundității, mult mai eficientă decât inteligența pentru supraviețuirea în condiții ostile.

b) Femeile nu gândesc și comunică în coduri specifice regnului animal: Oricât de diferite ar fi ca intelect, vârstă și înfățișare, capătă un aer comun, de specie, seamănă între ele, așa cum ni se pare că toate pisicile seamănă, sau găinile. Neputând să tacă, dat fiind că sunt incapabile de comunicare, în mod rațional, două femei vor recurge imediat la limbajul și conceptele minimale de contact ale altei specii, căci mintea lor este o minte colectivă, un covor psihic în ale cărui noduri se află indivizii femele. Femeile, de fapt, *nu gândesc*. Cu excepțiile de rigoare, la fel de dese ca pinguinii albaștri, ele *mimează gândirea omenească* (toate ideile și formulările îi aparțin lui Cristian Tudor Popescu).

c) Ceea ce trece drept gândire, dacă dincolo de zgomotul pe care îl produc se află ceva, este, în cazul femeilor, o activitate aproape mecanică. Ele nu produc raționamente, ci împrumută expresii, prefabricate întregi de gândire, pe care doar le debitează, fără să priceapă ce se întâmplă în mintea lor: Nici femeia nu știe ce se întâmplă cu adevărat în capul ei (CTP).

d) Proba indubitabilă a incapacității epistemice femeiești este aceea că femeile nu au făcut

nimic în istorie: De la sine înțeles, istoria este privită ca o istorie a bărbaților. Bărbații fac filosofie, știință, istorie, politică. Bărbații inventează, decid, greșesc sau câștigă. Femeile doar îi însoțesc. Enunțul de mai sus al jurnalistului este în mare descriptiv corect până în urmă cu o jumătate de secol. Lumea era populată cu o mulțime de autorități tip Cristian Tudor Popescu, dar care mai aveau și puterea să blocheze normativ accesul femeilor la toate aceste sfere. Ca să nu riște nimic, sexiștii de altă dată interziceau femeilor accesul la educație, la profesii și la vot cu foarte mici excepții (de exemplu, în secolul trecut aceste blocaje au fost eliminate doar în Noua Zeelandă și Australia). Dar sub presiunea acestor ființe „acefale“, interdicțiile au fost abolite în țările fără fundamentalism religios. De atunci femeile par să dea ceva semne că, dincolo de „zgomote“, produc și istorie, cultură, știință și politică. Acest lucru este evident pentru toți cei care se apleacă asupra istoriei contemporane a științei, filosofiei, politicii, artei. Chiar și în România ele ocupă în mod „barbar“ 50,3%¹ din locurile din universități și se încapățânează, contra naturii lor, să producă știință. E drept, diverși cristiantudorpopești le mai blochează individual această perversiune contra naturii, împingându-le la locul lor, nu de alta, dar e mai bine să scapi de jumătate din competitori, delegitimându-i ca intelect și umanitate.

1. În 2006 tendința este de creștere majoră, spre 56%.

d) Ca orice sexist care se respectă, jurnalistul nostru lasă finalmente baltă argumentele filozofico-istorice, întărindu-și spusele cu argumentul dogmatico-religios, dar într-o interpretare personală. *Adevăratul păcat îi aparține lui Dumnezeu și constă în crearea Evei, a femeii.* Dumnezeu îl făcuse pe Adam, omul, din țărână și apă, după chipul și asemănarea Sa. Adam, ne spune jurnalistul, se simțea foarte bine singur și identic cu sine. Creând femeia din coasta lui Adam, *adică prin clonare*, Dumnezeu a executat o operație de inginerie genetică prin care a adus pe lume pe *celălalt, diferitul*. În ce scop? Dumnezeu știe! Ceea ce recunoaște însă jurnalistul este accesul mai direct al femeilor la comunicarea cu Dumnezeu. De ce? Firește, ne spune C.T. Popescu, fiindcă sărăcia cu duhul dă acces femeilor în împărăția cerurilor, iar inteligența virilă creează probleme de comunicare cu divinitatea. Ceva mai multă atenție dată literei biblice l-ar fi făcut pe autorul articolului să citească în Facerea I:27 că Dumnezeu a făcut om după chipul și asemănarea Sa, iar că acest om în care se oglindește divinitatea era alcătuit din parte bărbătească și parte femeiască. *Tseila* (coastă), în ebraica veche înseamnă *parte* sau coastă maritimă. Tot la o lectură mai atentă, oricine citește negru pe alb că numele Eva este cel dat de Adam părții femeiești a umanității după cădere și nu de către Dumnezeu. De atunci a început practic, în tradiția iudaică, istoria patriarhatului. Bărbatul ia femeia în stăpânire în primul rând prin

numire. O delegitimează ca autoritate epistemică. Puțin mai multă atenție dată spiritului Evangheliilor l-ar fi făcut pe Cristian Tudor Popescu și pe toți cei pe care îi seamănă în opinii să nu mai confunde sărăcia cu duhul cu prostia. Căci nu sărăcia în duh, în sens de modestie intelectuală, umilință, măsură, lipsă de trufie epistemică o are în vedere autorul articolului „Femeia nu e om“, ci prostia în cel mai neechivoc sens.

Dacă autorul crede ceea ce a scris, îi propun să facă o organizație puternică, proporțională cu influența sa mediatică, în care să coaguleze sexiștii din România (indiferent că aceștia sunt femei sau bărbați) și să încerce o întoarcere serioasă la tradiția patriarhală: să interzică educația femeilor, inclusiv alfabetizarea lor, să le retragă drepturile civile, să le interzică prezența publică, să le închidă în gineceu cu scopuri pur reproductive, sexuale și menajere. Dacă nu crede ceea ce a scris, îi propun să militeze pentru interzicerea sexismului în cadrul deontologiei jurnalistice și să reflecteze asupra consecințelor pe care le au atitudinile sale ca formator de opinie situat, deocamdată, pe poziția: „Vrem democrație, dar nu și pentru femei!“.

Revista 22, aprilie, 1998

Pâinea și cuțitul

În calitatea mea de „feministă de serviciu“ în tot soiul de situații, m-am gândit o vreme ce reacție aș putea avea față de articolul lui Mircea Dinescu: „Vaca și inorogul“. În stilul său savuros, alunecat în „Ciao Darwin“, Dinescu insultă o consilieră prezidențială (Elena Udrea) căreia îi spune „vacă“, o vede din perspectiva „uge-rului“ și a „copitelor date cu oja“. După primul moment când am vrut să reacționez, m-am mai documentat puțin, am aflat că personajul insultat nu trece drept o consilieră foarte competentă, că odată s-a făcut public de râs în probleme elementare și, evident, m-am abținut să fac publică reacția mea în ideea că mulți jurnaliști români au un limbaj „gros“, insultă mizerabil și bărbați și femei, unii cu talent, alții fără. Până la urmă consiliera are dreptul să îl dea în judecată, dar ca persoană. Nu este un caz de discriminare, nici măcar de misoginism. Iar feminismul, contrar opiniilor de simț comun, nu înseamnă să te faci luntre și punte ca să „promovezi“ femei peste tot, doar fiindcă sunt femei, așa cum în patriarhatul în care trăim, în ciuda vitrinei cu legi pentru egalitate de șanse, bărbații adesea

se promovează între ei doar pentru că sunt bărbați. Într-o tradiție nefericită, ei înclină să își ia uneori alături femeii în posturi subordonate, dar de decizie, pe alte criterii decât cele care țin de competență, tocmai fiindcă nu au educația să dea atenție minții unei femei și, slavă Domnului, există foarte multe femei competente¹, ci sex-appealului acestora. Eu nu spun că e rău să ai sex-appeal, ci că este rău să ții cont de acest criteriu dincolo de relațiile private. Mai mult, dacă aceasta este arma de succes, femeile tind să își cultive seducția în locul competenței profesionale. Asta vor de la ele cei care au putere sau bani, asta oferă. Cine plătește lăutarii, comandă muzica. Deocamdată, în istoria mult milenară a patriarhatului, mai ales a celui mioritic, așa stau lucrurile.

Mircea Dinescu recidivează destul de diferit în ziarul *Gândul* din 12 mai 2005. Drept să spun, reacția lui m-a mirat. Nu pare deloc să facă parte din categoria celor care recurg la misoginism ca armă de apărare de propriile lor complexe ca bărbați. Mai mult, îl știam simpatetic față de feminism înțeles ca respect pentru demnitatea,

1. Sunt de 12 ani într-o Facultate de Științe Politice, cunosc și celelalte facultăți din țară și știu că, de exemplu, în acest domeniu, sunt anual zeci de absolvenți foarte buni, unele chiar strălucite (Facultățile de Științe Politice au între 60% și 70% absolvenți femei). Situații asemănătoare există și la Drept, Sociologie, Studii Economice. Politicienii nu se grăbesc să le exploateze competența.

Mihaela Miroiu

drepturile și afirmarea femeilor. Dinescu publică un articol intitulat „Femeia și pompa“. Începe cu sintagma: „Deși nu sunt misogin“ și continuă cu un șirag de argumente potrivit cărora, de fapt, femeile te cam obligă să fii misogin fiindcă: pe Sulfina Barbu, ministra Mediului au „înșurubat-o“ aiurea în funcție băieții din opoziție, deși el nu crede ca alții că ministra ar fi „o proastă cu ghivent“, că politica românească este invadată de „Mițe Baston liberale sau pediste în budoarul funcțiilor babane“. Și Dinescu adaugă: „Sub pretextul emancipării femeii, o cohortă de muieri certate cu limba română... au înlocuit în România capitalistă garnitura tovarășelor care au alăptat, fără complexe siliconului, socialismul multilateral dezvoltat: Lina Ciobanu, Aneta Spornic, Suzana Gâdea sau tovarășa Găinușă“. Urmează câteva exemple din prostia monumentală a tovarășelor constructoare ale comunismului, numai bune, din punctul lui de vedere, pentru analogie cu prefecta Mantale și ministra Mediului, Sulfina Barbu.

Am căzut pe gânduri. Mă întrebam ce s-ar întâmpla dacă am trăi într-un matriarhat, un sexism pe dos, dacă am gândi „misandru“ (superb termen, el mai că nu există, ce să mai vorbim despre concurența cu „misogin“), lume imaginară pe care o detest la fel de mult ca și pe cea patriarhală și misogină. Și mi-am configurat un mic exercițiu de imaginație. Ce aș scrie eu dacă aș fi misandru, începând desigur cu expresia: „Deși nu sunt misandru“, gândindu-mă

la consecințele guvernării țărișoarei noastre, mai mult sau mai puțin „întregită“, de către vașnicii bărbați. Lucrurile par să stea cam așa: după ce au încercat să ne sustragă Evului Mediu timpuriu (încercare încă eșuată în multe sate românești din 2005), bărbații de stat au unit poporul român învârtindu-se în jurul modernizării acestuia, adesea fără rezultat până la ceasul de față. Ne-au condus așa de dibaci și de românește, încât la finele capitalismului original (faza întâi), aveam aproape 80% populație de țărani, dar țărani, nu fermieri sau lucrători agricoli calificați. Mulți intelectuali, bărbați, de bună seamă, au avut un mare impact public: ne-au ajutat să avem și noi, în sfârșit, o ideologie populară: cea legionară. Tot bărbații publici de succes au cultivat modelul intelectualului multilateral dezvoltat care se pricepe la orice și se pronunță despre orice (așa cum țăranul produce de toate), întreținând un mit care a subminat și mai subminează încă modernizarea ca specializare și profesionalizare. Au decis că femeile nu trebuie să învețe mai mult decât școala de menaj, nu trebuie să aibă acces la profesii de calificare înaltă și nici nu trebuie să voteze, asemenea „minorilor, idioților și criminalilor“ (am citat din Constituția democratică din 1923).

După ce s-a instaurat comunismul, cu sprijinul principal al marelui bărbat sovietic și ai colaboratorilor lor autohtoni (plus Ana Pauker), bărbații au decis destinul femeilor: emanciparea prin dubla zi de muncă. Atunci când am scăpat

Mihaela Miroiu

de ruși și am devenit originali, făcând un stalinism naționalist tocmai când cei din jur începeau niscai reforme de destalinizare, marii bărbați din C.C. (Comitetul Central) l-au sprijinit pe Ceaușescu să etatizeze facultățile reproductive ale femeilor și, pe această cale, să le arunce pe unele dintre ele în cimitire și pe copii în orfelinate. Lângă ei au stat niscai femei spălate pe creier, rezultate și ele din contraselecție, aceeași ca și în cazul bărbaților. Tot ei au decis ierarhia industrială în frunte cu industria grea, au aruncat ramurile industriale feminizate la fundul sacului, au decis că Educația, Sănătatea și Cultura, domeniile feminizate intens atunci, dar mai ales acum, au bugetele și salariile cele mai mici comparativ cu cele securisto-polițienesco-apărătoare. Bărbații politici actuali nu au clintit aceste ierarhii, mai mult, în 15 ani de tranziție au tot luat impozite de la femeile care lucrează în masă în economia de piață desindicalizată, arucându-le sub limita supraviețuirii, ca să le dea bărbaților din industria grea, producători pe stoc, hiper-sindicalizați, victimele favorite veșnic revendicative și protestatare, uneori cu ghioaga, să le fie tranziția mai ușoară, sau clienților favoriți ai privatizării, bărbați, de bună seamă. Tot bărbații guvernanți au decis că rețeaua de gaze și canalizare nu este o prioritate națională, mai ales la țară. În definitiv, în această societate în care se pare că bărbaților nu le este foame, nu se murdăresc și nu murdăresc, numai în 83% din cazuri doar femeile gătesc și spală, e treaba lor să continue dialogul cu veșnicia măturii, sobei

cu lemne, albiei de rufe, găleților cu apă. Dacă vor să scape de această condiție, nu iau din banii publici, ci dau din nou, în calitate de menajere, surori medicale, culegătoare, uneori chiar prostituate în Europa de Vest, care discriminează pozitiv femeile migratoare, căci ele beau și fură mai puțin, în schimb lucrează mai mult.

Și femeile au macro-furat în tranziție: știm numele lor, că erau foarte puține. Pe al bărbaților nu îl mai ținem minte, fiindcă erau și sunt copleșitor de mulți având în vedere accesul privilegiat la poziții în care banul public se redistribuie în interes personal. Și femeile au fost selectate uneori hazliu în parlament sau guvern, le știm pe toate, că erau și sunt puține. Bărbaților selectați „hazliu“, mulți dintre ei glume proaste, dacă nu macabre, nu le mai putem ține șirul.

La începutul mileniului III stăm bine. Europa decidentă, condusă într-o proporție mai mare și de către femei, ne încorporează, nu ne mai lasă „de capul nostru“. Fiindcă, din păcate, acest „cap“ eminent masculin, ne-a cam lăsat pe undeva după Albania ca PIB și pe aproape de aceasta ca nivel de civilizație generală.

Cam așa ar arăta o reacție „misandă“. Probabil unii cititori vor spune că am dreptate. Și chiar cred că, în multe privințe probabil am. Misoginismul și „misandria“ sunt prejudecăți și nimeni nu le sancționează, ar fi ridicol. Atâta doar că „misandria“ cam lipsește, iar misoginismul există

Mihaela Miroiu

în exces. Fără alternative parteneriale și de competiție cu șanse egale, bazate pe respect pentru persoana celuilalt sau celeilalte, misoginismul strivește femeile ca femei. Ele capătă ca rețetă de succes modelul „făță“, supusă preaplecătă sau lucrătoare mută. Sunt obligate să îl urmeze pentru că accesul lor oriunde este mediat de bărbați. Ei au pâinea și cuțitul aproape în toate domeniile, inclusiv în presă. Desigur însă că tot acest arsenal de prejudecăți (misoginism) și de discriminări (sexism) nu poate exista decât dacă mai ales femeile, dar și bărbații care mai și practică, nu doar predică valorile democrației, nu i se opun public.

Revista 22, 793, 17 mai 2005

Alungarea din Sfântul lăcaș creștin

Mă feresc să scriu despre propriile experiențe dureroase ascunzându-mă, ca tot intelectualul din zona științelor sociale și politice, în dosul teoriilor, analizelor, „neutralității impersonale“. Poate că acum voi scrie altfel deoarece i-am promis mamei să nu las neștiută întâmplarea tristă, petrecută sâmbătă, 19 august, la mănăstirea Prislop.

Faptele.

După moartea recentă a tatei, mama a rămas cu o dorință permanentă să se roage pentru sufletul lui la mănăstirea Prislop. Credea sincer că asta o să aducă împăcare sufletului tatălui meu și ei o să-i aducă un pic de alinare.

Mi s-a oferit prilejul să-i îndeplinesc dorința. Am plecat spre mănăstire patru femei: prietena mea, judecătoare prin partea locului (ea purta o fustă lungă și ducea la mănăstire o mică danie), mama, o tânără studentă și cu mine. Noi, cele din urmă, eram îmbrăcate în pantaloni lungi. Mama era complet în doliu și în pantaloni

Mihaela Miroiu

fiindcă, de fapt, nu avea decât o fustă subțire neagră pe care abia o spălase. Într-o astfel de ținută am fost acceptată în toate catedralele, mănăstirile, templele și moscheile prin care am trecut. La moschei mi s-a oferit un batic să-mi acopăr creștetul. În rest, nu aveam nici o experiență care să-mi semnalizeze că sunt indecentă, profană întru totul în raport cu cerințele monahale ale lumii actuale.

Am intrat toate trei în curtea foarte frumoasă a mănăstirii. Nici una nu venise „în vizită turistică”, ci să ne rugăm pentru sufletul tatălui meu.

Am înaintat până aproape de biserică. Atunci s-a ivit în pridvor Maica Stareță și a început să strige la noi cu un glas plin de asprime și duritate:

— Ce căutați aici în pantaloni? Cum ați ajuns până în curte? Nu vă e rușine? Asta-i rușinea rușinilor! Ieșiți afară!

Am încremenit. Mama se înroșise toată, dând să fugă. Prietena mea și cu mine am început să ne scuzăm:

— Ne pare rău, nu am știut că nu putem intra în pantaloni lungi. Nu ne puteți da câteva minute niște fuste? Mama își dorește mult să se roage aici în biserică și noi la fel.

Pe acest fond a apărut preotul. Ne-a privit cu ochi de metal, plini de indignare, dar apoi a zis:

— Vezi, dă-le niște fuste!

Între timp, prietena mea, o persoană deosebit de credincioasă a lăsat micile danii Maicii Starețe.

De sus, din pridvor, preotul ni s-a adresat pe un ton indulgent-disprețuitor:

— De unde veniți?

— Tocmai de la București, i-am răspuns eu, sperând că îl îmbunez că venim de departe.

În acea clipă parcă a auzit o blasfemie:

— Aha, de la București! Așa vă lasă pe voi astea să intrați acolo la mănăstiri? Nu aveți pic de rușine, ia ieșiți imediat afară! Acuma, pe loc, până mă uit la voi!

— Ba nu, a intervenit Maica Stareță, să stea aici, să stea și să asculte ce vorbe grele a scris părintele Arsenie despre femeile ca ele, despre astea în pantaloni, să asculte și să le crape obrazul, apoi să plece și să nu mai calce pe aici.

Reacțiile mele erau ale unui om căruia nu-i venea să creadă. Dar nu eu eram problema, fiindcă sunt obișnuită cu intoleranța și cu duritatea, ci mama și prietena mea. Eu aș fi stat să ascult ce zicea părintele Arsenie despre „unele ca noi”. Ele însă au fugit spre ieșire, urmărite de vocile puternice ale celor doi monahi care ne înfierau ca pe niște ființe căzute ce ne aflam.

A durat mult să pot să o opresc pe mama din plâns, să o fac să se mai țină pe picioare. Tremura toată. A durat mult să-mi fac prietena să-și usuce lacrimile discrete, de jale surdă.

Mihaela Miroiu

Întrebarea mamei mă durea pe dinăuntru:

— Doamne, unde să mă duc? Unde să te găsec?
Din Biserica Ta ne-au alungat!

Dar m-am ținut tare, îmbărbătând-o că Dumnezeu e pretutindeni și mai ales în sufletul ei. Acolo trebuie mai întâi să-l caute.

— Dar de ce sunt așa de răi cu mine, o văduvă care a căutat la ei alinare?

Ce să-i spun? I-am spus și eu ce am crezut: că nu trebuie să confunde Biserica cu anumite obiceiuri particulare, că poate, cine știe, cei de acolo au uitat să mai citească și Evangheliile din când în când. Că uneori Iisus cel plin de dragoste și iertător cu păcatele noastre nu se arată în Casa Domnului, dar îl putem găsi în multe alte chipuri.

Am plecat de acolo golate, ologite sufletește, ca niște ființe izgonite cu vorbe aspre și grele, tocmai din locul în care căutam mai multă împăcare, bunătate, iertare, blândețe, astfel încât să ne oprească mai mult de răutățile și păcatele pe care le-am făcut și le-am putea face. Eu una merg la biserică așa cum mergea străbunica mea: ca să mă ferească de gândul rău.

Mi-a fost rușine să mă întreb ce am căutat la mănăstirea Prislop. Dar m-am întrebat. Și mi-a fost rușine că am ajuns să mă întreb ce caut într-o anume biserică. Mă întreb însă: cât de mult îmi aparține vina pentru asta? Și mă mai întreb: un anumit lăcaș creștin, în cazul acesta

Neprețuitele femei

mănăstirea Prislop, vrea să-și adune, sau să-și alunge credincioșii? Iar dacă îi alungă, își asumă o parte din răspunderea morală pentru căile pe care o iau ei?

Revista 22, nr. 34, 5 septembrie, 2000

Mulțumesc părintelui Marchis pentru cuvintele de mângâiere transmise mamei mele și mie după apariția acestui articol.

Gâlceava danciachirilor cu demnitatea spirituală a femeilor

În cotidianul *Ziua* din 13 octombrie a.c. (2005) am citit articolul Mirunei Munteanu: „Editorial feminist, frigid și ateu“, în replică la articolul lui Dan Ciachir: „Frigiditate și ateism“, etichetele lui pentru feminism, publicat cu o zi în urmă în același cotidian. Am zâmbit fiecărei fraze: iată o femeie tânără, superbă și liberă. Miruna Munteanu este femeie liberă la minte, nu „liberă la mare“, potrivit prototipului de libertate tolerată femeilor pe toate canalele mediatice: adică disponibilitatea către sex, „zi de zi, ceas de ceas și în proporție de masă“. Acest tip de libertate nu îi cutremură pe paznicii virtuților femeiești pentru bunul motiv că nu de libertatea de exhibare trupească se tem ei, ci de cea de exprimare. Știm sigur că în tradiția noastră iudeo-creștină „instituționalizată“ *femeile trebuie să tacă*: în biserică, în politică, în cultură, în mass-media, să tacă inclusiv despre femei, căci ele nu-și pot fi cap. În biserică să își vadă de **rolurile lor specifice**: să vândă lumânări, să spele podele,

să pregătească o colivă. În politică cel mult să voteze capii masculini ai statului – dreptul femeilor de a vota este deja un exces de îngăduință – în cultură să fie inspiratoare și portavoce a operelor bărbătești, în mass-media să citească de pe prompter ce au făcut și spus bărbații și să decoreze peisajul masculin. În rest să îngrijească managerial, menajerial și erotic de capii lor, oriunde s-ar afla aceștia: acasă, la servicii, la cârmă.

Ținutul cu dinții la ordinea milenară a lumii patriarhale exprimă frici foarte explicabile de pierdere a monopolului masculin, iar pentru aceasta nici un misoginism nu este de ajuns. Există o teamă la fel de explicabilă față de pierderea sensului vieții și de lezarea gravă a identității personale. Eu înțeleg teama danciachirilor la fel cum înțeleg și teama țăranilor față cu gripa aviară. Cei din urmă sunt compensați financiar. Iau pe o găină mai mult decât la piață și nu sunt fericiți deloc, mai ales țărăncile, deși ar părea rațional să fie. O curte goală de păsări înseamnă un vid de răspuns la întrebarea: dar eu, de acum înainte, ce mai fac cu viața mea? Intelectualii foarte conservatori au și ei o teamă de aceeași natură: dacă lumea se schimbă dramatic față de puțința mea de a accepta și a înțelege, iar ceea ce fac eu devine o doar o curiozitate istorico-antropologică, ce mai fac de acum înainte cu viața mea? Ce mai însemn eu?

Danciachirii știu foarte bine că ultima redută a argumentelor antiliberale și antifeministe este

Mihaela Miroiu

tradiția religioasă, anume acea parte a ei care le convine, care a fost selectată încât să nu tulbure ordinea patriarhală. Ei numesc ateism orice tentativă de schimbare în cutumele instituționalizate și, în context, orice tentativă de apărare a demnității spirituale a femeilor. Doar nu o să ajungă să vadă ex-lumânărese, ex-spălătorese și ex-colivărese căscând gura în biserică și predicând cuvântul lui Dumnezeu!

În peisajul nostru mioritic, în dialog cu veșnicia, nu există *Aquis Comunitar* al cultelor încât să spună patriarhia, asemenea guvernului: „Da, să trăiți!”, prin urmare schimbarea pare actual imposibilă. Cine contestă până și lucruri elementare: tratarea femeilor ca spurcate, potrivit tradiției vetero-testamentare (*Leviticul*) și nu a Evangheliilor?¹ De ce Iisus a atins femeia cu lungă sângerare și tradiția instituționalizată a Bisericii spune femeilor să nu calce în lăcașul Domnului la ciclu? Ce mișcare din spațiul nostru duhovnicesc merge în direcția trecerii de la unicitatea adulației abstracte față de Fecioara Maria, spre răsfrângerea acestui lucru asupra femeilor? De ce trăim în umbra Evei și nu (și) a aceleia dintre noi căreia îi datorăm mântuirea,

1. O astfel de încercare de reevaluare a fost făcută la nivel teoretic de către Anca Manolache în cartea *Problematika feminină în Biserica lui Hristos*, apărută la Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara în 1994, precum și de cercurile ecumeniste de femei din România, dar fără succes la mai marii Bisericii, rămași impasibili la aceste voci ale *in*-autorității.

căci prin voința unei femei (Maria) și prin sprijinul unui bărbat (Iosif), este cu puțință mântuirea lumii? Cine se opune cu adevărat faptului ca femeile care au născut să fie tratate ca necurate cale de 6 săptămâni dacă „rodul păcatului“ este fetiță și numai 3 săptămâni dacă este băiat și să aibă nevoie de molifte ca să intre mai puțin „întinate“ în biserică? Cine se opune ca nașterea să nu mai fie tratată în relație cu păcatul sau ca doar mamele să fie tratate ca păcătoase? Cine se întreabă de ce la botez fiul meu este arătat la altar, iar fiica mea nu? Cine se întreabă de ce nu se cere consimțământul explicit și al mirilor, de ce, în loc ca slujba de cununie să consfințească o uniune duhovnicească între doi oameni care se leagă în fața lui Dumnezeu să se prețuiască, respecte, iubească, sprijine, consfințește uniunea între capul căruia i se datorează ascultare (bărbatul) și trupul căruia i se datorează iubire (femeia)? De ce lui Iosif, soțul Mariei și tatăl pământesc, exemplar ocrotitor a lui Iisus, nu i se dă demnitatea deplină de Sfânt în Biserica noastră, astfel încât să devină un model de paternitate responsabilă într-o lume în care tații sunt tratați ca părinți abstracți, părinți la fără frecvență? Contează mai mult „tradiția“ decât consecințele benefice ale sfințirii responsabilității paterne? Suntem una în fața Domnului doar la slujba de înmormântare? Eu nu spun că nu există explicații pentru toate, dar mă întreb, oare explicațiile și tradiția trebuie să existe cu prețul sărăcirii dramatice de iubirea și de demnitatea dăruite de către Iisus nouă tuturor femeilor

Mihaela Miroiu

și bărbaților, iudeilor și elinilor, „robilor și stăpânilor“?

Ceea ce le provoacă danciachirilor oroarea supremă este însă mai mult decât atât: anume tentativă de a zdruncina nucleul dur al ordinii rigid-patriarhale. De aici furia nedisimulată: „De peste o sută de ani, în țările și în mediile sărăcite duhovnicește, adică protestante și neoprotestante, o parte dintre femei vor să fie altceva decât sunt. Așa a apărut curentul feminist, care-i o consecință a lipsei de feminitate. Femeile acestea nu mai vor să se folosească de armele lor clasice, ci tind către un statut cvasi-asexuat. Protestează, mășăluiesc, vociferează, țin discursuri, vor să fie ca bărbații, nu știu de Maica Domnului, nici de Dumnezeu“. (Dan Ciachir)

Spre deosebire de Dan Ciachir, eu nu știu ce vor aceste „furii“ feministe, dincolo de a fi considerate oameni deplini. Poate unele sunt atee. Este problema lor. Multe însă sunt creștine și „vor să fie ca bărbații“, adică să li se recunoască de către Biserică demnitatea spirituală egală în fața Domnului, în perfectă armonie cu Evangheliile, fie ele și doar cele canonice, recunoscute de Conciliul de la Niceea. Ele vor să ne spună tuturor: „La început nu a fost așa!“. Cu alte cuvinte, cerererea lor să își ridice capul de la spălatul exclusiv al podelelor, de la vândutul lumânărilor pentru ca cele cu har duhovnicesc să poată propovădui cuvântul lui Dumnezeu se bazează mult pe argumentul teologic al întoarcerii

la creștinismul original ca sursă a demnității spirituale egale a femeilor, nu doar pe argumentul sociologic: s-au schimbat vremurile și revendicăm drepturi noi. Ele vor ca femeile să recapete drepturile de la începutul creștinismului, pe când femeile se aflau în preajma lui Iisus, îi ungeau picioarele cu mir, îl însoțeau pretutindeni, purtau cuvântul Său, îl însoțeau pe drumul Golgotei și la Cruce când mai toți ucenicii se ascundeau, unul îl trădase, altul se lepăda, au fost cele dintâi martore ale Învierii, ele sunt primele purtătoare ale *Veștii celei Bune*. Maria, Maica Domnului nu doar L-a născut, L-a crescut și a tăcut. Maria Magdalena este de departe cea mai apropiată și mai credincioasă dintre cei din preajma Lui și este foarte activă ca necontestată martoră a Învierii. De ce această minunată femeie a nașterii creștinătății a ajuns să fie umbrită de „prestigiul“ contrafăcut de prostituată pocăită odată ce în Evanghelii nu apare într-o astfel de ipostază, este destul de lesne de înțeles. Apostolii, chiar dacă au fost și femei, *trebuiau* să nu mai fie și femei, pentru ca ordinea patriarhală care i-a precedat lui Iisus să rămână neatinsă. Căci argumentul tare al exclusivității preoției masculine este acela potrivit căruia toți apostolii au fost bărbați. În țările „sărăcite duhovnicește“ toate acestea sunt larg și deschis discutate în biserică, în spațiul public. Pe această cale a „pierzaniei“, bisericile protestante ajung, rînd pe rînd, nu doar să recunoască accesul pastoral femeilor, ba chiar mai mult, să le accepte ca

Mihaela Miroiu

episcopi. Cu alte cuvinte, să redea femeilor deplina demnitate spirituală. În dialogul nostru românesc cu veșnicia nici măcar nu râvnim să ridicăm ochii din podele, să fim eliberate de imaginea de spurcate, de necurate, necum să ne recunoască cineva capul propriu în probleme duhovnicești.

.....

Caut în calendarul ortodox, de exemplu ziua de 22 iulie: nu este sărbătoare importantă. Este trecută negru pe alb, nu roșu pe alb. Iar acolo scrie: Sf. Mironosiță *întocmai cu Apostolii, Maria Magdalena.*

Pentru multe femei, inclusiv pentru mine, Maria, Maica Domnului este etalon al feminității. Dar acestui etalon matern exemplar, mântuitor, de un curaj suprem (cu ce plăcere ar fi ucis-o cu pietre vajnicii patriarhi din Galileea dacă nu o ascundea binecredinciosul Iosif!) se împlinește împreună cu alte etaloane de femei minunate care, alături de bărbați, l-au urmat liber pe Iisus în deplin curaj al credinței. Și prin lucrarea lor a intrat în lume cea mai minunată dintre credințe: aceea a Iubirii față de Dumnezeu, de seamă și de tine însăși. Știu că unii mă veți socoti o eretică. Eu însă nu mă simt deloc așa.

Observator cultural, nr. 35 (292), 27 octombrie, 2005

Despre feministe imagine și copiile lor „eșuate“

Scrisoare deschisă lui Dan Ciachir¹

În ultima perioadă dumneavoastră ați publicat câteva filipice dur antifeministe în ziarul *Ziua*. Miruna Munteanu a replicat savuros și talentat și s-a trezit cu reacții concertat antifeministe în alte publicații (*Averea*, de exemplu).

Nu știu de unde aveți atât dumneavoastră, cât și recent afirmații antifemiști, o imagine atât de caricaturală despre subiectul acesta. Nu voi discuta acum problema feminismului și a relevanței sale. Am publicat pe această temă. Dacă aveți vreo curiozitate în acest sens, vă recomand, de exemplu, colecția „Studii de Gen“ a Editurii Polirom. În condițiile în care vă documentați în limitele firești pentru un intelectual care se respectă pronunțându-se în cunoștință

1. Această scrisoare urma să facă parte dintr-un grupaj de texte mai larg, referitor la misoginism și antifeminism în presa românească în toamna anului 2005. Ele au fost trimise în octombrie, 2005 *Observatorului Cultural* și nu au fost publicate.

Mihaela Miroiu

de cauză asupra unui subiect, accept o polemică la obiect, nu una bazată pe clișee și prejudecăți, pe atât de clasicele practici în care intelectualul „românesc“ public este musai omniscient.

În privința feministelor ca persoane faceți afirmații care mă stupefiază. Decretați că ele sunt: „frigide, complet neispititoare, atee, nemăritate, fără copii, că nu au ce se spovedi la preot în afară de vanitatea proprie, nu au nici măcar prieteni și că a încerca să cucerești o astfel de femeie este ca și când ai mângâia un sân cu silicon sau o coapsă falsă“.

Consider că, până în acest moment, vă războiți cu un feminism imaginar și cu feministe abstracte, fără legătură cu cele reale. Dacă le-ați (re)cu-noaște, ați fi profund dezamăgit. Sunt niște copii complet eșuate ale celor imaginare. Dacă o să considerați că aveți dreptate după ce „scanați“ personaje reale vă rog să spuneți pe șleau și fără nici un dubiu că, de exemplu, Mihaela Miroiu, feministă declarată și cunoscută ca atare este necăsătorită, nu are copii, nu are prieteni, este frigidă, nu este, nici nu a fost ispititoare, orice bărbat care, în prostia și orbirea lui a curtat-o cândva este de plâns, că ea se spovedește doar vanități și că, de fapt, cel mai probabil este atee. De altfel, prin 1994 am aflat despre mine, ca feministă destul de solitară cum eram pe atunci, că sunt sterilă, am hormoni masculini și sunt plină de păr. Vă invit să mai spuneți că și femeile pomenite mai jos se află în aceeași categorie

care întrunește laolaltă caracteristicile numite chiar de dumneavoastră.

Ca să vă ajut să nu vă războiți cu feministe imagine, deși știu că este infinit mai comod așa, voi face referiri personalizate, plecând de la afirmațiile dumneavoastră:

Spuneți: *Feministele sunt frigide și nu mai ispitesc pe nimeni*

Despre frigiditate și atracție, ca și despre impotență, nu putem să facem afirmații generalizatoare. Exact așa cum nu putem afirma, de dragul unei retorici ultraradicale că misoginii sunt impotenți, nu putem afirma, de dragul retoricii misogine, că feministele sunt frigide. Nu există evidențe empirice pentru asemenea afirmații tari și extrem de ofensatoare.

Feministele nu se căsătoresc, nu au copii și nici măcar prieteni

Istoric, feministele românce nu vin din neant, ci din înaintașele lor cărora le datorăm drepturile civile și politice dobândite înainte de comunism. Voi numi doar câteva dintre cele care s-au manifestat în spațiul public de la jumătatea secolului al XIX-lea, până când regimurile dictatoriale (legionaro-fascist și comunist) au făcut să amuțească feminismul: Maria Rosetti, Constanța Dunca-Suchianu, Alexandrina Cantacuzino, Calypso Botez, Alice Voinescu, Cecilia Cutzescu-Stork, Sofia Nădejde, Eugenia de Reus Ianculescu, Adela Xenopol, precum și alte sute

Mihaela Miroiu

de femei care au însetat în mod activ după dreptate de gen și după recunoașterea demnității depline de oameni și cetățeni. Rămâne ca dumneavoastră să vă documentați și să demonstrați că erau și ele nemăritate, fără copii, fără prieteni. Nu vă cer imposibilul, anume să demonstrați și că erau frigide, neatrăgătoare și atee, că nici nu aveau păcate de spovedit în afară de vanitate sau că era vai de capul cui voia să le cucerească, în cazul extrem în care mai atrăgeau pe cineva orb.

Sămânța acestor deviante (nelegiuite?) nu a pierit. Eu mă voi referi la cele de acum, doar la cazuri de feministe mai cunoscute (indiferent dacă se declară sau nu astfel), cele pe care le cunosc, le citesc sau lângă care lucrez în mod curent, fondatoare ale organizațiilor pentru drepturile femeilor, ale celor feministe, ale celor pentru egalitate de șanse, ale politicilor pentru egalitate de șanse și mai ales ale cercetărilor în domeniul studiilor de gen și a celor feministe, cercetări pe care antifemiștii români, în preștiința lor revelată, firește că nu le citesc și nu le citează. Sunt femei afirmate în spațiul public și universitar românesc din ultimii 14 ani. Cele mai multe sunt căsătorite și au unul sau doi copii, câteva sunt văduve sau divorțate și au copii, două nu sunt căsătorite, unele deja bunici. Iată câteva nume: Anca Manolache, Ștefania Mihăilescu, Livia Deac, Ana Maria Sandi, Doina Ștefănescu, Daniela Rovența Frumușani, Mădălina Nicolaescu, Laura Grünberg, Renate Weber, Monica Macovei, subsemnata; Roxana

Teșiu, Otilia Dragomir, Liliana Popescu, Antoaneta Ciochircă, Mihaela Râbu, Anca Jugaru, Romina Surugiu, Dina Loghin, Cristina Ilinca, Elena Bălan, Despina Dascălu, Monica Munteanu, Cristina Ștefan, Maria Bucur, Eniko Maghiary Vincze, Doina Dimitriu, Adriana Băban, Mihaela Frunză, Eniko Demeni, Olivia Todorean, Ana Bulai. Selectez și politiciene din această „familie“: Smaranda Dobrescu, Mona Muscă, Paula Ivănescu, Minodora Cliveti. Aceste femei nu sunt matern și marital cu nimic diferite, statistic vorbind, față de media obișnuită a femeilor educate și profesioniste. Copiii lor sunt băieți și fete, nu doar fete.

Există tot mai multe feministe tinere care se afirmă acum ca prezențe publice semnificative: Teodora Văcărescu, Ilinca Dobrescu, Oana Băluță, Alexandra Olivotto, Miruna Munteanu, Ioana Borza, Maria Diaconescu, Alice Iancu, Cristina Olteanu, ca să dau doar câteva exemple. Nu sunt încă mame, dar își doresc să fie. Multe speră să își ducă viața lângă un soț care să le iubească, prețuiască și respecte în condiții de reciprocitate și parteneriat.

Bărbații cu atitudini culturale, civice sau politice profeministe pe care îi cunosc sunt la rândul lor căsătoriți, unii chiar cu feministe și au și copii cu ele, unii sunt și prieteni, doar prieteni sau buni colegi cu acestea, susțin cercetări, acțiuni culturale și civice, dar și politici feministe. Voi numi doar câțiva (deși știu că este nedrept față de ceilalți): Ion Bogdan Lefter, Ovidiu

Mihaela Miroiu

Pecican, Petru Iluț, Cristian Pârvulescu, Vladimir Pasti, Gabriel Andreescu, Silviu Lupescu, Mircea Miclea, Petru Lucaci, Adrian Miroiu, Sergiu Vintilă, Ștefan Stănciugelu, Virgil Stoica, George Surugiu, Ovidiu Șimonca, Vlad Alexandrescu, Mircea Cărtărescu, Emil Boc, Ekshtein Kovacs Peter, Valeriu Stoica.

Toate aceste persoane pe care le știu, pe unele chiar foarte bine, sunt și sociabile și prietenoase. Au prietene femei și prieteni bărbați. Puteți însă să faceți o cercetare calitativă printre colegii, familiile, vecinii acestora, legat de ce fel de persoane sunt, mai ales ele, feministe, să verificați dacă și în ce vâgăună singuratică sau segregată s-au refugiat.

Feministele sunt atee: la această „sentință“ v-am răspuns mai pe larg în *Observator cultural*. În privința femeilor de mai sus, unele sunt active în organizații ecumenice, cele mai multe sunt ortodoxe, câteva sunt catolice și câteva protestante. Unele dintre ele au duhovnici și nici una nu se consideră dincolo de bine și de rău. Păcătuiesc și altfel decât din vanitate. Duhovnicii lor știu că ele sunt feministe și nu își scuipe în sân. Dimpotrivă, le tratează cu prietenie, deschidere și înțelegere. Dacă însă unele feministe sunt liber-cugetătoare, este opțiunea lor și trebuie respectată.

Cei (tinere) care curtează feministe sunt de plâns asemenea celor care mângâie sâni de silicon și coapse false: Feministele nu se dau deloc în vânt după

silicoane, dimpotrivă. Ele țin mai ales la aprecierea minții și faptelor femeilor, și complet secundar la coapsele nurlii ale acestora. Nu strică deloc frumusețea, dar nu cu prețul sănătății. Multe sunt militante deschise împotriva implanturilor și din motivul că aceste practici sunt coerente cu miturile despre femei ca marfă sexuală.

În privința plânsului pe umerii celor care curtează feministe, cred că aveți dreptate. Sunt încă atât de puțini bărbați în stare să privească o femeie ca pe o persoană diferită, dar cu demnitate egală, fermecătoare mai ales prin spiritul și caracterul ei, femeie care nu gâdilă orgolii și nu face zâmbre ca să obțină ce vrea, ci spune deschis, care nu poate să fie cumpărată, care nu crede că i se cuvine să fie întreținută, dar nici că trebuie să devină unica spălătoreasă și bucătăreasă în propria familie odată ce și partenerul ei de viață se murdărește, îi este foame, este tată sau fiu. O feministă crede că cei doi soți au obligații egale față de creșterea copiilor, îngrijirea bolnavilor și ocrotirea bătrânilor din familie. Uneori astfel de „scorpii“ mai sunt și frumoase. Dar nici una nu spune „da, să trăiți!“ în situația în care este folosită doar ca mijloc pentru interesele altora și fiecare crede că are tot dreptul să își fie singură cap.

Puțini bărbați care se trag din sănătoasa noastră cultură *retro* pot admira și iubi o femeie liberă (nu libertină) așa cum femeile admiră și iubesc

Mihaela Miroiu

bărbații liberi. În schimb este prea mult extaz față de modelul „făță“, față de menajere pe gratis, față de femei care au „măcar“ bunul-simț să mimeze ascultarea și supunerea față de bărbații sau față de femeile care nu cârtesc în fața misoginismului și a patriarhatului. Când credem din tot sufletul în ceva, avem șanse să obținem ceea ce ne dorim. Dacă unii cred că cele mai de dorit femei sunt cele pururi accesibile, maleabile, umile, supuse, dependente, trebuie să înțeleagă și că femeile cu pricina știu clar că resursele (bani, puterea, renumele, relațiile) sunt în genere la bărbați și că ele le pot obține prin rețete tradiționale și sigure, făcând slujii și grații în jurul „sursei“. Mai știu că această strategie multimediară este incomparabil mai simplă decât alegerea de a te consuma în eforturi de competență, în analize, în dispute politice și culturale, așa cum fac feministe care nu vor să-și vadă doar de treaba lor și să doarmă moral împăcate în culcușul patriarhal atât de comod.

Ei bine, nu vă temeți, domnule Ciachir. La cât de deschisă este mass-media românească spre influențe feministe, acei bărbați care se înspăimântă de „invazia“ acestora sau măcar de cea a femeilor pur și simplu autonome au toate șansele să trăiască fericiți și netulburați lângă femeile visurilor sau măcar lângă cele ale imaginației lor.

Partea a doua
FEMINISTELE

„Antifemiști, nu vă speriați!“

Convorbire cu Sorin Băiașu

Am să încep direct: credeți că societatea pune obstacole în calea unei existențe cu sens a femeilor?

Obstacolele sunt atât de adânci, încât nu le putem analiza acum, însă le putem enunța parțial. O femeie nu are în spatele său modele culturale femeiești din care să-și constituie o tradiție. Este foarte adevărat, teoretic nu există obstacole juridice, nu există obstacole *formale* din punct de vedere economic sau politic. Cultural însă lucrurile sunt discutabile. La ora actuală, criteriile după care persoanele sunt judecate ca având o valoare mai mică sau mai mare au fost emise de grupuri de oameni care au avut această putere. Or, femeile nu au avut puterea necesară să impună criterii. Noi judecăm la ora actuală după etaloane a căror obiectivitate o recunoaștem, dar la elaborarea cărora a participat doar o minoritate restrânsă care, ulterior, și-a erijat modulurile de judecare în criterii obiective. Acesta este terenul pe care vin să se înscrie felurile orientări feministe. Acest grup „minoritar“, care

Mihaela Miroiu

reprezintă mai mult de jumătate din populația mondială, nu a participat la stabilirea criteriilor după care sunt evaluați oamenii. Femeile nu au putut nicidecum să fie „măsura tuturor lucrurilor“. În sensul acesta spun că genul de obstacole cu care se confruntă femeile este foarte extins.

Feminismul radical accentuează diferența dintre femei și bărbați. În acest caz, eu pot spune că, tocmai pe baza acestei diferențe, bărbații au fost cei care au făcut până acum criteriile. Până unde merge această diferență?

Istoria cunoscută de noi începe de la colectivități umane care s-au constituit pe două direcții: femeia culegătoare, bărbatul vânător. Raporturile de forță dintre cele două grupuri din ceea ce istoricii numesc „preistoria“ umanității sunt foarte diferite. La un moment dat, a apărut patriarhatul. Tatăl devine regulă, lege (*pater familias*). Oricare ar fi bărbatul conducător el devine întruparea normei. De atunci încolo, spun canoanele, începe „istoria“. Deși nu-i putem data începutul, știm sigur că, până în perioada modernă, ea a funcționat după regula *pater familias*. A mers așa până în momentul în care de la o situație de dominație „paternă“: tatăl asigură protecția, ocrotirea, cere ascultare, se ajunge la o situație contractuală fraternă, în perioada modernă. *Pater familias* se devalorizează, este tratat ca un obstacol major în calea competiției drepte și a progresului. Societatea își reface bazele printr-un contract realizat între bărbații adulți, cetățeni,

capi de familie care stabilesc regulile de joc. Dar pentru ca să încheie acest contract fratern, ei trebuiau să încheie mai întâi un contract între sexe, prin căsătorie, adică să devină „capi de familie“. Condiția contractului social era aceea ca o femeie să consimtă să fie supusă în instituția de bază pentru ca ei să devină contractanți liberi.¹ Modernii au exclus în continuare participarea femeilor la crearea normelor, prin cei mai semnificativi dintre „tații fondatori“: Locke și Rousseau. Femeile și-au păstrat același statut: „Trebuie să fiți legate de Natură, nu sunteți în stare să separați rațiunea de pasiune, nici nu trebuie, nici nu este bine pentru sănătatea bărbatului cetățean să faceți lucrul acesta. Trebuie să vă mențineți în sfera privată, să vă învârtiți în jurul familiei – și atât“. În momentul în care tu ca bărbat (generic vorbind) îmi prezinți mie ca femeie (generic vorbind) toată această construcție teoretică, prin care îmi demonstrezi că marile și unicele mele virtuți sunt cele de mamă, de nevastă, îngrijitoare de corpuri și de sentimente, îmi accentuezi sensibilitatea, iar eu nu am altă sursă culturală decât propria ta concepție despre mine, atunci eu de unde mă trag din punct de vedere cultural, nu mă trag din tine? Practic, la ora actuală, cultural, eu pot să spun că femeile se trag din bărbați, deși, natural, bărbații se trag și din femei. Personal, cred că, atâta

1. Vezi argumentele substanțiale elaborate în acest sens de către Carol Pateman, *The Sexual Contract*, Stanford University Press, 1988.

Mihaela Miroiu

vreme cât femeile vor mai accepta, pe de-o parte faptul că accesul lor la cultură trebuie neapărat mediat de către un bărbat sau de către bărbați ca unici maeștri, iar, pe de altă parte, faptul că trebuie să *cadă* în admirație, nu să admire și să respecte un maestru, acest statut se va atotperpetua.

Ați putea să accentuați puțin diferența?

Când cad în admirație, mă predau necondiționat și necritic unei idei. Sorgința masculină există și în gândirea feministă, dar în sens critic și condiționat. Avem un feminism existențialist post-Beauvoir, în care ne tragem parțial și din Sartre, un feminism postmodern, în care ne tragem masiv din Derrida și din Lyotard, un feminism antiesențialist, în care rădăcinile substanțiale vin din Wittgenstein, un feminism liberal, în care sursa este și J.S. Mill și urmașii săi semnificativi. Există și un feminism cultural radical, în care refuzi să te mai tragi dintr-un maestru explicit, dintr-o școală explicită. Dacă este o valoare deosebită în acest feminism radical, după părerea mea, este o regândire a fundamentelor religiei, o reanalizare a limbajului și chiar invenția unui nou limbaj. Este vorba de curajul de a pune în chestiune orice model de gândire. Înseamnă „anarhism teoretic“ – insubordonare paradigmatică. Or, aceasta este operațiunea de fond pe care o face feminismul radical. Pot să nu fiu de acord cu acest fel de feminism în multe privințe, dar nu și cu valoarea acestei operații de

demontare critică și de încercare de reconstrucție culturală.

Dacă ar apărea autoare lipsite de o paternitate spirituală masculină...

Sunt multe autoare care se trag și din maștri bărbați (Mary Wollstonecraft, H. Taylor, S. de Beauvoir, S. Harding, S.M. Okin etc.). Problema este că ele nu mai *cad* în admirație, nu mai rămân fără grai la poalele maestrului, aceasta este marea diferență. În schimb procedează la o operațiune care mi se pare perfect coerentă cu un statut intelectual normal, și anume la o chestionare majoră a fundamentelor construcției genurilor. Radicalele își precizează distanțarea față de maestru, fie el postmodern, modern sau de orice alt fel.

Ce modificări au adus aceste autoare?

Mary Daly, de pildă, propune în locul societății patriarhale o societate diarhică, o societate cu două *arhe*¹. Această societate diarhică ar urma să fie reconstruită ținând cont de diferențele importante între modul de a exista femeiesc și modul de a exista bărbătesc. Nu este vorba despre faptul că ea propune o variantă „feminocentrică“, „gînarhică“ sau „ginomorfică“ în locul celei androcentrice și andromorfice, ci de faptul că ea gîndește, de pildă, protecția sau reconstrucția unei modalități de a exista în ambele sisteme

1. Principii, forme originare.

Mihaela Miroiu

de valori, femeiești și bărbătești care să devină simbiotice, nu complementare și care să nu mai facă ierarhii între aceste sisteme de valori, proiectând superiorități masculine sau feminine. Există însă o diferență radicală pe care Daly o susține clar: femeile fiind înzestrate să poarte viață sunt originar biofile. Bărbații sunt atrași excesiv de conflict, război, de ceea ce e mort și mecanic, sunt necrofilii. Feministele postmoderne au criticat-o serios pentru esențialism din acest motiv. Dar, ceea ce trebuie să păstrăm ca mesaj este că o cultură cu o unică „morfe“ în spațiul public al culturii, cea bărbătească, ne înjumătățește ca umanitate. Feminismul nu are ceva împotriva tipului de valori umaniste existente, elaborate de către bărbați, ci împotriva exclusivismului lor și a ispitei de a face un top axiologic de tip misogin.

Care ar fi criteriul după care am putea ști când apare o astfel de societate, sau când apare simbioza între cele două sisteme axiologice?

Analiza critică, deconstrucția în feminism este foarte avansată, iar construcția este incipientă, are puțin peste douăzeci de ani. Deci, antifemiști, nu vă speriați! Nu cred că ajungeți să trăiți într-o astfel de societate. Poți să o „trăiești“ însă la nivel teoretic. La nivel practic nu cred că generația mea sau generația ta o vom experimenta însă. Pentru că primul lucru pe care îl fac acum feministele și feminiștii, indiferent de orientare, este tentativa de a încerca să existe în mod diferit în plan cultural. Să luăm un exemplu: dacă te-ai

lua după cultura scrisă a istoriei, a politicii sau a altui domeniu, ai vedea că ea este plină de occidentali – inventatori, scriitori, artiști de toate felurile, mari politicieni. Prin urmare, istoria universală, așa cum este consemnată la ora actuală, este o istorie „vestocentrică“. Ce facem noi în calitate de estici marginali? O socotim o fatalitate și pe noi înșine incapabili pentru simplul motiv că ei au stabilit regulile selecției în istoria universală, au stabilit cine are sau nu are loc în cultură și faptul că, de exemplu, noi, în calitate de națiune, nu suntem prezenți decât într-un mod foarte ne semnificativ în această istorie? Spunem că nu suntem în stare să facem istorie? Că suntem impotenți cultural? Că nu avem surse de creativitate tehnică decât prin excepții, adesea emigrante? Pe ce temeieri considerăm, atunci, că, dacă femeile n-au făcut până acum marea artă, nici n-au să facă, dacă n-au făcut marea filosofie, nici n-au să facă? Nu am suficient temeii să cred că nu putem gândi această analogie în legătură cu femeile.

Nu rămâne atunci decât să producă astfel de valori, iar societății nu-i rămâne decât să vadă ce modificări esențiale vor apărea.

În momentul în care ne așteptăm ca cineva, un nou-venit, să producă ceva, de pildă valori culturale, politice, sociale etc., este foarte important, dacă vrem să le producă, să admitem că ceva se schimbă în perspectivele și criteriile de apreciere. Mie mi se pare foarte curios cum obstacolul acesta fantastic îl au până și cei care sunt

Mihaela Miroiu

minoritari. Ei tratează cu aceeași suspiciune, în sistemul lor de referință, propria lor minoritate, iar ca putere, minoritatea minorităților (în sens politic și cultural), în toate sistemele de referință este reprezentată de femei.

Să presupunem că modifică și criteriile de apreciere. Întrebarea mea este dacă aprecierea calităților bărbătești este de natură să fie mediatizabilă, iar cea a experiențelor femeiești tacită?

Aici ai folosit termenul „de natură să”. Este o sintagmă dubioasă, pentru că prima problemă care se pune ar fi aceea că există diferențe de natură și peste natură nu se poate trece. Împărțesc ideea că noi nu putem delimita clar unde se oprește natura, nu suntem în stare să emitem judecăți de fapt pure, neîncărcate de valori sau neîncărcate de propriile noastre proiecții teoretice.

Obiecția mea de fond la întrebare ta este că trebuie să chestionăm întâi dacă există ceva cu adevărat natural, cu excepția acestor elemente despre care am amintit: adică diferențele dintre sexe care sunt evidente, indiferent dacă aplici sau nu vreo teorie, tipul acesta de experiențe directe, diferite pentru cele două sexe, care până la ora actuală au fost văzute ca fiind un handicap pentru femei (sarcina, nașterea, hrănirea din trup, avortul, ciclul, menopauza). La ora actuală, în momentul în care problema nașterii intră în sfera libertății de alegere căpătând o altă încărcătură axiologică, mie mi se pare că

este un avantaj. Aceste foste handicapuri, sub pretextul cărora femeile au fost scoase din circuitul producerii de valori publice sunt în acest moment convertibile în avantaje. Femeile au un tip de experiențe pe care bărbații niciodată nu-l au: experiența de a avea o ființă în propria ta ființă, care, într-un sens, face foarte „ciudată“, de exemplu, relația femeilor cu problema ne-ființei. Pe de altă parte, femeile au experiența durerii cumplite fără consecințe mortale sau rele, a unei dureri pozitive: faptul de a conține și naște o ființă, faptul de a hrăni din trup, faptul de a trăi timpul ciclic. Acest gen de experiențe, de la care orientările actuale vor să constituie o nouă perspectivă de abordare epistemică, etică, politică și care să se constituie în sursă de reevaluare a valorilor, sunt specific femeiești. Mai mult, genul acesta de experiențe poate să producă, după părerea mea, relații diferite pe care noi le avem cu cealaltă lume pe care o numim nonumană, adică lumea ființelor vii, cea față de care noi ne raportăm încă analog felului în care s-au raportat bărbații misogini la femei în context patriarhal, adică printr-o relație de hegemonie, uneori despotică, cu alte cuvinte au „naturalizat“ femeile și au „feminizat“ natura.

Deși nu m-ai întrebat direct este foarte interesant să amintesc în cadrul acestei discuții cât de multe critici există în literatura feministă la adresa romantismului. Exaltarea iubirii romantice pare o atitudine antifeministă, pentru că, de fapt, creează un fel de dependență subtilă de

Mihaela Miroiu

relația de dragoste, adică de relația cu „opresorul“. Tema iubirii în literatura feministă este aproape absentă. Asta este o mare tristețe, pentru mine cel puțin, pentru că ispita de a rupe răul de la rădăcină este așa de mare, încât până și dragostea este văzută de către feministe radicale ca un colaboraționism, un fel de pactizare cu inamicul. Nu ader la această perspectivă.

Eu fac o analogie care poate părea și ciudată și nefeministă între a crede în Dumnezeu și a iubi. Păstrând proporțiile, mi se par două sentimente analoge. Exact așa cum nu poți să întrebi decât cu o funciară incapacitate de înțelegere: „De ce crezi în Dumnezeu?“. Nu poți să-l întrebi decât cu suficiență stupidă: „De ce-l iubești pe X?“. Și cred că lucrurile acestea pe care le stabilim ca fiind dincolo de noi, de pildă dependența afectivă, nu fac obiectul unei teoretizări, demonstrări sau deconstrucții, ci fac parte din sensurile la care noi nu ne așteptăm, pe care nu ni le asumăm, în sensul deliberat de a le căuta. Ele fac parte din zona „nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit“. Eu nu pot să „arunc“ această zonă; pot doar să spun că în interiorul ei este cazul să avem mai mult fair-play și putem să iubim în celălalt și diferența și asemănarea, parteneriatul și nu subordonarea. Cred că această relație poate fi regândită ca o relație simbiotică, în care am în fața mea o altă persoană, diferită de mine, căreia nu vreau să-i impun ceea ce sunt, nici cum sunt, nu vreau s-o fac să trăiască după normele mele, ci putem trăi și în sisteme de referință

teoretice, practice, politice ș.a.m.d. relativ diferite, dar faptul că existăm împreună dă alt sens vieții noastre, sensul de „noi“. Dincolo de justificările formale, teoretice, explicite pe care noi le putem afirma ca să explicăm de ce trăim, aceasta poate fi o justificare implicită pe care o simți, dar pe care nu o povestești și nu o demonstrezi. Limita romanticilor vine din faptul că ei au oroare de politic, de sfera publică și socotesc că femeile trebuie să fie protejate de mizeria acesteia. Ei afirmă egalitatea în cuplu, prin acceptarea diferențelor, dar cu prețul inegalității clare în viața publică. Ca să protejez sensul existenței pe care ni-l dau femeile, trebuie să le protejez pe ele de politic, de public, de „cloaca“ vieții publice, de oroarea de a trăi în „lubricitatea“ lumii largi. Există în romantismul clasic acest divorț clar între marea egalitate de semnificație pe care o au cei doi în cuplu și marea inegalitate dintre ei proiectată în viața politică, pe motiv că intimitatea, privatitatea trebuie protejate și existența în sfera politică este partea noastră atacabilă, urâtă, de care femeile trebuie ținute deoparte. În mare măsură, mitul acesta frumos, dar foarte discriminatoriu, trăiește și astăzi.

Dilema, nr. 47, 3 decembrie, 1993

Cum a devenit Mihaela MirAnA

1. *Et in Arcadia ego*

Orice filosofie serioasă operează cu o universal-afirmativă, singura pe care o acceptă ca indiscutabilă: *Toți oamenii sunt muritori*. Obsesia caracterului muritor al ființelor omenеști ne somează spre un răspuns la întrebarea de ce și cum să trăim. Ne așează între Ființă și Neant, căutând răspunsuri la întrebarea despre sens și întrebând răspunsurile.

Și eu m-am plimbat pe aleile acestei obsesii tematice. M-am plimbat fiind convinsă că filosofia nu poate opera cu o altă universal-afirmativă, că neantul este singura obsesie legitimă ca să începi să construiești filosofie. Cert este doar faptul că murim. Restul, *semper incertus*, ca tatăl până la descoperirea testului genetic. Universalul este subminat de așezarea în particular-afirmative, de „unii S sunt P”.

În *Arcadia* era și încă este bine. Mai ales pentru femei. Intră acolo în starea de orfelinat matern

și ies de acolo în stare de sterilitate intelectuală, de *portavoce* a taților culturali, întodeauna cerți. Maternitatea gândului filosofic nu doar că nu există, dar părea și o aberație ca virtualitate. Cine se poate revendica din femei în această zonă unde cugetul se destrupează cum numai în matematici se mai întâmplă? Cu vorbele lui Al. Paleologu (*Bunul-simț ca paradox*), cum să încerce să fie femeile metafizicieni, când ele însăși sunt metafizică?

Noi stăteam frumoase, ca umbra unui gând (*via* Nichita Stănescu). Ascultam maestrul sau purtătorii de idei. Profesorii ne priveau ca pe niște nulități simpatice (ochiul cioranian) sau ne îndemneau, cum mă îndemna pe mine Radu Stoichiță, să facem performanță dactilografiind manuscrisele soților cugetători, sau, dacă suntem ceva mai deștepte să le facem conspectele pentru cărțile de care ei nu au timp. Sau măcar să-i destindem mundan din tensiunea spiritului (tot *via* Cioran).

Îmi amintesc bine că citisem „ilustrele“ afirmații aristotelice, tomiste, rousseauiste, kantiene chiar, despre relația femeilor cu natura, distanța lor ontică față de spirit, apropierea de umanitate pe la jumătatea distanței de animalitate. Sau că, uneori, ceva mai spășiți, scriau că, deși nu este așa și suntem egali de la natură totuși așa trebuie să fie după ce ne naștem din nou întru cultură (Rousseau, în *Emile sau despre educație*). Se împotmoleau în argumente când să

Mihaela Miroiu

extindă umanitatea rațională asupra tuturor bipedilor fără pene și cu unghii late. Se împotmoleau când să afirme universalitatea scopului în sine, blocându-se în problema libertății pentru toți, a legitimării ei drept constanta universală (Kant, în *Observații asupra sentimentului frumosului și sublimului*). Toți oamenii se nasc liberi și egali în drepturile lor la viață și autoafirmare. Bine. Dar asta înseamnă să legitimezi dreptul la autoafirmare și căutarea sensului și pentru femei. Poți oare să-ți permiți să subminezi și ultima redută a servituții, ultimul termen de comparație din specia umană în raport cu care mai păstrezi un dram de superioritate *a priori*?

Nu mă tulburau deloc aceste afirmații, nici caracterul lor contradictoriu. Nici verdictul: deși nu este așa, așa trebuie să fie. Dacă descriptiv nu mai rezistă această ultimă redută, atunci hai să o modelăm normativ. Citeam cu ochii mei și nici mintea, nici emoțiile nu-mi erau tulburate. Toți scriau că e vorba despre Femeie. Nesimțindu-mă niciodată *Femeia*, ci o tinerică acolo, rătăcită printre marile opere ale cugetului uman, nu credeam defel că ei mi se adresează. Filosofii vorbeau cu abstracții, în abstracții, despre abstracții. Colegele mele și cu mine eram concrete, vii, individuale, debordând de întrupare. Nu mă recunoșteam în acest particular pe care îl excludeau descriptiv sau normativ, ca să nu tulbure pacea andromorfică a ideilor.

Cealaltă față a filosofiei era instituțională: facultate populată cu profesori bărbați și, prin excepție,

cu rare urme de femei, care de obicei predau metodică sau istoria filosofiei.

Metodica era socotită „minoră“ în raport cu „înalta cauză“, iar istoria filosofiei era nesubversivă pentru *establishment*. Cornelia Grünberg, cu tot talentul ei analitic, avea drumul pre-determinat, spre metodică, încât să nu tulbure monopolul pe marile subiecte, iar Florica Neagoe, deși înspăimântător de inteligentă și de tristă, îi înțelegea și livra doar pe marii maștri la istoria filosofiei moderne. Sau îi analiza critic pe căi bărbătesc-trasate. Pe urmă a mai avut și „calitatea“ de a se retrage din viață exact la vârsta mea de acum, restabilind echilibrul andromorfic pe care îl fisura doar formidabilul ei magnetism intelectual. Dispărând ca termen de comparație, de-abia i-a lăsat pe ceilalți să se scalde netulburați în etica mioritică din care dispăruse termenul de comparație. Ele două au fost oricum mult mai norocoase decât Alice Voinescu pe care maștri interbelici în frunte cu unul ca dom' Nae Ionescu nu au tolerat-o să predea la Filosofie. Curat sacrilegiu!

Cornelia G. a rămas fidelă modelului de facilitatoare de filosof. Dar a devenit subversivă întreținând disidența feministă a fiicei ei și moralul tuturor Anelor, trăind *entre deux mondes*: cea trecută, a femeilor înțelepte prin cumițenie și cea prezentă: a femeilor din jurul fiicei sale. *Ne-cumiți*. De capul lor. *Dez-axate* prin infidelitate față de maștri, față de tabuuri culturale sau măcar prin asumarea proastei reputații pe care

Mihaela Miroiu

o au feministele într-o societate care colcăie de conservatorisme care se bat cap în cap sub egida reformei și schimbării. Cornelia G. este întruparea Sofiei. Surâde cald lumii care trece, zâmbeste încurajator celei care vine.¹

În acea *Arcadie* nu mi-a trecut o clipă prin cap să devin filosoafă, adică să produc filosofie, să comentez critic filosofie. Profesoratul și fidelitatea față de gândirea altora păreau a fi un destin fatal și dezirabil pentru femei și „provinciali“. Capitalele gândirii se află în altă parte. Aici se reprogramează doar mașinăria teoretică. Eram dublu minoritară. Pe cât de femeie, pe atât de provincială. În plus, mi-am asumat și al treilea minorat. Filosofia practică într-un sistem contra naturii filosofice: comunismul totalitar. La ce să mă fi așteptat din partea mea? Singura evadare reală din „destinul“ triplu minoritar era profesoratul onest față de filosofie, nu față de programa de învățământ. L-am practicat între 1978 și 1989.

În facultate, m-am măritat cu colegul meu de bancă. Lui i se prezicea un destin performant

1. În ultimii ani, Cornelia a reușit să își îplinească visul: să predea istoria filosofiei, dar, Doamne ferește, nu la Facultatea de Filosofie a Universității din București care a rămas o mare redută masculină, chiar dacă urmașele sunt prin excelență studente, absolvente. Ei, profesorii, tot nu le văd ca minți competitive, ci doar ca minți ascultătoare, fidele față de gândul filosofic bărbătesc, oricât de multă filosofie feministă se produce în lumea largă de 40 de ani încoace.

în logică. Avea toate șansele. Zona logico-filosofică era cea mai puțin afectată de intruziuni ideologice. Nu deranja sistemul. Era tolerată și copios alimentată de profesorul veritabil care este Mircea Flonta, marele „încăpățânat“ al facultății. Omul care și-a adunat ciracii în cercul Wittgenstein până la clopotele lui decembrie '89. Omul care știa că în cultură nu exiști fără comunitate. Celor mai mulți le-a plăcut să alerge singuri pe culoarul lor, eventual stârpindu-i de mici pe concurenți. Așa se face că după '89 singurul cu prospături în mâneacă din întreaga noastră facultate a fost el. Ca orice tată spiritual care se respectă, Mircea Flonta avea mai ales fii. I-a crescut în spirit analitic-critic. Nu le-a cerut să-l urmeze, dar le-a netezit accesul la *establishment*-ul care a stabilit ce este și ce nu este important în filosofie.

Pentru lumea mică a filosofiei carpato-danubiano-pontice, eu am fost multă vreme doamna Miroiu, soția logicianului. O femeie cam obraznică, insuficient de pătrunsă de respect pentru „cei de sus“. Dar o profesoară bună, implicabilă în treburile de „bucătărie“ filosofică, mai ales în manuale școlare. Ce bine s-ar fi simțit mulți dintre colegii mei dacă aveam mai mult bun-simț, dacă rămâneam în banca mea. Așa, acum cei mai mulți mă socotesc cel puțin ciudată, dacă nu periculoasă. Cu două-trei excepții (Ion Ianoși, Ilie Pârvu, Vasile Morar, mai recent Valentin Mureșan), nu citesc și nu-mi citesc lucrările de filosofie feministă și nici nu le iau în seamă decât poate ca

Mihaela Miroiu

exotisme intelectuale. „Mihaela dragă, feminis-
mul și ecologia sunt pentru țări civilizate!“, mă
dojenește șăgalnic-drăgăstos, dar ferm pe ideea
de inadecvare, Tata Flonta, cum îi spunem noi.
Cu sau fără să o spună explicit, cei mai mulți
îneacă apariția abordării feministe în Facultatea
de Filosofie în conspirația tăcerii sau a ironiei.

Și eu am trecut prin Arcadia tăcerii femeiești
în filosofie. E destul de comod să fii umbra unui
gând. Ai respectul general pentru muțenie. Nu
deranjezi pe nimeni. Prestezi servicii domestice
la domeniu. Lumea te mângâie drăgăstos pe cap:
Ce fată bună și inteligentă! Ce bine povestește
ea gândurile altora! Ce talentat sheherezadează!

Îmi amintesc un titlu de carte: *Fetele bune merg
în rai, cele rele merg unde vor*. Fetele bune iau
universal-afirmativa *Toți oamenii sunt muritori* în
serios și se plimbă cu ea prin Arcadia liniștită a
gândurilor altora. Ele nu se trag din mame, ci
doar din tați. Fetele rele merg până acolo încât,
în marea lor lipsă de bun-simț, pleacă de la altă
universal-afirmativă: *Toți oamenii se nasc*. Pără-
sesc obsesiile filosofice unilaterale ale taților
fondatori sau își permit măcar și altele decât
ale lor. Recunosc alte femei drept autoritate inte-
lectuală. Comit aberația de a deveni „gânduri
ale umbrei“. Iar umbrele se dovedesc a gândi și
diferit.

2. Feminism contra naturii

Feminismul filosofic pare să fie o perversiune contra culturii. Cel activist, care există și așa cum există azi în România, pare să fie o perversiune contra naturii. A naturii solide a românelor, neantrenate în revendicări de drepturi, obosite de o viață chinuită de obligația de a munci, precum și de dublarea zilei de muncă. De feminism le arde lor când n-au cu ce-și crește copiii și cu ce plăti întreținerea, deși muncesc amărâtele, muncesc până cad într-un somn care nici el nu mai are vise?

De feminism îmi ardea mie în '90, când eram atât de ocupată cu schimbarea manualelor de filosofie, cu mitinguri maraton, când intram încet în comunitatea filosofică internațională și mai și descoperisem un program minunat: filosofia pentru copii? Puteam să strig în gura mare că nu voiu altceva decât liberalism. De când așteptam să spun asta în spațiul public și să fac oficial filosofie așa cum o făceam pe ascuns. Ba chiar să modelez curriculumul național după pohta ce am pohtit. Deschid manualul. Nici urmă de gând femeiesc în el. Deschid tot ce am publicat între '90 și '92. La fel. Nici o clipă nu mi-am bătut capul că ignor total orice idee filosofică, morală sau politica femeiască, nici dacă există așa ceva pe lume. Ce frumos! Peste tot colcăia eminescianul: „Eu sunt un cuget, tu o problemă“. Se înțelege sexul protagoniștilor.

Mihaela Miroiu

Începusem să scriu cărți împreună cu Adrian Miroiu. Nici măcar nu mă deranja prea tare ideea că unii spuneau că el le concepe și eu le bat la mașină (oricum, era incomparabil mai bun decât mine la editare). Era maximum de aspirație de atunci. Să scriu și să semnez alături de un bărbat. Să mă așez sub girul autorității profesionale masculine.

Când am văzut în 1991 librăria Universității Princeton, mi-a bătut mie la ochi că sunt prea multe rafturi cu o „drăcovenie“ care se numea *Gender Studies* și că la raftul de filosofie era un număr mare de cărți cu numele năucitor: filosofie feministă. Nici n-am avut curiozitatea să le deschid. Mofturi occidentale. Pe atunci, singura feministă de care îmi aminteam era Ecaterina Oproiu. Mă fascina în adolescență. Nu doar prin inteligență și charismă, ci și prin îndrăzneala confruntărilor ei cu bărbații publici, pe tema nedreptății în sfera privată, a dublei zile de muncă. Aveam încă o atitudine pe care azi aș caracteriza-o drept misogin-excepționalistă. Nu este nici o discriminare reală între bărbați și femei. Doar că ele sunt în genere mai proaste și mai necreative. Există și femei de excepție, care sunt egale reale ale bărbaților (în trufia mea, mă credeam astfel de femeie). Condițiile sunt egale, legile nu discriminează. Am făcut școli nedemixate. Prin urmare, „scapă cine poate“. Dacă ele preferă să stea cu mâinile în gogonele și în detergenți, este treaba lor, nu le obligă nimeni și se plâng degeaba. Acum aud

astfel de enunțuri la multe femei. Nu sar în sus. Îmi dau seama că vorbește ignoranța arrogantă în ele cum vorbea și în mine.

În vara lui '91 s-au produs două evenimente ciudate. Într-o bună zi, Adrian Miroiu mi-a spus că a citit un studiu de epistemologie feministă și că l-a impresionat ca abordare. N-aș vrea să citesc și eu? Am reținut informația, dar nu i-am dat curs. În aceeași vară, William Mander, tânăr profesor la Oxford s-a reîntors în România cu Avril, soția sa, ca să ne facem concediul la Costinești. Mi-a adus o carte a Moirei Gatens despre diferențe și asemănări în filosofia feministă¹. Am citit-o. Când am terminat-o, știam. Știam că de acum în colo eu n-am să mă mai pot situa dincolo de orice paradigmă (ce iluzie!) și că mi-am găsit pentru întâia dată calea de a exista în filosofie altfel decât ancilar. De buna seamă că aici se poate aplica principiul „nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit“. Toate frustrările mele au căpătat sens, explicații și nume. Și mai ales au fost „salvate în perspectiva generalului“. Aveam cu ce să mă uit la propriul meu domeniu, dar și la propriile mele experiențe ca femeie. Am început să mă caut conștient, cu instrumente teoretice. Nu doar pe mine ca persoană destrupată, ci și pe mine ca persoană-femeie. Puteam să mă asum cum sunt și să

1. A fost prima carte pe care am recomandat-o pentru traducere Editurii Polirom, cartea care a deschis colecția *Studii de Gen*.

Mihaela Miroiu

mă bucur pentru prima oară că nu sunt bărbat în cultură sau persoană fără gen.

A început de atunci o istorie care se derula rapid, după principiul bulgărelui de zăpadă: un doctorat în filosofie feministă, dat sub oblăduirea fermecător de receptivă și de provocatoare a lui Ludwig Grünberg; crearea AnEI în '93, împreună cu Laura Grünberg, mai întâi ca utopie, apoi ca organizație, apariția unui număr din Revista 22, primul dedicat femeilor și feminismului; introducerea cursului de filosofie feministă la Facultatea de Filosofie (1994), primele studii și cărți publicate. Alții, din ce în ce mai mulți și mai buni au început să intre în sistemul de referință al cercetărilor feministe. Alții să râdă și să le respingă *a priori*. Aveam tot soiul de feed-backuri: e interesant ce face, dar nu prinde la noi... Un personaj important susținea că am hormoni masculini, sunt sterilă și plină de păr pe corp; persoane foarte cultivate m-au rugat să nu mă mai proclam în gura mare feministă, căci aș fi mult mai respectată; mama m-a rugat să nu-mi extind teoriile asupra modului de viață, să nu părăsesc obsesia primordială care trezește din somn orice femeie respectabilă: ce am de făcut astăzi pentru familia mea, să sar ca arsă, cu un sentiment de culpabilitate, de la computer când îmi intră pe ușă soțul sau fiul.

Cea mai receptivă instituție s-a dovedit să fie SNSPA. Colegii de acolo păreau mai degrabă bucuroși decât stingheriți să aibă printre ei un

exemplar „deviant“. Să mă ia cum sunt și să se deschidă ei inșiși spre acest teritoriu, din perspectiva teoriilor politice.

Între timp, această zonă se multiplica din alte perspective. Metaforic, feminismul a trecut rapid de la singularitate la insularitate. Acum pare să se transforme în arhipelag.

La 24 de ani am scăpat de autodispreț trăind întâia oară avantajul de a fi femeie. S-a întâmplat în 27 ianuarie 1979, ziua în care l-am născut pe Andrei. N-aveam pic de *background* filosofic să-mi analizez această experiență. Maeștrii mei spirituali n-o avuseseră în vedere fiindcă nu o avuseseră în realitate. Am intuit însă ce forță uriașă sălășluiește în condiția de dătătoare de viață și ce frustrație trebuie să aibă bărbații pentru dependența lor de femei, care i-au făcut posibili și le fac posibilă „nemurirea“ genetică.

Nu mi-am pus atunci problema ce mecanisme compensatorii de dependență și dominație creează bărbații misogini ca să contracareze dependența lor de „Fiatul“ femeiesc. Pentru prima oară mi-am privit cu simpatie fiziologia despre care aflasem că, mai jos de spirit fiind, e mai degrabă profană, dacă nu cumva jenantă. Și că, prin specificitatea ei, cea femeiască e mai aproape de natură. Adică le obligă pe femei să stea mai departe de spirit și cultură decât pe bărbați. La 24 de ani am scăpat de un singur chip al autodisprețului: cel pentru faptul de a fi biologic femeie.

Mihaela Miroiu

La 36 de ani am descoperit calea intelectuală către ieșirea din „vraja“ rețelei care îmi bloca stima de sine pentru faptul de a fi spiritual femeie, de a cugeta după cum exist.

Acum am 42 de ani și mă simt foarte bine că sunt spiritual femeie, sufletește femeie, pe de-a întregul femeie.

Mă regăsesc foarte greu printre firele adânc încastrate în mine *via* educație andromorfică (andros-bărbat, morphe-formă). Și o caut pe cea ginomorfică (ginos-femeie). O caut în cărți, în femei reale, o produc, dacă nu-mi ajunge ceea ce am găsit deja. Este o căutare veche de când lumea, cea după starea androgină.

Revista *AnaLize*, 1-2, 1998

Editori Ana sau despre înțelegerea de sine

AnA este creația unor femei care au descoperit că viața lor a decurs practic după cum sunt teoriile despre rostul lor în lume. A unor femei care, în loc să fie rezonabile, deci conformiste, au ales să se întrebe asupra înțelesurilor rezonabilității și conformismului. Multe Ane au trăit între hotarele „locului femeilor pe această lume“, au fost fice cuminți și ascultătoare, au evitat jocurile violente, au consimțit că libertatea lor se izbește de mai multe garduri decât cea a semenilor de sex diferit. S-au măritat. Și-au urmat soții. Au acceptat chiar o doză de zidire ritualică în operele de diverse naturi ale perechii bărbătești. Au alergat după tramvaie cu sacoșe în mâini. Au inventat traiul cotidian și l-au reprodus. Au făcut copii, mai mult sau mai puțin dependent de politica pronatalistă. Și-au făcut temele de acasă și sarcinile de serviciu. Au alergat după fuste și cosmetice. Le-au obsedat îngrășatul și slăbitul. Gătitul și „gătitul“. Descurcatul de azi pe mâine. Integrarea în genuri socotite „minore“: proze, exegeze, manuale, jurnale,

Mihaela Miroiu

tricotaje, macrameuri. Au născut și au făcut avorturi clandestine. Au perpetuat și au refuzat viața. Au iubit, au suferit, au râs, au plâns. Le-au făcut pe toate în jurul unui bărbat. Din cauza unui bărbat. Împotriva unui bărbat. De dragul unui bărbat. Sau, pur și simplu, în așteptarea unui bărbat care să fie *măsura lucrurilor* (*homo mensura*) pentru tot ceea ce fac ele.

Și noi, Anele, am fost femei „normale“, fiindcă tot ceea ce numim astăzi patriarhat părea normalitatea însăși. Și noi am concurat din plin la mașinăria de reproducere a acestei normalități. Doar că acum o înțelegem și încercăm să o demontăm, măcar în sens cultural.

Am acceptat îndoctrinarea de gen și toate imperati-vele ei: Fii blândă, cuminte, aranjată, ascultătoare! Îmbracă-te la modă! Nu umbla singură seara! Nu intra neînsoțită de un bărbat în restaurant! Nu te juca cu puști și pistoale! Pune-ți în valoare farmecele! Așteaptă-ți soțul și tremură pentru copil! Caută-ți sensul vieții în viața celorlalți! Stai la locul tău!

Am acceptat privații în educație: subiectele despre viața cotidiană și cea privată sunt neinteresante la nivelul educației oficiale. Tot ceea ce este „serios“ în educație este cu totul altceva decât moduri de coexistență și trai cotidian. Nu e cazul ca fetele să învețe sporturi bărbătești nici măcar pentru autoapărare; nu e nevoie să învețe să se descurce cu mici operațiuni tehnice, altfel, cine știe, poate n-ar mai avea nevoie de bărbați protectori.

Am acceptat că pentru femei moralitatea înseamnă abținere sau fidelitate sexuală. Femeile nu sunt morale prin virtuți, ci fiindcă sunt fidele măcar corporal celor care dețin monopolul pe „adevărurile” virtuți: tăria de caracter, curaj, onestitate, dreptate. Am acceptat că o femeie își pierde reputația nu când este josnică, lașă sau slabă profesional, ci când își înșală partenerul.

N-am fost solidare una cu alta, ci cu dorințele și aspirațiile bărbaților admirați, cu tații, iubiții, soții sau șefii. Suroritatea n-are decât un referențial slab. Fraternitatea este tradiția solidarității. Nici măcar prietenii cu bărbații nu au rămas nechestionate drept erotism ascuns sau reprimat. O logică a suspiciunii reciproce fermenta în cele mai adânci resorturi ale prieteniei între femei. De aici derivau rivalități lipsite de glorie. Nimic nu era de învins în adversara potențială decât modelul rochiei, marca rujului, silueta, statutul social al partenerului, numărul și calitatea curtezanilor, eventual promovarea profesională.

Am avut și avem acces scăzut la putere. Anele mature, trăind o tinerețe marcată de totalitarism au avut, teoretic, acces la putere. Dar aceasta a fost cu puțință doar când puterea nu avea sens. Când ea începe să capete sens civic, politic sau profesional, ele o iau mai pe ocolite, prin zona influenței. Creează un ONG pe care îl botează cu numele generic al fiecăreia dintre ele: AnA. Descoperă că lor nu le place să supună și să ierarhizeze, nici măcar să domine conjunctural. Descoperă adică liberalismul genuin, atât de

Mihaela Miroiu

neinteresant într-o țară în care presa stimulează dominarea numind guvernul putere și nu administrație, iar pe guvernanți îi tratează cu expresii de genul „foștii sau actualii stăpâni ai României“. De aceea Anele nici nu speră la un acces real în decizia majoră. Nu au mentalitate de stăpâne. Ele nu fac altceva decât să-și exorcizeze mentalitatea de slugi și să-și caute împlinirea omească, în felul lor.

Am trecut de la un protector la altul. În afara celor tinere, Anele s-au grăbit să sară din numele și patrimoniul patern în cele conjugale. S-au temut să trăiască „de capul lor“, să-și asume libertatea „dubioasă“ a femeilor singure. Să călătorească, să-și facă vacanțe fără însoțitori-protectori. Să-și stabilească traseul profesional mai degrabă în funcție de vocația și dorințele personale decât de distanța față de grădinița copilului, timp pentru menaj și, mai ales, de acceptarea de către parteneri și șefi a suprafetei până unde li se întinde plapuma dreptului la aspirații personale. Ele n-au încetat să țină cont de aceste variabile de dependență personală, dar nu mai acceptă asimetria de gen în privința limitelor spre care aspiră.

Ne-a lipsit tradiția autonomiei și libertății, deci nu avem „istorie“. Această tradiție nu aparține nici bărbaților români. Exercițiul lor este încă în fază primară și stângace pentru cei mai mulți trăitori vinovați că au suportat prea obedient anularea voinței proprii. Dar libertatea și autonomia nu își au granițele doar la ușa statului, ci și la

cea a casei. Drama nelibertății devine la aceasta din urmă granița monopolului sexului care păstrează o moștenire totalitară: libertatea înseamnă muncă. Anele au simțit gustul amar al acestei forme de „libertate“, au avut sentimentul minții împrăștiate între profesie, foamea cotidiană a familiei, caracterul etern al murdăriei rufelor și podelelor, viața scurtă a rezultatului muncii domestice. Au simțit cum li se scurge istoria printre degetele mâncate de vechiul săpun *Cheia* ori de mai noul detergent *Ariel*, cum nu rămâne nici o dovadă care să ateste că au trăit anume ele și nu oricare altele în locul lor. Anele n-au istorie, căci nu există dovezi ale trecerii lor prin lume în afară de aceea că au născut și îngrijit făcători de istorie. Poate că nici nu li s-ar potrivi să facă un tip de „istorie“ din care rămâne o statistică despre învingători și învinși după un măcel-revoluție sau un măcel-război. Bătălia cotidiană pentru viața celorlalți nu are sfârșit, deci nu are nici glorie. Anele nici măcar nu aspiră să facă istorii dacă aportul lor se numără în moartea celor cărora semenele lor le-au dat viață. Mai degrabă și-ar dori să schimbe criteriile de importanță ale istoriei și chiar semnificația istoriei înseși, redescoperind adesea uitata formulă aristotelică: politica este știința oamenilor de a trăi împreună.

Nu avem modele și ne limităm reciproc nivelul de performanță. Modelele de oricând sunt întruchipări ale autorității: profesionale, morale, civice, politice. Această autoritate nu există decât dacă

Mihaela Miroiu

este recunoscută la nivelul unei comunități. Deschidem cărți de filosofie, istorie, literatură, deschidem ziare și televizoare. Facem pelerinaje la locuri sfinte, la muzee, la case memoriale. Autorii și omagiații sunt în excelență bărbați: artiștii, savanții, compozitorii, figurile publice glorioase. Trăim într-un spațiu saturat cu modele bărbătești de reușită socială și cu modele de femei închipuite de bărbați, explicate de către ei de la anatomie până la ceea ce se petrece în mintea și emoțiile lor. Aproape că nu știm cine suntem decât prin intermediul discursului bărbătesc despre noi. Dacă ne căutăm standarde de performanță nu ne putem lua după alte femei. Dacă vrem să avem autoritate recunoscută trebuie să imităm bărbați și să participăm ca niște copii palide la lumea producției de idei. Să fim umbra gândului bărbătesc. Acum ne-am dori să devenim „gândul umbrei“, chiar dacă prețul acestei „trufii“ este acela al nerecunoașterii autorității sau, și mai adesea, al insularității la care sunt condamnați „devianții“. Descoperim cu greu faptul că femeile pot gândi pe cont propriu. Uneori o fac diferit și că în această diferență stă creativitatea lor, nicidecum imposibilitatea funciară de a fi mai mult decât *portavoce* a ideilor bărbătești.

Singura noastră vocație autentică este autosacrificiul pentru cei pe care îi iubim. Autosacrificiul nu are nici o valoare dacă nu-l alegi conștient. Practic, lipsa alegerii elimină valoarea morală a unui act omenesc. Noi am fost educate că a trăi pentru

alții este o fatalitate, nu un destin liber-asumat. Atât de puternică este această profeție pe care am înghițit-o odată cu limbajul, încât ea s-a încastrat în noi ca „adevărata natură femeiască“. Modelul cultural cel mai avizat este cel al Anei care a fost sacrificată pentru cel care a ales să se sacrifice pentru operă. Un sacrificiu la mâna a doua. Balada nu este a Anei, ci a meșterului Manole, cum este și „monastirea pentru pomenire“. Mai trist este că Ana nu are nimic eroic în ceea ce face, iar exegezele o laudă pentru „autosacrificiu“. Singurul lucru pe care îl consimțise voluntar era acela de a înfrunța orice obstacol ca să-și hrănească bărbatul, pe marele meșter. Restul nu este decât un joc ucigaș. O femeie păcălită să se lase zidită pentru o glorie care nu-i aparține. O femeie care n-a consimțit o clipă la jocul de-a moartea și capodopera. Și care scâncește slab în zidul în care a fost imolată cu nenăscutul prunc¹.

Am recitat la maturitate această baladă despre minunăția sacrificiului Anei, care ne-a fermecat cândva mințile încă necoapte, dar atât de modelabile. Nu. Nu este nimic mai mult în acel text decât povestea orgoliului masculin și a celui voievodal. Ana nu participă la aceste orgolii. Ea este doar o victimă iubită momită să plătească prețul zidirii în locul maestrului și spre gloria lui.

1. În varianta bulgară a baladei, lucrurile sunt și mai și: Ana lor născuse deja, iar meșterii mari i-au lăsat afară un sân ca să-și poată alăpta copilul și după zidire.

Mihaela Miroiu

Anele îi seamă. Iubesc și admiră maestrul. Consimt la riscuri și sacrificii. Dar păcălite nu mai pot fi. Între ziduri nu mai vor să intre. Recunosc diferența dintre joc și zidire. Nici măcar nu-l așteaptă pe Manole, să-l ispitească printr-un vicleșug femeiesc, zidindu-l în locul lor. Ceea ce fac ele este să-l invite să clădească împreună planuri comune și să refuze, tot împreună, orice ispită a supunerii și dominației.

Revista *AnaLize*, nr. 1-2, 1998

Reflecții despre femeiesc și feminism

Prin 1996 am intrat într-o expoziție a Marilenei Preda Sânc. Se numea „Viul“. Mama formelor de gips, pânză, imagine video cu fețe de bătrâne care se metamorfozau în glie, ședea discretă ca o umbră, undeva într-un colț al sălii. Mi-am plimbat privirea pe „formele“ născute de Marilena, ascultând vocea care însoțea filmul metamorfozelor pământ-chipuri de bătrâne. După o vreme, am părăsit sala fără să-i pot spune Marilenei nimic. Graiul îmi pierise oprit de emoția și frustrația teoreticienei față cu o operă care întrupa atât de senzațional femeiescul. Mă gândeam la răceala raționamentelor și teoriilor mele din *Convenio*, cartea de filosofie a moralei pe care o publicasem puțin înaintea expoziției și pe care, probabil, o zămislisem odată cu zămislirea polimorfozelor artistice ale Marilenei. Trăisem în ceasul acela „vederea“ intuițiilor filosofice pe care le-am dezvoltat în carte. Simțeam în întregime cât de neîntregă și de neajuns își este filosofia, la câtă înțelegere și exprimare de sine ca femeie a putut ajunge Marilena prin arta ei. M-a împăcat însă

Mihaela Miroiu

bucuria surorității de fond, aerul familiar al ideilor-cuvânt și al ideilor-imagini. Pentru o clipă, am avut caldă iluzie că avem forța, răgazul, curajul să generăm forma autentică a feminismului, cea creativă. În lumea poeziei și criticii de artă, o întâlnire asemănătoare a fost și cea cu Magda Cârneci. Celelalte întâlniri nu au avut loc dincolo de cercul asumat al teoreticienelor feministe, mai ales din zona științelor sociale, adică în „mediul proxim“. Poate, ca mulți alții, trăim mult mai îngust, striviți de nevoile propriilor domenii și instituții, tot mai puțin prezenți măcar ca spectatori în celelalte chipuri ale culturii. Istoria a dovedit însă că m-am pripit în judecățile mele. Societatea noastră era și este încă prea saturată de alte nevoi încât să permită „luxul“ creativității. Mai ales pentru acelea dintre noi care produc (re)începuturi.

Atunci când mi-am asumat noviciatul în filosofia feministă, am făcut-o împreună cu toate femeile care îmi alcătuiesc ginomorfozele, încercând să fiu într-un fel o conștiință de sine a multor femei care își șușoteau între ele, într-o disidență sfioasă, modul de gândire asupra lor și al lumii care le alcătuia și pe care o alcătuiau. Îmi plăcea simbioza mea cu filosofia feministă și cred că niciodată nu m-am simțit mai transsubstanțiată cu o idee ca în momentele în care, fie descopeream cu o stupeoare de estetică retardată cât de spectaculoasă este zona creației feministe... Îmi era mult mai familiară condiția ancilară a femeilor din zonă: ele sunt în stare

să povestească, uneori consistent și talentat, gândurile bărbaților filosofi. Și mie problema nașterii nu mi-a părut că ar avea „demnitate filosofică“. Și mie mi s-a părut că există subiecte private și nedemne de episteme și subiecte „cu adevărat importante“. Ieșirea „nimicurilor femeiești“ din anonim și trecerea lor în vizibilitatea filosofică, teologică, politică, estetică, sociologică, juridică, a fost o mare descoperire și a însemnat momentul în care am avut revelația – acum îmi pare copilărească – a faptului că am trăit cultural umanitatea în stare de orfelinat matern. Mă simțeam strivită de copleșitoarea creație bărbătească, împărțășind, asemenea multor femei, o râvnă secretă de a fi acceptată prin imitație în clubul „sexului cugetător“. Nu aveam cultura să înțeleg cât de solid fusese clădit zidul prejudecăților patriarhale și nici să mă văd, ca pe multe altele, o Ană vie și mută, încastrată în corpul unei forme și norme, a unei „predestinări“ spre zona întreținerii, îngrijirii, a sacrificiului anonim.

În România, antifeminismul era (și este) mult mai acceptat și mai popular decât feminismul. L-am întâlnit, așa cum de multe ori îl mai întâlnesc și astăzi, răspândit ca sarea în bucate, în rândul femeilor vizibile, dar și a celor care ies din anonim, sunt profesioniste bune, artiste, politiciene, ziariste, manager. Ca să existe în sfera publică, ele devin doar persoane, își uită identitatea de gen. Alteori fac eforturi supraomenești să pară suprafemei, demonstrând cum

Mihaela Miroiu

pot ele să exceleze în toate, de la profesie la maternitate și bucătărie. Dacă nu le performează pe toate cu excelență, se simt vinovate. Aceeași culpă nu se regăsește în bărbații „vizibili“. Lor le ajunge unidimensionalitatea. Discut cu politicienii deschiși. Se plâng de faptul că nu au organizații mai puternice de femei. Ei tac la întrebarea mea: „Dar aveți cumva și organizație de bărbați?“. Nici nu le-a trecut prin minte să-și pună o astfel de întrebare și că lipsa simetriceii „organizație de bărbați“ arată limpede că există o mare problemă de gen în politică. Agenda bărbătească este „Agenda“ politicii (cea general-umană). Cea femeiască fie nu se constituie, fie se așează ca notă de subsol la cea dintâi. Aceeași poveste se clonează dacă ne uităm la celelalte „agende majore“.

Care cred că sunt „păcatele“ noastre care ne aruncă în marginalitate, oricâtă energie am consuma pentru a naviga spre centru? Sunt de acord cu Mary Daly că păcatul nostru originar este cel al lipsei stimei de sine pentru faptul de a fi femeie. Adică o femeie între alte femei, eventual dând seama și de celelalte, în mod asumat și conștient, în mod cât mai vizibil și mai public. Pe scurt, avem, cel puțin, o empatie dramatic scăzută față de alte femei. Voi da un exemplu: învățătoarele și profesoarele știu că fetele pe care le educă urmează să devină criptoservitoare în propria lor familie, că urmează să împărtășească „fatalitatea“ vieții pe care o duc și ele însele. Știu că această fatalitate le diminuează serios

șansele spre autonomie și spre performanță profesională. Cu toate acestea nu fac nici un fel de lobby să se schimbe curricula școlară, astfel încât euglena verde, neoliticul, benzenul, să nu fie infinit mai importante decât faptul de a învăța copiii de ambe sexe cum să fie părinți, cum să se hrănească, să își gospodărească banii familiei. Nu îi învață cum să-și mențină curățenia și sănătatea, cât de rău este să își lase copiii pe drumuri sau să și-i bată, cum să se ferească de viol, pornografie, prostituție. Cu alte cuvinte, femeile nu presează ca educația pentru viața privată să fie o parte normală a educației oficiale. Problemele private trec drept „muierești“, drept „nimicuri“ în cultura obișnuită a românilor, indiferent de sexul lor. Concepția noastră despre finalități (în educație, în politică) este încă pregnant schizofrenică: nu înveți ca să înțelegi o problemă, ci un domeniu. Persoana, cetățeanul, scopurile educației și politicii, sunt destruate. Termenul „micropolitici“ nu a intrat decât în limbajul unui grup restrâns de teoreticieni. Noi facem doar macropolitici, cu ochii îndreptați spre ținte depărtate și abstracte. Și ne depărtăm de aceste ținte proporțional cu neglijența noastră față de imediat: familie, comunitate proximă, de „gineceul“ politic neinteresant. Cu alte cuvinte, suntem dominați de o gândire patriarhal-mesianică, adesea destrupată: așteptăm, destul de pasiv, să ne scoată din încurcătură „Tatăl“ european sau euro-atlantic. Voi da alt exemplu simplu. Există lupte serioase pentru reducerea taxelor

Mihaela Miroiu

și impozitelor la orice, mai puțin la ceea ce reiese din *Barometrul de Gen* (Fundăția pentru o Societate Deschisă, august 2000) că își doresc femeile: aparatură electrocasnică. Majoritatea românelor scot praful cu mătura, spală cu mâna, gătesc *en detail*, ținându-și mintea și energia într-un prizonierat care le depărtează și de venituri decente și de povestea aceea abstractă numită împlinirea omenească după dimensiunile secolului XXI, cel european, acela despre care consumăm tone de hârtie, de conferințe și de „voință politică“.

Emanciparea formală a românelor s-a produs „cu voie de la stăpânire“, luând chipul egalitarismului comunist: muncă, venituri și status aproximativ egale, indiferent de gen. Aud încă femei și bărbați scuturându-se cu oroare de „femeia tractoristă“ sau „macaragistă“ a comunismului, uitând faptul că alternativa acelor femei este spălatul manual sau căratul greutăților în cârcă. În vremea supunerii oarbe la gen (ca și la orice diferea de ideologia oficială) nu se putea dezvolta o conștiință de sine feministă, alături de alte „isme“ specifice societăților libere. Iar când acest fel de dezvoltare este și posibil și necesar, apare un soi de timiditate și de teamă. Este greu să te identifici cu o ideologie, pe deasupra „marginală“ într-o societate aflată în adolescența (dacă nu în pubertatea) democrației. Poate nu este nevoie să o faci explicit. Este de preferat să acționezi ca o feministă (sau ca un profeminist), decât să sporovăi demagogic despre

acestea. Ceea ce se întâmplă în România lui 2001 este un fapt îmbucurător: politicianele încep să părăsească unilateralitatea politicianului și să acționeze în direcția legislației care ușurează condiția femeilor. Unele dintre ele ies din pura „masculinitate“ a politicii, privind la semenele lor marginale, împovărate de dubla zi de muncă și de „monopolul“ pe practica de creștere a copiilor, la femeile adesea sărace, bătute, traficate, violate, folosite ca unelte de vânzare pentru fantezii sexuale. Cu alte cuvinte, politicianele preiau treptat agenda nedreptății și discriminării de gen. Ele încep să se orienteze asupra aspectelor „victimiste“ ale feminismului. Este poate timpul ca celelalte femei, privilegiate față de semenele lor prin status, profesie, bani, influență, să sprijine cealaltă față a procesului de emancipare: autoexprimarea, creativitatea, felurile diferite de a gândi puterea, politica, morala, știința, arta, religia, încât ele să curpindă și chipurile femeiești ale existenței. Dacă acest proces nu se produce, mai devreme sau mai târziu fiecare femeie se va ciocni, într-un fel sau altul, de partea misogină a sexului „dominator“, de cel mult o privire îngăduitor tolerantă, ușor disprețuitoare, de un sentiment clar că autoritatea ei nu este recunoscută, nici măcar observată, dacă nu cumva deturnată. Așa s-a întâmplat zilele acestea cu candidatura Simonei Marinescu la președinția PD (Partidul Democrat), tratată fie ca un exotism, fie ca o inițiativă subterană a lui Petre Roman, președintele partidului, dar nu ca

Mihaela Miroiu

o ofertă politică personală, liber asumată și pe deplin legitimă. Această nerecunoaștere a autorității și a valorii, lăsată să se dezvolte în voie, produce și mai multă inhibiție celorlalte femei, le aruncă iarăși la „locul lor“, să se afirme în bucătăria casei, în bucătăria profesiilor sau în cea a politici.

Dacă unii și unele dintre noi nu observă cât de departe suntem de parteneriat în viața cotidiană, în cultură, în profesii și în politică, este și pentru că nu au nici măcar curiozitatea intelectuală minimă să înțeleagă semnificațiile conceptelor feministe, necum să acționeze profeminist. De câștigat pe termen scurt, câștigă cei care se simt bine că cineva este, în același sistem de referință, „etern“ mai jos ca ei, eventual slujește scopurilor lor, precum și cele care se iluzionează că vor fi mereu admirate pentru felul în care „arată“ sau pentru că au fost acceptate ca excepții în clubul „upper-sex“. Pe termen lung, orice categorie de dependenți pierde.

Revista Contrapunct, nr. 3, Mai, 2001

„Feminismul face bine la sex-appeal“

Interviu luat de Zina Bolea

Feministele sunt etichetate cu epitete puțin măgulitoare. Circulă o sumedenie de prejudecăți, cum că ele ar fi altfel decât celelalte femei.

Nu mă simt diferită deloc de celelalte femei obișnuite. Sunt căsătorită cu același bărbat de douăzeci și șase de ani, am un copil. Familia mea este, cred, o familie bună. La fel, nu cred că mi-am neglijat vreodată vârstnicii din familie. În nici un caz relația mea cu feminismul n-a impietat, de exemplu, asupra prietenilor, solidarității și colegialității mele cu bărbații... Nu cred că mi s-a întâmplat ceva, în sensul foarte diferit, de ceea ce li se întâmplă celorlalte femei, inclusiv în ceea ce privește munca în casă. Nu de aici mi se trage. Nu de la eșecuri de felul acesta, nu de la neputință, și nici de la eșecuri profesionale sau de la faptul că am vreun resentiment față de cineva...

Și totuși v-a motivat ceva?

Mihaela Miroiu

În copilărie cred că prima feministă pe care am cunoscut-o era străbunica, o femeie foarte autonomă, cu totul extraordinară, semianalfabetă, dar foarte creativă. Am socotit-o întotdeauna o femeie care nu numai că stătea pe picioarele ei și se conducea după capul ei, dar era în stare să țină o întreagă familie, un „trib“ întreg pe judecata și munca ei. Cred că aceasta a fost primul model feminist din familie. Ea habar n-avea, săraca, de faptul că era feministă.

N-am știut nimic despre feminism. Termenul mi-a fost total străin. Au fost intuiții și mici izbucniri care se legau de constrângerea în raport cu libertatea mea față de băieți. M-a durut când eram copilă și după aceea în adolescență că puteam să-mi permit mai puțin decât își permite un băiat în termeni de libertate și aici nu vorbesc de libertatea sexuală. Vorbesc de libertatea de afirmare și de cea de mișcare. Mereu trebuia să-mi fie teamă: să circul noaptea, să merg singură. Existau profesii care aproape îmi erau interzise. Erau pretenții în ceea ce mă privește care mă enervau. De exemplu, mama voia să fiu o doamnă, să încălț pantofi cu tocuri, să fiu elegantă etc. Mie îmi plac femeile coquette, dar nu e stilul meu. Eu am un stil mai sportiv. Mă enerva faptul că sunt constrânsă să mă port, să mă îmbrac, să am un tip de ținută care nu mi se potrivea. Nu vedeam de ce n-aș fi liberă și în blugi, că aceasta era generația mea. În facultate am avut la un moment dat chiar senzația că femeile nu sunt în stare să producă filosofie,

și asta îmi crea un fel de complex, persista ideea că, în cel mai bun caz, femeia ar putea să fie profesoară de filosofie, dar nu producătoare de filosofie. Chiar, într-un fel, explicit sau implicit, și profesorii ne spuneau același lucru. Ei cred că rolul nostru este să relatăm ceea ce au gândit bărbații, dar nu să producem cunoaștere. Eu am crezut toate aceste dogme patriarhale și în prima perioadă a tinereții mele am încercat să scriu numai literatură, pentru că mi se părea că acesta este apogeul creativității pe care și-l permite o femeie. Își permite să scrie literatură, să producă literatură, dar nu filosofie. Am devenit feministă, în mod explicit, după ce am citit prima carte de filosofie feministă. M-am simțit, în sfârșit, în pielea mea.

Aveți un feed-back pozitiv de la femeile din România, sau pe multe din ele le-ați stresat, când le-ați trezit din calmul patriarhal?

Nu pot să vă răspund exact. Nu am un feedback de la femeile din România în general. Prin '92 eram încă foarte legată doar de feminismul academic și mai ales de cel filosofic. Atunci am oferit primul interviu de o oră la televiziune despre feminism. Vorbeam sofisticat și foarte filosofic. Emisiunea era înregistrată într-o expoziție de flori, înțelegeți, cuplarea obișnuită de imagini: femei-flori. Era în preajma lui 8 Martie. Acolo se aflau două femei de serviciu care făceau aranjamente florale cum le cerea realizarea emisiunii. Stăteau cu obrazul în mână și

Mihaela Miroiu

erau atente la ce se vorbea. Operatorul, făcându-mi complice cu ochiul, ca între persoane cu școală le-a întrebat pe un ton arogant: „Ei, ați înțeles ce-i cu feminismul?“. Ele au răspuns limpede și răspicat: „Domnule, am înțeles că e de bine pentru femei. La noi când vine?“. În acel moment am avut efectiv intuiția că am să fiu cu adevărat o feministă pentru celelalte femei atunci când o să vorbesc așa încât să mă înțeleagă și femeile de serviciu. Restul a fost o încercare fantastică să trec de la un nivel de cunoaștere înalt, la un mod de a relata acea cunoaștere ca să înțeleagă lumea din afara culturii de tip universitar.

Ați trăit experiența asta?

Am avut-o și am ocazia s-o am, cred, destul de des. Eu știu acum că pot să discut despre aceasta și cu femeile de la țară și cu muncitoarele. În mod direct am și făcut-o. Mai mult decât atât, cred că lumea este plină de țărănci feministe, de muncitoare feministe, de pensionare feministe.

Dar și de femei care se complac în postura de victimă și servitoare, sau le sperie efortul pe care trebuie să-l facă pentru a ieși din rolul acesta?

Unele se complac, dar sunt frustrate, sunt supărate și au sentimentul nedreptății. Însă sunt două lucruri diferite – una este revolta și alta este acțiunea. În faza de protest și revoltă, de cele mai multe ori ele se manifestă prin protest casnic. De exemplu, expresia: „Eu mă sacrific pentru voi, nenorociților!“ este o formă de protest, până

la intrarea în grevă: „Nu vă mai fac prăjituri!“ sau alte acte de acest gen. Femeile protestează. Dar una este să protestezi privat în forma aceasta și alta este ca protestul să devină unul public și politic. Am afirmat că nu pot să-mi asum ce înțeleg femeile din România din ceea ce facem noi, deși, într-un fel, exagerez. Adică din câte am auzit, nu vorbesc de cele din proximitate, pentru că acelea sunt din zona academică, noi între noi vorbim o „cabală“ comună și este mai simplu. După părerea mea există mult mai mulți inamici semnificativi public în lumea intelectualilor, în raport cu feminismul. Dacă se poate vorbi despre antifeminism dur, chiar dacă într-un limbaj elegant, el a fost mai degrabă profesat de intelectuali de notorietate ai României, decât de oamenii simpli. Există femei care nu au nici o legătură cu mediul dat, dar îmi spun după emisiune sau îmi transmit că se regăsesc foarte multe în ceea ce spun. Adică am sentimental că, pur și simplu, pun în raționamente mai elaborate lucruri pe care multe femei le trăiesc și le simt. Nu au deloc impresia că le pare ceva importat, „parașutat“. Asta mă bucură mult. Am vorbit cu bunicuțe, cu femei din foarte multe categorii, care nu privesc abordarea feministă ca pe una ce n-are legătură cu viața lor și nici cu ce simt ele, dimpotrivă, cred că le reprezintă foarte bine ideile și interesele.

Probabil că bărbații, refractari la parteneriat cu femeile, nu-și cunosc avantajele în cazul când consoartele lor ar fi mai emancipate.

Mihaela Miroiu

Așa este, nu înțeleg bine problema, dar cred, că atunci când o înțeleg, ar vrea ca femeile din jurul lor să fie autonome. Bărbații, dacă sunt suficient de onești și de inteligenți sunt la fel de deschiși spre feminism ca și femeile.

Și bărbații feminiști cum se realizează la mișcarea feministă?

Se realizează public. Și asta este mai important. O fac prin diverse mijloace, unii pur și simplu susțin instituțional cercetarea și politicile de acest gen. Destul de receptivi sunt tații de fete. Chiar dacă se arată refractari la ce le spunem noi, profeminismul lor funcționează atunci când își amintesc de faptul că au și ei fiice.

Care e profilul psihologic al acestora?

Primul lucru pe care l-am remarcat este că nu sunt complexați ca bărbați. Nefiind complexați în relațiile lor cu femeile și în raport cu ei ca persoane, nu au de ce să aibă resentimente față de alții. Alt aspect ține de tipul democrat de om. Dacă persoana este real democrată și deschisă are „ochi“ să vadă că și în relațiile de gen este o mare nedreptate care trebuie înlăturată. Dacă ei vor să fie până la capăt principiali și pluraliști, atunci acceptă că patriarhatul este o gravă problemă socială care, de altfel, este și problema lor, îi afectează și pe ei. În cazul bărbaților feminiști avem de-a face cu o corelație între: lipsa de complexe, deschidere și democrație, onestitate intelectuală și curiozitate intelectuală. Există și oameni care pur și simplu nu

vor să discute această problemă. Nu îi interesează. Își închid orice fel de canale de intrare pentru informații care le produc disonanță cognitivă.

Și se simt bine toată viață lângă o femeie pe care o desconsideră?

Eu mă întreb cum de nu mor de plictiseală. Acceptăm că „vizualizarea“ unei persoane este interesantă. Pentru cât timp? Poate o oră pe zi? Mi se pare extrem de plicticos ca o relație să se reducă numai la plăcere erotico-estetică. Este normal să ai nevoie de o companie, de un interlocutor pe potrivă. Dacă nu este pe potriva ta sau este o persoană pe care tinzi să o umilești sau s-o disprețuiești? Eu cred că trebuie să fii extrem de pervers ca să trăiești lângă o persoană pe care, de fapt, o disprețuiești intelectual.

Ceilalți, care nu sunt feminiști, dar nici nu se dau în spectacole cu caracter misogin, cum își deghizează misoginismul?

Misoginismul subtil se deghizează în foarte multe „costumații“. Nu trebuie să fii foarte explicit discriminator. Deloc. Adesea misoginismul se deghizează în protecție, mai ales în politică. Atunci când bărbații justifică anumite obstacole de acces prin aceea că vor să protejeze femeile este forma prin care vor să le „protejeze“ de imposibilitatea de a accede în locurile în care sunt ei. Vor spune că fac politici pentru femei și uite câtă protecție le acordă. Este o mască excepțională pentru misoginism. O mască destul

Mihaela Miroiu

de serioasă pentru misoginism este de asemenea atunci când tratezi, de exemplu, femeile din lumea cercetării, din cea universitară ca pe un fel de „gheișe intelectuale“, care te inspiră, cu care lucrezi, care o fac pe negrișorii în cercetare, pe care le iei în seamă, le ciupești de obraz. le mai mângâi pe frunte, tu ai calitate de coordonator de lucrări făcute de ele, dar nu ai mișcat un deget să le sprijini. Este tot o formă de misoginism chiar dacă bărbatul acela niciodată nu pronunță expresii misogine. Femeilor nu li se recunoaște ca valid modul diferit de gândire... Marea problemă începe în momentul în care femeile fac disidență în raport cu modul de gândire bărbătesc. Atunci începe totul, fiindcă simți că este vorba despre o competiție de ofertă intelectuală cu aspecte de gen. Câtă vreme femeile repetă fidel teoriile bărbaților, ele nu sunt în competiție ca femei. Chiar este foarte bine. Întotdeauna ai nevoie de purtători de cuvânt, de purtători de idei suplimentari, fie ele și femei, dacă se poate, complet pe gratis, în virtutea admirației și recunoștinței. Momentul conflictual apare atunci când teoretizezi altfel, gândești altfel, ai alte perspective.

Bărbaților obișnuiți nu le provoacă ușoară confuzie de roluri teoriile feministe și pretențiile impuse de femei?

Dar ei oare de ce ne cer să fim de toate? Nu prea înțeleg. De ce mie, de exemplu, mi s-a cerut să fiu de toate: și intelectual performantă, să scriu și cărți, să reprezint internațional universitatea

și interesele breslei și să arăt bine, să fiu simpatcă, să organizez întruniri? Și să meargă propria casă funcțional și igienic. Nu înțeleg de ce eu trebuie să fiu de „4 ori femeie“ și ei bărbați doar o dată. Înțeleg că, dacă ai exigențe față de celălalt, ele sunt autoreflexive. Le ai și față de tine, nu?

Care a fost cea mai grea confruntare din practica dvs.?

Cu mine. Cea mai grea confruntare a fost întotdeauna cu mine. Mi-e uneori teamă că nu mai rezist. Până la 35 de ani aproape am „vegetat“ într-un regim totalitar (nu și ca mamă, prietenă sau profesoară). În '90 mi-am spus: „De acum încolo, ceea ce ești depinde numai de tine. Nu mai poți să pasezi responsabilitatea nimănu“. Problema era că într-o societate cu puțini oameni în stare sau dispuși să producă schimbări, fie intelectuale, fie politice, unii dintre noi trebuiau să fie de toate: și teoreticieni și creatori de instituții și ONG-uri și manageri și formatori de opinie în mass-media. Trebuia să faci cam multe... Sunt dimineți în care mă trezesc și simt că nu mai sunt în stare de nimic... Uneori îmi spun: mai odihnește-te, dă drumul la instinctul de conservare, acuma sunt mult mai mulți, care pot să facă destule, mereu mai mulți. Dar, pe de altă parte, continui să îmi spun că nu o să trăiască nimeni în locul meu. Este o problemă pe care și-o poate pune oricine: cea a pariului cu sensul propriei vieți.

Mihaela Miroiu

V-a obsedat sensul?

Sigur că da. Nu m-aș fi implicat în filosofie, dacă nu mă obseda problema sensului. Formația mea, inclusiv cea doctorală și o bună parte din viața mea intelectuală a fost și este asta. Dacă eu nu mi-aș fi pus mereu întrebările acestea, care sunt de natură filosofică și nu aș căuta răspunsuri culturale n-aș fi făcut filosofie. Pot să spun foarte exact de ce am trăit până acum, dar asta nu-mi ține de cald pentru problema de ce trăiesc de mâine încolo. De aceea îmi este adesea teamă să nu mai am resurse, să nu mai am rezerve. Nu mi-a fost frică, dar mi-a fost îngrozitor de urât în regimul totalitar. Acea a fost curată moarte clinică și a coincis cu tinerețea mea. Ultimii zece ani de domnie ai lui Ceaușescu au fost siniștri și cred că atunci aveam, ca mulți alții, sentimentul că sunt o moartă vie. Dimineața mă întrebam de ce m-am trezit. Ce curiozitate am să trăiesc? Afară de rațiunile de tip matern și familial, care erau evident importante, de elevii mei, de prietenii mei care erau importanți, nu prea găseam mari justificări pentru o nouă dimineață...

Dintre personalitățile din filosofie, care au fost cei mai mari misogini și v-au enervat cel mai mult?

Nu m-au enervat. Oamenii au trăit în vremea lor și au gândit în timp cu ea, cu toate că, de exemplu, Platon și Aristotel au trăit la puțini ani distanță. Unul era foarte misogin, respectiv Aristotel. Platon nu era misogin, dimpotrivă, le

dă femeilor un loc semnificativ în *Republica* sa. Rousseau era fățiș misogin, John Stuart Mill era feminist. Când este vorba despre misoginism, Nietzsche este un mare exemplu. Dacă privești spre filosofii români, Cioran este misogin. Dacă te întorci spre poeții români, Eminescu este un misogin de geniu. În aceste cazuri păstrezi ideile bune, talentul și tratezi ceva mai tolerant misoginismul, dar nu îl ignori.

Dar Freud, cu femeile în postură de bărbați castrați, v-a impresionat cumva?

Eu consider că ideea aceasta este o obsesie tâmpită. Poți să întorci sensul complet pe dos, cu tot atâta îndreptățire și să spui: bărbații n-or să le ierte niciodată femeilor faptul că depind de ele pentru chiar faptul că există, n-o să ierte faptul că fiecare bărbat s-a născut în urma deciziei unei femei de a-i da viață. Femeia are organele reproductive dispuse intern, ea nu este lipsită de ele. Nu văd în ce constă castrarea. Femeia castrată este femeia fără ovare, uter și clitoris. Concepția despre castrare este stupidă și unidirecțională. Până la urmă lumea reală pentru noi se confundă cu teoriile pe care le adoptăm despre ceea ce înseamnă lumea reală. Dacă adopt teoria lui Freud și chiar cred în ea, o să mă simt, ca femeie, un bărbat incomplet, castrat, ratat. Dacă adopt alte teorii ofensive față de misoginism, o să mă simt un om deplin și o să spun că starea de sarcină este starea de completitudine pe care un bărbat în viața sa nu

Mihaela Miroiu

o s-o trăiască și că această *in*-experiență o să-l frusteze veșnic...

V-ați referit la feminismul care nu este neapărat nevoie să-l afișezi explicit. Pot și femeile să-și „deghizeze“ feminismul?

Poți să fii o demagogă perfectă, să spui cabala feminismului încontinuu. Dar procedural, stilistic, comportamental, să fii pe dos. Poți să nu folosești în viața ta expresii feministe și nici să nu fii conștientă de existența lor, dar să fii o feministă veritabilă. Poți să fii strategic suficient de diplomată încât să nu fii nevoită să folosești o cabală, dar să faci același lucru în medii ostile. Nu ai obligatoriu nevoie de limbaj „tehnic“ pentru ceva în care crezi. Teama mea cea mai mare și pericolul cel mai mare, inclusiv în România, este cea de oportuniștii din domeniu. La început totul e frumos și utopic. Apar cei care fac pionierat, deschid domenii noi, cred în ceea ce fac și sunt implicați cu toată ființa lor. După care apar oportunitățile. Atunci, pe lângă cei de bună-credință, răsar „feministele“ (și nu numai ele, este valabil și pentru alte domenii) ca ciupercile după ploaia de proiecte internaționale. Unele, puține, e drept, sunt în stare, dacă următoarea oportunitate este misogină, să treacă dincolo. Este un risc foarte mare, pentru că, pe de o parte, în perioada în care își asumă un astfel de comportament lumea percepe legitim: „Acestea sunteți“. Situația este mai vulnerabilă, pentru că însuși domeniul de cercetare și de activism este atacat.

Mi-a plăcut afirmația dumneavoastră că feminismul face bine la sex-appeal.

Nu am văzut și nici nu cunosc vreo feministă din proximitate care să fi fost mai puțin atrăgătoare ca femeie, ba dimpotrivă. Dar există și situații care se potrivesc ca o mânășă prejudecăților de simț comun. Am avut una dintre primele întâlniri cu câteva feministe activiste occidentale, genul care cunoștea feminismul la nivelul broșurilor de popularizare pe care le luau *ad-literam*, nu cu cele de excelență în cercetare sau în mișcare, femei foarte nuanțate, de altfel. Era la Budapesta, cred că prin '92. Noi, est-europenele, miroseam a parfumuri franțuzești. Ele se apropie și ne apostrofează: „Ce fel de feministe sunteți voi, dacă vă dați cu parfumuri franțuzești?”. Le-am răspuns: „Ne-am săturat să ne spălăm cu săpun ieftin și cu detergent. Visăm la un parfum adevărat și la un săpun adevărat. Acum, când le avem, lasați-ne în pace. Nu avem povestea voastră, noi o avem pe a noastră. Avem și noi frustrările și dorințele noastre. Vrem să simțim că mirosim frumos. Aceasta nu ne-o ia nimeni, în numele nici unui dogmatism. Când ești obligată să stai în salopetă și în cizme și să faci muncă patriotică, să dai la cartofi și al lopeți, visezi un pic de feminitate, de eleganță, de frumusețe“. În regimul taliban, de exemplu, femeile practicau și rezistența prin machiaj făcut în subterane, cu riscul vieții.

Cât de mult asemenea atitudini tranșante compromit mișcarea feministă?

Mihaela Miroiu

O compromit, în sensul că o fac puțin cam de speriat. Este o negliobie să eșuăm într-o atitudine de tip victorian, în norme de comportament care seamănă a dictatură comportamentală. Povestea relațiilor de gen variază și individual și comunitar, chiar dacă este destul de constant patriarhală (de la hard la soft). Este o ipocrizie să spui că nu-ți plac femeile frumoase sau că nu-ți place să ai acces la tot arsenalul: o spumă de baie, un parfum, să-ți schimbi dispoziția psihică pentru că ți-ai cumpărat ceva frumos și ai îmbrăcat ceva frumos. Ești mai abătută – te duci la coafor să-ți schimbi un pic tonusul. Aceste nevoi nu contrazic, după părerea mea, cu nimic faptul că ai și o componentă culturală sau politică de natură feministă. Nu înțeleg de ce nu influențăm mai degrabă bărbații să devină mai frumoși și mai îngrijiți. Când admiți ca o femeie să fie neîngrijită și neglijentă, dai dovadă de un feminism misogin, înseamnă că negi valorile feminine și le desconsideri. Nu este cazul, nu merită desconsiderate, ci reevaluate și la fel de prețuite ca și celelalte.

Capitala Magazin, nr. 24, februarie, 2003, Chișinău

„Trăim într-o Românie virtuală“

Interviu luat de Svetlana Cârstean

*Spuneți, în introducerea la cartea dumneavoastră, **Societatea retro**, că faptul de a scrie despre un aspect sau altul al societății românești se datorează întotdeauna unei componente autobiografice. Care ar fi componenta (sau componentele) autobiografică(e) care v-a(u) condus în locul în care sunteți acum?*

Acum sunt în mai multe locuri. Un prim loc în care m-aș situa este cel dat de teoria feministă și, mai ales, de filosofia feministă și de teoriile politice feministe. Răspunsurile posibile la întrebarea de mai sus ar fi, cel puțin o parte dintre ele, mai vechi. Mă refer la observații intuitive pe care le-am făcut începând cu vârsta de 5 ani, legate de faptul că ai o problemă serioasă dacă ești femeie: că e un fel de vină sau un fel de păcat, că nu poți să faci aceleași lucruri pe care le face un bărbat, că anumite lucruri nu ți se cuvin. Ulterior, am intrat la o facultate foarte „bărbătească“, în sens spiritual, desigur, mai precis la Filosofie. Mi-am luat și doctoratul tot în

Mihaela Miroiu

filosofie. Cred că pe atunci aveam o gândire misogină eu însămi. Un maximum de performanță pe care l-aș fi visat pentru mine era să gândesc precum marii bărbați din filosofie. A fost însă un antrenament cultural tacit, de care nici măcar nu mi-am dat seama. E adevărat că mi s-a părut cam suspect că nu exista o ofertă intelectuală substanțială dată de filosofie. De femei care să producă ele însele *Weltanschauung*. Pe undeva m-am resemnat la vremea respectivă, gândind că femeile pot să fie imitatoare de mari spirite, că pot să lucreze cu uneltele intelectuale ale bărbaților în marile paradigme masculine... În consecință, am fost o bună profesoară de filosofie. Am produs manuale de filosofie când s-a putut face lucrul acesta, adică după 1990. E foarte adevărat însă că toate acestea erau cumva incompatibile cu tipul meu de personalitate. Nu am știut exact încotro să merg și am luat-o în diverse direcții. La un moment dat, am făcut o școală de arte plastice și am încercat să fac pictură. Am scris și poezie și proză.

Ați publicat vreodată ceea ce ați scris atunci?

Nu, niciodată. Am scris, printre altele, și un roman: *Povestiri despre Cadmav*, terminat în 1988. Am scris multe nuvele. Asta se întâmpla cam între '80-'89 și reprezintă o formă de evaziune pentru un grup cu circuit foarte închis (pe care noi îl numeam Câr-Mâr). Am și acum aceste texte. Am avut, în momentul respectiv, un auditoriu, cred eu, destul de serios și foarte drag

mie... Am învățat filosofie, am învățat epistemologie însă, categoric, înclinația mea era mai degrabă către etică și filosofie politică. Or, în acest sens, exista o îngrădire substanțială în perioada respectivă. Așa că nu m-am simțit deloc confortabil în filosofie, în sensul unei dezvoltări personale. Și de aceea, nevoia aceasta de creativitate a fost dirijată către literatură.

Ce s-a schimbat în aceste date după '90?

Am avut sentimentul foarte clar că nu mai pot să fiu o promisiune sau să băjbâi în diverse categorii de încercări – eram deja o femeie matură – am considerat că nu pot să-mi permit nici să o iau din bursă în bursă, pentru că unii dintre noi trebuie să producă și aici instituții, domenii noi de cunoaștere. Am optat pentru plecări în Vest atât cât să iau o gură de bibliografie și să am contacte științifice, urmând ca apoi să mă întorc aici să fac ceva. A fost un soi de angajament personal, pe care nici măcar nu l-am mărturisit până acum. Aceasta a fost strategia mea... Am intrat în această zonă feministă cu un soi de poftă și de entuziasm al unui om care și-a găsit, în sfârșit, rostul. Am mers suficient de departe în acest sens, până la un moment dat, când a trebuit să mă opresc. Am mers până la a produce un prim volum de filosofie feministă care se cheamă *Gândul umbrei*, apărut în 1995, și care conține mici disidențe teoretice în raport cu filosofia feministă produsă deja. A urmat apoi o a doua carte, *Convenio. Despre natură, femei și*

Mihaela Miroiu

morală, în care am făcut o analiză a eticilor contemporane, din perspectiva abordării proprii – teoria convenabilității. Nu aș fi putut ajunge la o nouă teorie în etică dacă nu aș fi parcurs acest traseu.

Spuneți că v-ați oprit la un moment dat. De ce?

Întrebarea de bun-simț este, desigur, „dar cine te-a oprit?”. Și eu am crezut că din drumul acela nu mă poate opri nimeni. Adevărul este că m-au oprit mai multe. Aș fi avut nevoie, evident, de un răgaz substanțial pentru a vedea cum „lucrează” teoria... Voiam, de exemplu, să văd cum s-ar putea extinde ideea de convenabilitate în etica politică. Ar fi fost minunat dacă aș fi putut să-mi dezvolt un câmp de cercetare, plecând de la abordarea din *Convenio*. Pentru asta însă ar fi trebuit însă să trăiesc în altă societate, într-una în care cineva te plătește ca să fii un gânditor profesionist. A trebuit să aleg: să merg în Occident cu cât mai multe burse de cercetare post-doctorale sau să mă ocup de facultatea pe care o aveam deja în grijă și să încerc să fac cunoscute în societatea noastră acele lucruri de care mă ocupam și pe care puțini le cunoșteau. Aveam impresia – și o am în continuare – că mulți din zona noastră, din cea a științelor sociale și politice, se află într-un stadiu destul de embrionar și imitativ. Noi am oscilat foarte mulți ani între un autohtonism, un naționalism și o abordare extrem de imitativă a felului în care se desfășoară viața socială și politică în Vest, fără a ne

înțelege mai întâi propria societate și fără a încerca să o diagnosticăm. De aceea, mi s-a părut mult mai urgent să mă ocup de acest demers de înțelegere. Astfel, am intrat într-o echipă care s-a ocupat de studii de diagnoză.

Cartea mea recentă se cheamă *Societatea retro*. Am plecat de la ipoteza că în societatea noastră ruptura esențială este între conservatorismul de stânga (specific postcomunismului) și conservatorismul de dreapta (îmbățișat mai ales de o parte a intelectualilor publici) și tendințele insulare de modernizare și emancipare. Toate aceste preocupări m-au îndepărtat considerabil de proiectul filosofic propriu-zis.

Trebuie să înțeleg însă că ați contextualizat intens chiar și teoriile feministe.

Așa cum am descoperit că nu pot să fac filosofie pur și simplu, ci neapărat și cu experiențele mele de femeie, tot așa am descoperit că sunt teoreticiană și în calitatea mea de româncă. Nu putem face nimic autentic într-un mod *des-trupat*. Este mult mai util să înțelegem lumea în care trăim plecând de la contextul în care ne aflăm. La noi există un fel de perversiune potrivit căreia tot ceea ce se află sub nasul nostru nu are nici un fel de semnificație. Mie mi se pare că aceasta este una dintre marile surse ale lipsei de civilizație în România. Pentru noi, tot ceea ce ne este dat prin experiența directă nu are relevanță culturală. Sărim mult mai departe și nu vedem ce se întâmplă lângă noi. România

Mihaela Miroiu

a fost mereu o țară săracă, în sensul posibilităților de investiție în *know-how* și aceste posibilități mici au fost adesea investite extreme de prost. Mă gândesc în mod foarte serios că, dacă românii ar avea cu adevărat conștiință de contribuabili, și-ar trage de mânecă filosofii, sociologii, politologii, psihologii, economiștii, juriștii și i-ar întreba : „Ce ați făcut pentru noi? Pentru ce v-am plătit o viață de om?“. Până la urmă, contribuabilul este acela care te plătește când lucrezi pe bani publici. Or, noi n-am internalizat încă acest lucru, respectiv faptul că ei, contribuabilii, sunt clienții noștri principali care se transformă în studenți, în absolvenți etc...

Dacă am privi la „angajatorii“ noștri am constata, de exemplu, că, de cele mai multe ori, femeile lucrează în România pe brânci, pe bani foarte puțini, în general, pentru că trebuie să-i împartă cu bărbații care lucrează în industria postsocialistă, iar aceștia din urmă produc lucruri care nu se vând sau nu mai produc nimic. Ei fac în schimb greve, căci vor să-și păstreze statutul. Mai mult, din cauza asta, unii dintre ei devin nervoși, anxioși, se apucă de băut, fac crize identitare și se răzbună pe membrii familiei. Nu există așteptări culturale, ca, în cazul în care bărbații nu au de lucru la serviciu, să preia din treburile de menaj. Acasă mulți se uită la televizor și se ocupă, cel mult, de reparatul Daciei – cred că dacă nu ar fi mașina asta, multă lume și-ar pierde sensul vieții, pentru că nu ar „socializa“ altfel în curte cu vecinii. Tot

statisticile arată că raportul dintre muncile casnice ale femeilor și ale bărbaților este de 88 la 12. Este un sindrom tipic. În general, în familiile sărace și medii, femeile trebuie să fie omul-orchestră și, de multe ori, ele își întrețin bărbații, prestând diverse categorii de munci plătite sau neplătite. Să nu mai vorbim de piața neagră sau de piața prostituției. Să închizi ochii spunând că nu există probleme foarte grave în privința relațiilor de gen cu care trebuie să te confrunți în politica educativă și în cea economică sau culturală, să închizi ochii în mod misogin sau să tratezi lucrurile cu ignoranță și superficialitate nu demonstrează decât că ești iresponsabil față de lumea în care trăiești.

Care ar fi câteva caracteristici esențiale ale feminismului pe care îl practicați?

Depinde. Dacă m-aș fi menținut în forma mea intelectuală care nu depindea atât de mult de o localizare istorico-geografică, probabil că aș fi făcut teorii apropiate de ecofeminism. Însă, pentru că trăiesc în România, unde există un amalgam de tendințe, nu aș putea să-mi precizez foarte clar orientarea, pentru că aici încă trebuie să fii și să faci de toate. Aș merge pe ideea unui feminism al autonomiei, în sensul faptului de a educa și femeile și bărbații să tindă spre anumită independență economică, culturală, în așa fel încât relația dintre un bărbat și o femeie să se bazeze pe respect și interdependență, și nu pe dependențe, vasalități și supuneri

Mihaela Miroiu

de diverse categorii. Cred că, până la urmă, feminismul autonomiei ar putea avea o legătură substanțială cu ceea ce am numi *educația liberală*, adică acea care lipsește în mod generalizat, nu numai în relațiile dintre bărbați și femei. Lipsește o educație pentru autonomie. Nu suntem pregătiți nici pentru independență personală din copilărie, nici acasă, nici la școală. Această educație începe de la lucrurile foarte mici. Dacă un copil învață, încă din clasa I, să își pregătească singur *sandwichurile* și să-și toarne singur laptele, să închidă și să deschidă singur aragazul, asta înseamnă că învață o bucată din viitoarea lui independență. Noi producem politici de asistare a oamenilor, în timp ce, de fapt, educația ar trebui să-l învețe pe om să depindă într-o măsură cât mai mică de asistența altora. Continuăm să fim astfel un stat paternalist. Când vorbesc despre un feminism al autonomiei (*autonomos*, al autoguvernării) mă refer la o componentă care ar putea fi o parte dintr-o politică a autonomiei și care să vizeze categorii mult mai largi decât cea a femeilor... Dacă vrei o societate civilizată, cu oameni care răspund de ceea ce fac, care își definesc aria de libertate, competență și de responsabilitate, asta înseamnă că principiul autonomiei trebuie să vizeze ambele sexe, în mod general și în mod specific, pentru că există și lucruri specifice. Este vorba despre o educație, la urma urmei, în spiritul libertății și responsabilității personale. Să luăm un exemplu: de câte ori se pune problema copiilor

abandonați sau abuzați, replica imediată este una legată de mamă.

Întotdeauna mama este „denaturată“ sau „criminală“. Sunt expresii tipice pentru presa românească și pentru o anumită mentalitate.

Eu recunosc că, deocamdată, orice copil este născut de o mamă... Întrebarea mea este însă de ce avem o cultură a partenogenezei? Adică, oare nu orice copil are și mamă și tată? De ce totul educă înspre ideea că responsabilitatea este pur maternă? Nu că nu ar fi maternă, dar nu poate fi pur maternă, nu poate fi tratată ca atare, nici politic, nici mediatic, nici în sistemul de educație, fără a se produce consecințele dramatice care sunt deja vizibile. Prin urmare, este nevoie de o cu totul altă abordare a responsabilității paterne. Degeaba dai o lege a concediului paternal, dacă orice persoană care a dat curs acestei legi a fost tratată mediatic ca un caz exotic și trăznit. Există câteva disfuncții culturale mari. De ce nu-i învățăm și pe băieți la școală să fie părinți? Prin urmare, nu e suficient să faci doar o campanie normativă, având acel gen de justificări care îți blochează pur și simplu mintea: așa ne cere Uniunea Europeană. E un mod pervers și ipocrit de a argumenta. La noi, nu protejarea și responsabilizarea efectivă a persoanei este scopul, ci Integrarea. Noi întotdeauna inversăm lucrurile. Revenind la filosofie, putem spune că toate tendințele acestea de a pune norma pură, abstractă, mai presus de

Mihaela Miroiu

persoană au o legătură cu o anumită tendință de a transforma entități abstracte în realități mai reale chiar decît cele care respiră și sunt vii. Într-un fel, lecția pe care o dau femeile, atunci cînd intră în zona teoretică, este că, pînă la urmă, toate „entitățile“ acestea abstracte de care vorbim cînd ne referim la „oameni generici“ au referențiale cărora le e foame, le e sete, le e frig, vor să se joace, vor să lucreze, vor să se simtă bine cu propria lor persoană. În mare măsură, Occidentul civilizată s-a transformat respectând dreptul la discurs public, la opinie, la influență culturală al modului femeiesc de gândire. Iar civilizația noastră înapoiată este, în mare măsură, o consecință a faptului că mai nimeni nu se uită la felul în care vorbesc cele care administrează în cea mai mare măsură viața noastră cotidiană. La noi, cultura este misogină nu numai pentru că vorbește destul de disprețuitor despre femei, ci și pentru că nu le ascultă. Femeile nu sunt ascultate public, nu au autoritate epistemică, nu au autoritate culturală recunoscută. Sau, ca să aibă autoritate culturală, trebuie musai să imite felul de a vorbi al bărbaților. În momentul în care ți-ai însușit genul acela de limbaj, ți se poate spune: „Bine ai venit în club“, în clubul literaturii, în clubul criticii, al politicii.

Imaginea clasică a feministei este cea a unei femei implicate, militante, aflate în război permanent cu bărbații. Din câte știu, dumneavoastră însă puneți mare preț pe familie.

Da, sunt mama unui tânăr de 22 de ani, proaspăt absolvent de facultate. Sunt măritată de 25 de ani. Am prieteni bărbați la fel de valoroși ca și prietenele femei. Am condus un colectiv destul de paritar din punctul de vedere al genului și nu am avut probleme de adversitate. Mai mult, colegii mei care au intrat în zona cercetărilor feministe, cu toate rezervele lor inițiale, au început să dea o atenție real intelectuală acestui gen de problematică. Nu cunosc nici un bărbat inteligent și deschis, dacă a avut onestitatea intelectuală să se uite și în partea aceasta a lucrurilor, să fi spus că e lipsită de sens. Nu știu nici unul care să fi citit două-trei studii serioase și să nu i se pară normal să ia în considerare și perspectiva aceasta, chiar într-un sens critic. Cei care manifestă o atitudine contrară nu au nici o curiozitate intelectuală, nici onestitate intelectuală. Există această ispită mare de a nu lua lucrurile în serios. Să fim sinceri: dincolo de prejudecățile religioase și filosofice, mai există și o intuiție simplă pe care o împărtășesc mulți bărbați, indiferent de gradul lor de cultură. Ceva de genul: „Te pomenești că nu o să mai vreți să ne mai faceți cozonaci, sau te pomenești că o să ne puneți să ne călcăm singuri rufele“. Există acest sentiment al primejdiei că vor fi lăsați să se descurce singuri în contexte în care s-au obișnuit să fie asistați. Iar primejdia este reală. Nu cunosc nici o orientare feministă care să nu promoveze parteneriatul.

Mihaela Miroiu

Se pare că ați fost nevoită ca, în România fiind, să insistați pe latura aplicată a filosofiei feministe și să renunțați la partea de cercerare teoretică pură.

Întâi am făcut filozofie pură și mi-a plăcut. Este splendid. Atât de frumos te poți juca în camera ta, înconjurată de o bibliotecă cu cărți despre o lume posibilă. E un joc cu mărețele de sticlă care îți creează un confort intelectual și moral nemaipomenit. Am cunoscut acest confort și m-am bucurat de el. Însă, între timp, am observat că există o flagrantă ruptură între ceea ce teoretizam eu și, pe de altă parte, situația reală a diferitelor categorii de oameni din România. Mai este și un alt aspect. Mă refer la tendința de a identifica un domeniu cu o persoană sau un grup restrâns de persoane. De exemplu, atunci când, la noi, se vorbește despre drepturile omului, se face obligatoriu referire la Gabriel Andreescu. Este ridicol. Întrebarea mea este dacă, Doamne ferește, Gabriel Andreescu moare, moare și problema drepturilor omului sau a minorităților? Ce fel de societate este aceasta în care orice problemă este personalizată?

Ar trebui să fie ca la master-blender-ii de la whisky: să mai existe unul și să nu călătorească niciodată împreună.

Din păcate, lucrurile sunt reale, iar o mare perioadă de timp, de câte ori s-a făcut referire la problema studiilor de gen, a politicilor de gen, am fost trase de mânecă fie eu, fie Laura Grünberg. Ce-ați făcut împotriva hărțuirii sexuale sau a

violului marital? Ce-ați făcut împotriva traficului de femei sau în zona sociologiei feministe? Am fost în Danemarca și am văzut un institut care se ocupa de problema egalității de șanse între bărbați și femei. În 1997, când am ajuns eu acolo, erau patru angajați. M-am gândit că, pentru cât de evaluați sunt ei în asemenea probleme, sunt cam puțini. Mi s-a explicat faptul că, la început, când problema era extrem de acută, erau două sute de oameni. Pe măsură ce lucrurile s-au rezolvat însă, oamenii au început să se ocupe de lucruri nerezolvate și a rămas doar o foarte mică echipă pentru a semnaliza eventualele dezechilibre care apar. Ei bine, la noi, când arde casa, găsești un pompier și, după ce s-a stins focul, vin toate brigăzile. În momentul în care o problemă atârână de una-două persoane, acelor persoane li se cere să fie de toate. Din cauza aceasta, la un moment dat, îți este și foarte greu să fii serios concentrat într-o direcție. Eu am început, de exemplu, cu filosofia feministă, pe urmă am făcut diagnoză politică, etică politică, după aceea a trebuit să intru în aria gen și politici educație, pentru că era o zonă descoperită, cel puțin în România, și a trebuit să mă ocup și de agendele politice în legătură cu relațiile de gen. Acum lucrez cu Otilia Dragomir la editarea unui lexicon feminist care urmează să apară la Polirom. Trebuie, de asemenea, să conduc un masterat de studii de gen. Sunt mult prea multe lucruri ca să le poți face bine pe toate. La un moment dat te copleșesc.

Mihaela Miroiu

Rezultatul este însă că feminismul a fost aclimatizat și la noi.

Este adevărat, dar partea mai proastă este aceea că feminismul, ca și multe altele, continuă nepermis de mult să se afle în stadiul de pionierat. Asta pentru că oamenii nu se hotărăsc asupra lucrurilor pe care trebuie să le facă. Nu se hotărăsc cu ce se vor ocupa. E adevărat că prejudecățile sunt oricum mult mai scăzute decât la început. Dar situația rămâne aceeași. Nu s-a inventat acum în România faptul că femeile au dublă zi de muncă, cum nici violul marital, nici abuzul de copii nu au apărut acum. Nu sunt „aparitii“ noi pedofilia sau traficul de femei, ci, pur și simplu, ele apar în conștiința publică mult mai târziu decât au existat în realitate. Ele trebuie analizate, teoretizate, pe de o parte, și rezolvate din punct de vedere normativ, legislativ, instituțional, pe de altă parte. Așteptarea este ca, eventual, una și aceeași persoană (sau un mic grup de persoane) să le facă pe toate. Aș fi putut avea un demaraj performant în zona internațională a filosofiei feministe, dar a trebuit să renunț tocmai dintr-o conștiință a datoriei față de o comunitate proximă, ceea ce este foarte corect din punct de vedere moral (în etica datoriei). Nu știu dacă este corect și din punct de vedere intelectual. Este însă genul de glisare pe care ești obligat să-l practici... Cred că mulți oameni din generația mea sau din cea apropiată sunt striviți de faptul că sunt obligați să își asume prea multe responsabilități deodată. În

plus, nici nu se întâmplă încă un schimb eficient între generații, în așa fel încât noi să trecem puțin la lucruri ceva mai *soft*, pentru că suntem deja epuizați. Este și greu să le ceri unor oameni care au deja o educație centrată pe autointeres să mai fie „fraierii“ de anțărț, care să se gândească întotdeauna la cauzele generale și nu la interesele proprii. Și, de altfel, e complet respectabil din punct de vedere moral, utilitarist vorbind, să te gândești la interesele proprii, dacă, dându-le curs, afectezi în bine și viața altora.

Vorbeați despre un soi de analfabetism legat de persoana proprie care ar caracteriza în genere oamenii formați în sistemul educațional românesc. Credeți că acest analfabetism le afectează mai mult pe femei decât pe bărbați?

Cu siguranță că da. Să ne imaginăm amândouă debutul unei zile banale din viața unei familii oarecare din România. Se trezesc dimineța. Prima care se trezește de obicei este femeia, pentru că ea trebuie să se ocupe și de pregătirea copiilor pentru grădiniță sau școală. De cele mai multe ori, ea își asumă din primele momente ale zilei comportamentul matern față de două categorii de indivizi în parte. Față de copii și față de soț. Bărbații români sunt în general educați în sensul trecerii de la o mamă la alta, de la mamele lor, la soția care prestează activități materne pentru ei. Eu numesc „bărbatul românesc“ tipic (scuze pentru limbajul esențialist!) *bărbatul mioritic*. Bărbatul mioritic este învățat

Mihaela Miroiu

că problema corpului său nu-l privește. El *trebuie* hrănit, rufele sale *trebuie* spălate, călcate, eventual cumpărate. Iar de progeniturile personale, statisticile ne arată că bărbații se ocupă timp de maximum 7 minute pe zi.

Observator cultural, nr. 83, 25 septembrie și nr. 84,
2 septembrie, 2001

Când *sex-appeal*-ul întunecă *text-appeal*-ul sau despre societatea în care mintea femeilor nu contează

Anchetă realizată de Oana Băluță

Se poate vorbi după 14 ani de tranziție despre o mișcare feministă românească sau cel puțin de feminism românesc?

Întrebările tale, Oana, mă trimit la faptul că multă lume, inclusiv tu, are așteptări de tipul *Jack-of-all-trades*, obicei mai vechi în lumea car-pato-danubiano-pontică: să trebuiască să fii bun la toate. Este un sindrom al civilizației țărănești: „noi cultivăm de toate“, extins în lumea intelectuală: „noi știm de toate“ și în lumea civico-politică: „noi facem de toate“. Cu alte cuvinte, avem mereu așteptarea ca cineva, câțiva oameni să se identifice cu o problemă de care să se ocupe epistemic, etic, civic, politic. Așa devenim generaliști în cel mai bun caz, „lăutari“, în cel mai frecvent caz.

Mihaela Miroiu

Prin urmare, răspunsurile mele vor fi puțin brutale. Nu știu să existe, conștientă de sine, o mișcare feministă românească semnificativă dincolo de granițele producției și educației intelectuale. Și aceasta din urmă cu un corp firav, dar cu ceva mai multă minte. Între altele, eu revin la o idee mai veche pe care am tot repetat-o: nu știu o mișcare *grass-roots*, una foarte populară și zgomotoasă, inclusiv în lumea intelectuală în afara ortodoxismului, legionarismului, poporanismului, naționalismului. Liberalismul nu a fost și nu este „o mișcare“, nici măcar intelectual prea populară. Socialismul nu a apucat să fie, în formă civilizată, o astfel de mișcare. Feminismul a fost și în perioada interbelică o mișcare realizată de către o elită, la fel ca și liberalismul, dar fără ca primul să aibă accesul acestuia la putere și influență. Despre ecologie ce putem spune? Mai avem mult până să devenim făpturi morale față de alte viețuitoare și față de mediul natural căruia îi suntem parte inconștientă și iresponsabilă. De aceea mă supără faptul că noi ne continuăm gâlcevile intelectuale pe tematici ale secolului al XIX-lea și ale perioadei interbelice, că ne consumăm mințile în polemici cu un conservatorism vetust și contraproduktiv. Ca de obicei, nu ne simțim moral responsabili să integrăm concetățenii care ne-au delegat să gândim europeanizarea lor culturală contemporană în civilizația de tip occidental. Aceasta de acum, nu aceea de data trecută. Eu cred că ne pierdem timpul.

Cultural, mișcarea feministă (să admitem că există și o mișcare de idei) s-a concentrat mai ales în zona științelor sociale și politice, minimal în științe juridice și în literatură. Mă voi referi numai la cercetările care au legătură directă cu feminismul românesc și se referă la românce și relațiile de gen în România. Avem propuneri românești de etică feministă (subsemnata, Mihaela Frunză, Anca Gheauș, Cristina Chiva), de teologie feministă ortodoxă (Anca Manolache, Anca Jugaru), cercetări și conceptualizări noi în știința politică și de sociologie feministă (Laura Grünberg, subsemnata, Vladimir Pasti, Liliana Popescu, Petru Iluț, Olivia Todorean, Valentina Marinescu), în istorie (Ștefania Mihăilescu, Maria Bucur, Ghizela Cosma, Alin Ciupală, Cristina Olteanu), în științele educației (Doina Ștefănescu, Cristina Mihai, Elena Bălan), în antropologie și psihologie (Eniko Maghiary Vincze, Ovidiu Pecican, Adriana Băban), lingvistică și reprezentare (Mădălina Nicolaescu, Daniela Roventza Frumușani, Otilia Dragomir, Aurel Codoban, Reghina Dascălu). Cea mai jenantă situație vine, după părerea mea, tocmai din faptul că feminismul în dreptul românesc este aproape inexistent (cu excepția remarcabilă a cercetărilor întreprinse sub direcția Renatei Weber și cele de acum câțiva ani ale Monicăi Macovei). Aici probabil ne-a fost destul importul de legi, adică sindromul a ceea ce eu numesc „feminism room-service“, încât puțin ne mai pasă dacă legile celelalte discriminează

Mihaela Miroiu

sau nu. La fel de tristă este subdezvoltarea criticii literare feministe, întreprinsă asupra „reginei culturii românești“, a literaturii române, mai ales a celei „canonice“. Am vedea mult mai bine de ce, în ciuda egalității formale și a „ucazurilor“ egalitare în privința genului date *via* U. E, băștinașul mioritic, fie el și „om de cultură“ (alt sindrom țărănesc), nu lasă din poziția sa de desconsiderare intelectuală și politică față de femei și feminin, deh, „minte scurtă, poale lungi“ (Eminescu), „nuliță simpatice“ (Cioran), „sinea pasivă și germinativă“ (Noica). Probabil iarăși va spune vreun intelectual de mare succes că feminismul este „un denunț“. Misoginismul în schimb este absolut onorabil dacă este asezonat cu talent și este foarte zgomotos public. Cât despre antifeminismul preventiv al „intelectualului românesc“ (ce limbaj esențialist folosesc!), ce să mai spun?...

Notă la zi:

Despre ce *mișcare* intelectuală feministă poate să fie vorba când mării *guru* ai neamului, oameni cu toate canalele mediatiche deschise și cu mare succes de public au rămas neclintii în antifeminismul lor? Deși feminismul abia se strecoară în 2-3 publicații de cultură, cam de 5-6 ori pe an și de 2-3 ori în ziare de mare tiraj, nu are emisiuni TV consacrate, este aproape ignorat mediatic, aflăm cu stupeoare că are un impact incredibil și devastator. Împreună cu multiculturalismul sau de unul singur, feminismul a

condus la prăbușirea popularității culturii înalte în rândul poporului român: „Idealul iluminist al emancipării prin cultura umanistă de cea mai înaltă valoare, care a caracterizat modernitatea clasică, a fost înlocuit în societatea globală de azi cu idealul divertismentului, care se propagă prin relativismul postmodern – prin care educația umanistă își pecetluiește decesul, iar cea științifică, limitele, în *obscurantismul feminist* (s.n) și/sau multiculturalist.“ (Horia Roman Patapievici, Președintele Institutului Cultural Român, în articolul „Popularitatea culturii înalte: un deces profetic“, revista *Idei în dialog*, nr. 2 (17), februarie, 2006).

Guvernele României au făcut, în mod „spontan“, politici discriminatorii în privința veniturilor pentru domeniile în care lucrează femei (educație, sănătate, cultură) față de cele în care lucrează bărbați (servicii secrete, poliție, jandarmi) și au dat numeroase salarii compensatorii domeniilor „virile“ ale falimentului industrial românesc, nu fiindcă fiecare ministru era misogin pe cont propriu, ci fiindcă fiecare dintre ei (indiferent de sex) știe din cultura noastră nederanjată de feminism că tot ce sunt și fac femeile este mai puțin important, mai puțin prestigios și că merită bani mai puțini, inclusiv că nu merită premii, decât poate dacă execută măiastru ceva conceput de un bărbat. Nu mă pot abține să remarc cum nu suntem surprinși nici de faptul că în zona sportivă marile noastre bucurii și onoarea „reperată“ ne vin de la femei, mai ales de la gimnaste și că

Mihaela Miroiu

ele câștigă în medie de 20 de ori mai puțin decât media vajnicilor noștri fotbaliști, derutați de prea multe blaturi și de prea mulți nababi dispuși să îi cumpere. Nu ne-am revoltat încă public pentru toate acestea. Sau ne-am revoltat doar în scris, sperând la puțin bun-simț. Mare și costisitoare naivitate.

Chiar și când se întâmplă să mai citesc ceva literatură nouă scrisă de femei, mi se pare că în războiul sex *versus* cap câștigă sexul ca tematică, nu genul ca temă, ci sexualitatea. Trăim un „puțocentrism“ foarte contemporan, numai că „al lor“ vine postmodern, adică post-modern, nu postmodern într-o lume pre-modernă, ca al nostru. Și, uite așa, după o carte extrem de talentat pornografică scrisă de o tânără femeie, vârmăm capul între umeri și ne retezăm curajul donquijotesesc de a cere CNA să interzică o porcărie de un haz gros misogin precum *Ciao Darwin!* sau să sancționeze misoginismul lătit pe toate ecranele. Între altele, CNA sancționează ațâțarea la ură. Oricine îți poate replica faptul că imaginea femeilor „funduleț în gemuleț“ nu ațâță la nici o ură, dimpotrivă. Desigur. Dar la dispreț față de femei, da.

„Tribunele“ de manifestare ale feminismului cultural sunt încă foarte puține. *Observator cultural* este o excepție ca politică redacțională explicit profeministă. 22 publică feminism cultural sau politic de câte ori are ocazia. *Dilema* oscilează între indiferență și feminism *soft*. Există reviste mai regionale, foarte prestigioase, care publică

în zonă. Editurile Polirom (Iași), Desire (Cluj) și Politeia (SNSPA) au politici de publicare a studiilor de gen și a cercetărilor feministe. De altfel, feminismul cultural moldav nu se află până acum decât la sediul și în tipografiile Poliromului. Universitățile ieșene sunt conservator-nepăsătoare în această privință. Revistelor literare românești, indiferent de unde, nu le pasă de această problematică sau sunt năucitor de conservatoare. Televiziunile nu au nici un fel de politică feministă. Emisiunile sunt pentru doamne, despre vedete, pentru „fățe“. Accidental mai nimerește câte o invitată sau câte un invitat care sunt feminști. Presa scrisă cotidiană ignoră tot ce se află în zonă. Nici măcar proteste trimise de către ONG-uri feministe nu publică. Feminismul cultural românesc are, mulțumită mai ales Laurei Grünberg, o singură „tribună“ dedicată: revista *AnALize*. Cred că ar fi interesant să afle publicul cât de puțin suportive sunt instituțiile și firmele românești față de feminism. Dacă *AnALize* nu primește finanțare din proiecte internaționale, moare. Presupun că mulți misogini și mulți conservatori de ambe sexe ar râsufla ușurați zicând: „Odihnească-se în pace!“. Și totuși, *AnALize* este de fapt una dintre cele mai onorant-contemporane reviste culturale românești.

Ceea ce s-a întâmplat important în puțina vreme trecută (începând cu 1998) este un spor mare de competență în cercetarea feministă. Acum există trei masterate de Studii de gen. Unul mai vechi (SNSPA București, din 1998), două mai

Mihaela Miroiu

noi, din 2003, la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj și la Universitatea de Vest, Timișoara (2004). Universitatea din București pare că nu se dă în vânt după „avangardisme“ periculoase pentru avanposturile patriarhatului cultural.

De ce nu este și puținul feminism cultural ceva mai popular? Fiindcă până acum opțiunea pentru tipul academic de abordare a primat. Cred cu adevărat că la simplitate poți ajunge după ce înțelegi consistent. Nu avem încă un feminism cultural „picant“, un feminism cu text-appeal, care să provoace controverse, să supere, să scoată din sărite, să atragă, să aibă fani pe care îi cucește cu panseuri și lozinci populare. Mă gândesc la o lozincă a valului II referitoare la privarea femeilor de siguranță și libertate de mișcare: „Dați-ne noaptea înapoi!“. Noi ar trebui să defilăm cu lozinca: „Dați-ne banii înapoi!“, fiindcă venituri produc mai ales femeile și banii sunt redistribuiți mai ales bărbaților. Ele lucrează în economia privată. Ei au rămas, într-o excesivă proporție, copiii statului. Chiar și când sunt mari capitaliști, fac afaceri mai ales cu statul. Acesta din urmă impozitează fiicele rătăcitoare și plătește fiii cumiți, care nu și-au părăsit „tatăl“. În acest fel, bărbații ajung să câștige mai mult și să păstreze femeile în dependență față de ei, indiferent câte legi egalitariste importăm noi de la Uniunea Europeană.

Feminismul civic este practicat prin excelență de către aceleași persoane mai sus pomenite, cu câteva excepții notabile totuși. Aceste excepții

sunt: Dina Loghin, conducătoarea organizației Șanse Egale pentru Femei, Iași, Cristina Ilinca, lidera actuală a Societății AnA, Roxana Teșiu, președinta organizației Parteneriat pentru Egalitate. Nu am menționat decât organizațiile cu realizări certe și în general cunoscute, excepând, de pildă, FILIA pe care o conduc eu de puțin timp și, sper, pentru puțin timp. Acest tip este cel mai vechi feminism al tranziției. Se ocupă prioritar de educație, violență, trafic de femei, dezvoltare comunitară. Din păcate, fiindcă nu a avut nici un suport financiar intern, în mare măsură acest feminism a trebuit să accepte zicala: „Cine plătește lăutarii, comandă muzica“, adică să importe ierarhii de priorități mai degrabă decât să le impună. Să presupunem că lidera unei astfel de organizații solicită finanțare de la o firmă condusă de către o femeie. De obicei femeile conduc firme de confecții și cosmetică. Moda și machiajul nu prea sunt pe agenda feministă... Feminismul se orientează asupra minții, a politicilor, legilor, a instituțiilor, limbajului. Fardurile și veșmintele sunt complet secundare față de cele de mai sus. Cam greu cu sprijinul de la capitalismul românesc.

Până la ora actuală singurul protest în stradă al organizațiilor de femei a fost cel din aprilie 2000 împotriva promovării bătăii conjugale în revista *Playboy* (Liliana Popescu a avut un rol foarte important). În rest, un mare faliment în privința unei agende politice comune. De ce stau lucrurile așa? Probabil din propensiunea românească

Mihaela Miroiu

nefericită pentru un lider puternic, în acest caz, o lideră puternică, recunoscută și acceptată. În lipsa ei, trage fiecare în altă parte. Jenant de autohton!

Feminismul politic este o poveste mai complicată. El practic nu a avut încă loc. Un astfel de feminism presupune ca femeile din organizațiile partidelor politice, ca și partidele lor, de altfel, ar trebui să aibă o agendă feministă proprie. Dar, în cel mai bun caz, nu au decât una împrumutată de la omoloagele lor europene, inclusiv cu motivația care pe mine mă uluiește: „Așa ne cere UE“. De parcă fără UE nu am avea nici o bătaie de cap în guvernare sau opoziție, de parcă mai toate familiile monoparentale sunt făcute din mame care își cresc singure copiii părăsiți de către tați, cel mai adesea orientați pe parcurs spre alte femei mai tinere¹, că mai mult de jumătate din românce depind de veniturile bărbaților, că spală manual cărând apă de la fântână, că dau cu mătura, nu cu aspiratorul, că drept recompensă unele se trezesc cu un pumn în gură, că se găsește adesea un pește să te bată până te convinge să devii traseistă, că învățământul e plin de femei conduse de bărbați, că orice polițist are leafa mai mare decât orice profesoară, că pe televizoare vezi prea adesea capete de bărbați și funduri de femei.

1. Exemplul familiilor monoparentale a fost adăugat acum.

Nici ele, femeile din politică, nu au fost solidare până acum în privința politicilor pentru femei. Adesea nici nu au astfel de politici, în afară de împrumuturi normative europene, impuse, de altminteri, prin *Aquisul comunitar*.

Când în campania electorală de la alegerile locale au apărut multe candidate, ele au fost strivite de mașinăria misogin-patriarhală a presei ori de lipsa unei agende privind interesele politice ale femeilor, încât nu le-au votat nici femeile, de lipsa lor de pregătire politică feministă, inclusiv de lipsa de fermitate feminină, de împrumuturi *macho*. Acum suntem în plin recul: femeile par o rețetă de succes în politică și dacă sunt, sunt pentru partid, nu pentru ele însele și pentru alte femei. PSD își mai păstrează femeile proeminente, mai ales că acum sunt cam reduse la tăcere în calitate de țapi ispășitori¹. PD, mai avangardist feminist cândva, rămâne totuși politic mai atașat feminismului, cu tot cu *macho*-ul din fruntea lui. PNL își continuă dialogul cu nepăsarea față de feminismul liberal și chiar față de „indicațiile prețioase“ ale Uniunii Europene, trecându-și pe liste 5% femei. Naționalismul colectivist-resentimentar al României Mari nu are a face cu feminismul. Partidul Umanist² a

1. Somat să scoată la suprafață ceva corupție, PSD le-a scos la suprafață pe ministra Justiției, Rodica Stănoiu și pe cea a Integrării Europene, Hildegard Puwak, ascunzând marii rechini sub două „fuste“, potrivit vitejiei ancestrale.
2. Actual Partidul Conservator.

Mihaela Miroiu

folosit femei ca *promo* la locale, dar nu și feminismul, iar pentru alegerile generale s-a descotorosit și de prima variantă.

Acesta este stadiul în care ne aflăm. Împărtășesc proverbul bunicii: „Nu-i nebun cine mănâncă șapte pite, ci acela care i le dă”. Personal cred că femeile educate, aflate totuși în miezul treburilor, nu au nici o scuză pentru lez-demnitatea la care se lasă supuse ca femei. Și nici cine le reprezintă, atunci când tace despre asta. Avem o explicație: patriarhatul lățit ca o pecingine în cultura și politica românească. Dar nu avem nici o scuză. Este o afirmație radicală pe care mi-o asum.

Observator cultural, nr. 240, 4 aprilie, 2004

„La noi, după 40 de ani
nu mai ești femeie.
Devii altă formă
de «organizare a materiei»“

Interviu luat de Emilia Chiscop

Un subiect prezent în discursurile publice este acela al integrării europene. Iar dvs. spuneți că nu sunt suficiente politicile de integrare, ci e nevoie de integrarea persoanelor, una câte una, cu viața lor privată cu tot. Cum se integrează femeile din România în Europa?

Femeile din România sunt mai integrate în Europa competiției decât bărbații, statistic vorbind. Cei din urmă au fost excesiv exersați în tranziție fie cu protecție socială, fie cu distribuția clientelă a „proprietății întregului popor“. În economia de piață (cu capital prin excelență masculinizat) lucrează mai mult femeile decât bărbații. Aceștia din urmă au ajuns însă „victime favorite“ ale tranziției din cauza dezindustrializării și au fost compensați masiv, pentru a nu suferi prea tare. În schimb au rămas mulți

Mihaela Miroiu

„la vatră“. Au fost pensionați prematur, au primit salarii compensatorii, au intrat în șomaj, au ajutoare sociale. Femeile, în majoritatea lor, nu au beneficiat de politicile victimismului. Au trebuit să se adapteze foarte repede la economia de piață și la competiția pentru slujbe, fie la fața locului, fie în vestul Europei. Ele sunt, la ora actuală, forța de muncă principală a sistemului capitalist.

Banii publici s-au „vărsat“ însă prin excelență bărbaților care iau de regulă partea leului. Nici în junglă „leii“ nu se omoară cu vânatul. Așteaptă ca leoaica să doboare animalul și se înființează primii la „pradă“, lăsând-o pe ea și puii cu ce o mai rămâne. Privatizarea s-a făcut în favoarea bărbaților, aflați fie la putere, fie în cercurile de interese ale puterii. Ca venituri, femeile sunt departe de Europa, la o muncă adesea comparabilă. În viața privată, majoritatea bărbaților sunt deținători de telecomandă și beneficiari de servicii menajere. Familiile partenoriale sunt, în proporție de 94%, un vis îndepărtat sau încă nevisat.

Credeți că integrarea va aduce o schimbare de mentalitate, un progres în emanciparea românelor și a românilor?

Integrarea europeană înseamnă inclusiv integrarea modului de abordare a manualelor de școală, de la grădiniță până la universitate. Componentele legate de echitatea de gen vor intra în educația oficială, formală, mass-media va trebui, la

rândul ei, să fie mai puțin misogină și sexistă decât este, adică mesajele în care se vor socializa oamenii, mai ales cei foarte tineri, vor fi altele. Într-un interval de timp de 10-15 ani se vor schimba lucrurile...

Vorbiți despre o lume în care „suficiența misogină și ignoranța arogantă sunt la ele acasă“. Este valabilă această definiție pentru toate mediile? Să luăm exemplul mediului cultural și universitar în care activați...

Mediul cultural proeminent este cel reprezentat de către intelectualii publici, de către cei care domină publicațiile culturale. Cei mai mulți ignoră problema sau sunt feroce de conservatori în privința reformării relațiilor de gen. Ceea ce n-au înțeles intelectualii publici, probabil din lipsa de curiozitate este faptul că feminismul cultural, politic, social este efectiv un tip de mișcare prin care femeile ies din condiția de cetățeni de rangul doi, de oameni de rangul doi, de intelectuali de rangul doi sau trei, nu mai stau tot timpul în anonim și nu mai sunt simple umbre și personaje mimetice ale „marilor maeștri“. Adică, pe scurt, ele există ca indivizi autonomi care sunt în stare să se exprime și în asemănări și în diferențe de concepții și interese. În privința mediului academic, acesta se feminizează mai ales din cauză că universitarii sunt prost plătiți (minus profesorii universitari, prin excelență bărbați). Există o corelație foarte serioasă între zonele bugetare prost plătite și feminizare: pe măsură ce se feminizează, ele descresc

Mihaela Miroiu

atât ca pondere în bugetul public, cât și ca prestigiu. Vă dau un exemplu: un polițist debutant câștigă mult mai bine decât orice profesoară debutantă, decât un asistent universitar. Aici nu este vorba de cererea și oferta pe piața muncii, ci de decizii politice despre „muncile public importante“.

Credeți că motivul este că aceste domenii se feminizează și sărăcesc?

Motivul principal este acela că femeile nu se percep ca agenți politici, în calitate de femei nu-și conștientizează suficient interesele ca interese politice, nu fac lobby pentru apărarea intereselor. Cu alte cuvinte, nu pot fi învinuiți bărbații în mod unilateral. Orice categorie care are anumite avantaje, tinde să și le păstreze.

În timpul campaniei electorale ați atras atenția asupra unor atitudini misogine la adresa femeilor care au candidat pentru posturile de primar, atitudini care ar fi contribuit la eșecul lor în alegeri (Monica Tatoi, Anca Boagiu etc.). Nu credeți, totuși, că acestea au pierdut pentru că au fost candidați mai slabi în raport cu câștigătorii, care, întâmplător, au fost bărbați?

Ca, de exemplu, Vanghelie, nu? Problema „tăriei“ nu poate fi probată. Nu putem proba superioritatea cuiva decât prin efectele pe care le are activitatea sa. Femeile nu au putut să dea proba competenței lor în conducerea administrației publice pentru că n-au fost admise de fapt în ea. Pentru un comportament mai agresiv și mai puternic, Anca Boagiu a fost dramatic sancționată.

Motivul final al înclinării votului către contracandidatul ei a fost că, în ultima dezbateră publică, ea a devenit ofensivă și agresivă. Nimic nou sub soare în campanii. Acest comportament este însă asociat cu virilitatea și femeilor nu le este iertat. Dacă se comportă foarte feminin, par că nu sunt bune de politică. Din fericire, avem două exemple extrem de reușite – Mona Muscă și Monica Macovei. Au personalități foarte puternice și structurate. Nu sunt genul de persoane pe care le „fabrică” cineva în campanie și nici nu mituiesc electoratul. Ele au autenticitatea lor cum, de pildă, Băsescu are autenticitatea lui. Oamenii disting între cei care cred și fac ceea ce spun și mucavale demagogice sau oportuniste. Și atunci ei se regăsesc în politicieni, inclusiv în „Monele” noastre politice.

Într-un articol apărut în urmă cu două săptămâni în Gândul, vorbeați despre automatismul mental al politicienilor bărbați din România de a asocia femeile cu personaje sinistre din istorie: Rodica Stănoiu a fost asociată cu Elena Ceaușescu, s-a făcut asocierea Ecaterina Andronescu – Suzana Gâdea etc... Pe de altă parte, dacă ar fi să ne referim la cele două ministre, ambele au dispărut în urma remanierii și nu pentru că ar fi fost femei, ci din cauza unor gafe evidente...

Problema este că bărbații nu sunt prejudiciați de același tip de asocieri. Ești liber să faci orice fel de analogii. Asocierea se face sistematic doar în privința femeilor și nu și a bărbaților, când de pildă lui Victor Ponta nu-i spui Nicu Ceaușescu

Mihaela Miroiu

(o „beizadea“ răsfătată și cu tupeu), în schimb unei femei îi spui Elena Ceaușescu sau Ana Pauker... Când voi vedea că analogiile se fac de ambele părți, o să consider că ține de libertatea de exprimare. Când e vorba însă de unidirecționare, nu este libertate de exprimare, e libertate de exprimare misogină, ca să elimini prin desconsiderare o categorie întreagă: femeile. Greșeli face toată lumea. Hildegard Puwak, de exemplu, a fost departe de a fi cel mai corupt personaj din Guvernul PSD. Dar când a fost vorba de aruncat un corupt peste bord, ea a fost aleasă de proprii ei colegi. Ministrul Educației care i-a urmat Ecaterinei Andronescu aproape că nu a făcut nimic. Cel puțin ea a administrat domeniul! Nu a făcut reformă, este adevărat. Dar succesul ei „contemplativ“ n-a pățit nimic. Execuți o femeie că nu face o reformă și nu reacționezi dacă stă degeaba un bărbat „de stat“.

Pe de altă parte, într-un editorial publicat la revista 22, în luna mai 2005, ați fost de acord cu criticile lui Mircea Dinescu la adresa consilierii prezidențiale Elena Udrea într-un articol pe care îl intitula: „Vaca și inorogul“. Spuneți că a o insulta comparând-o cu o vacă nu reprezintă un caz de discriminare și nici de misoginism. Nu este această remarcă misogină?

El nu s-a referit inițial la faptul că este incompetentă pentru că este femeie. Dar asta nu înseamnă nici să alegem încontinuu să ne reprezinte bărbați incompetenți pentru că sunt bărbați și nu femei.

Deci acolo nu era nu caz de discriminare?

Nu. Era un pamflet care putea fi adresat oricărui politician. Când a recidivat însă, făcând analogii strict legate de femei și fundamental misogine, atunci am reacționat pentru că nu mai era vorba despre Elena Udrea ca persoană, ci era vorba despre ea și celelalte demnitare ca femei. Elena Udrea are o funcție. Dacă ea ar fi fost atacată ca femeie ar fi fost un caz de sexism (discriminare). S-a spus și despre alți bărbați: că sunt cheli, burtoși, că sunt cretini, gogoșari umflați, paranoici. Dar în momentul în care ai vrea să dispară din politică cineva pentru că este femeie, cum a fost cazul celui de-al doilea articol, atunci este într-adevăr un caz de incitare la discriminare.

Feminismul, în cazul dumneavoastră, este o convingere interioară, îl trăiți prin toți porii, sau este un domeniu pe care l-ați îmbrățișat pentru că v-a oferit șansa pionieratului, a creației, pe care ați căutat-o în multe alte domenii? (Ați scris filosofie, ați încercat să vă inițiați în arte plastice, ați scris literatură...)

Consider că am o doză de autenticitate, că nu fac decât lucruri în care cred! Și cărțile și profesoratul, și temele mele de etică politică și de teorie politică și pregătirea doctoranzilor fac parte din categoria lucrurilor în care cred, la fel ca și activitatea publicistică sau civică. Eu nu pot fi cumpărată sau plătită pentru a crede în ceva. Mai mult, când s-a întâmplat să am contracte, cumva paralele cu credințele mele, dar nu în conflict cu ele, am avut de corvoadă. Sunt foarte

Mihaela Miroiu

mulți oameni extrem de harnici, care însă au o fire de funcționar. Indiferent unde lucrează și la ce nivel, ei își asumă o agendă împrumutată, pot să fie foarte buni, zeloși la datorie și chiar eficienți, dar a doua zi pot să preia o agendă contrară. Cred că viața este atât de scurtă, încât nu poți să-ți permiți luxul lipsei de autenticitate. Când am început să fiu teoreticiană feministă în România, nu se oferea nici un garant, nu exista nici un program și nici un „ucaz“ european. Realmente am părut ciudată multor oameni...

Spuneți că de atunci gândiți viața și lumea ca o filoaafă-femeie, cu instrumente intelectuale care se adresează experiențelor femeilor. Puteți oferi un exemplu concret?

Voi da câteva exemple: Dacă relația sine-altul este tratată simbiotic, dacă luăm în seamă faptul că am fost incluși în ființa altuia și la rândul nostru putem conține ființa altuia, dihotomiile clasice ale filosofiei „canonice“ sunt drastic reevaluate.

Faptul că ești educată să fii „natural“ receptivă la nevoile celorlalți te face să adopți mai degrabă o etică a grijii decât a drepturilor. Lumea occidentală s-a format în etica drepturilor. Această lume este acum educată și în etica femeiască a grijii. Se pare că noi aici suntem formați destul de schizofrenic din punctul acesta de vedere. Nu suntem educați androgen nici din punct de vedere moral...

Genuin, femeile nu-i socotesc pe ceilalți „cap de locuitor“, ci produse ale practicii materne. De aceea, pentru ele, de exemplu, războaiele nu ucid doar „soldați“ numerici. Oamenii pot să fie tratați ca entități abstracte și cifre statistice doar atunci când nu îi naști și nu îi crești.

Cât se regăsește în feminista de azi, Mihaela Miroiu, fetița devenită căpetenie de haiduci pe strada copilăriei, care se juca numai între băieți, Robin Hooda, cum scrieți în R'estul și Vestul?

Cred că integral. Ipostaza de Don Quijote nu am părăsit-o niciodată, iar povestea cu căpetenia de haiduci cred că într-un fel este valabilă, pentru că, din păcate, feminismul se află încă în faza de haiducie. Există câteva feministe și câțiva feminiști, la marginea „codrului“ domeniului lor, care vor și o altă perspectivă, vorbesc despre politologi, juriști, sociologi, istorici, filologi, artiști. Ei sunt priviți de către colegii lor conservatori ca niște *out-law* sau sunt ignorați fiindcă se ocupă de teme „minore“. Tratarea experiențelor și intereselor femeilor ca „cestiuni minore“, derizorii, nu are concurent pe măsură. Da, la noi feminismul este încă o haiducie. Dar în România până și încercarea de a impune etica în viața publică e haiducie! Și lobby-ul pentru respectul față de bunul public și binele comun este haiducie, ca și respectul pentru autonomia persoanei.

Ați inițiat în România studiile de gen, coordonați o colecție la Editura Polirom. Cât credeți că ați reușit,

Mihaela Miroiu

În acest deceniu, să schimbați mentalitățile românești pe scara patriarhat-emancipare, ca să parafralez titlul cărții pe care o semnați împreună cu Maria Bucur?

Am reușit să schimb insular, după buna noastră tradiție, dar nu am făcut-o deloc singură. Cu fiecare om care, de pildă, predă sau studiază la masterul de Gen și Politici Europene, cu fiecare dintre doctoranzii mei, cu toți studenții pe care îi am la cursurile de teorii politice feministe, cu cititorii mei, de bună seamă mai rar cu telespectatorii. Cei care se ocupă serios de acest domeniu au o viață schimbată și ca profesioniști și ca cetățeni și ca persoane private. Uneori îi întrebăm nu doar ce învață să facă, ci și cum se schimbă ei. Băieții ne spun de pildă că sunt incomparabil mai atrăgători pentru femei decât înainte, pentru că ele văd că le apreciază, ascultă, le înțeleg, le vor libere, le încurajează în sensul autoafirmării, devin adorabili.

Dar poate că femeile care urmează cursul devin mai neatrăgătoare...

Femeile însă devin, probabil, mai neatrăgătoare pentru că par că vor ceva și pentru ele. Eu vorbesc acum despre transformări în structura personalității cuiva și despre modul în care se derulează relațiile umane. Mulți dintre puținii care au absolvit un astfel de master sau au avut astfel de cercetări la doctorat lucrează la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, la Agenția pentru Egalitatea de Șanse, în ministere, în administrație, partide, în mass-media, în domenii în care schimbă abordarea încet, dar destul de

sigur. După legi, vor trebui să se dezvolte instituții și politici publice. În lumea vestică, femeile de la țară, femeile muncitoare, femeile din *middle-class* s-au considerat nedreptățite, s-au grupat, și-au reprezentat interesul public și politic pentru că așa au vrut ele. La noi se petrec încă prea multe sub impulsul unic și salutar al Uniunii Europene. Trebuie mereu să primim ordin să fim civilizați, toleranți, să-i lăsăm și pe alții să se dezvolte. Această nevoie de constrângere externă a inșilor și colectivităților este pentru mine o durere morală majoră!

Este societatea românească mai misogină decât celelalte societăți post-comuniste?

Comunismul a mimat egalitatea de gen, politic vorbind, dar a ierarhizat toate industriile în chip patriarhal. Comunismul nu a clintit nici o dată patriarhatul din familie și ne-a pricopsit cu dubla zi de muncă a femeilor. Contestări serioase ale patriarhatului în familie n-au avut loc. Iar contestări ale patriarhatului politic au început în România în 1815 și au luat sfârșit odată cu dictatura lui Carol I. Bulgaria seamănă mult cu noi. În Rusia, femeile au fost mai puternice decât aici, inclusiv în comunism. În Republica Moldova, modelul este foarte apropiat de cel rusesc, mama ca simbol și puterea ei este un model mult mai pregnant. Noi suntem o combinație nefericită sub acest aspect între ortodoxie și latinitate. Latini sunt mult mai misogini decât anglo-saxonii, ortodocșii, încremeniți în atemporalitate, sunt mult mai misogini decât protestanții

Mihaela Miroiu

și chiar decât catolicii. Combinând fondul *macho* latin cu hiperpatriarhalismul ortodox și adaosul lor comunist avem o explicație mai coerentă legată de plasarea noastră în inima misoginismului european.

În cartea R'estul și Vestul (p. 69) scrieți: „Femeile din generația mea sunt tarate și ca femei, nu doar ca persoane. Nouă ne-a fost frică să facem dragoste, ne-a fost frică de ginecologi, intram în tensiune din 28 în 28 de zile, aveam sentimente de culpabilitate față de statul fentat, față de copiii refuzați. Țin minte câte voiau să-și facă histerectomie, să scape pentru totdeauna de frica de a fi femei“. Care sunt în societatea românească de azi tarele femeilor?

Femeile tinere au tara opusă. Sunt tarate fiindcă imaginea lor publică este hipersexualizată, pentru că ele contează în calitatea lor de obiect de atracție sexuală și prea puțin pentru mintea, competența și interesele lor. Nu li se cer păreri despre probleme publice, ci despre modă, căsătorii, creșterea copiilor, despre bărbați și detergenți. Ele par să răspundă doar din zona de expertiză de la gât în jos. Pe orice canal românesc de televiziune, iar probabilitatea cea mai mare, dacă nu ești pe știri, unde mai arată câte o bătrână amărâtă cu casa înecată, este să vezi o femeie tânără, care bătaie din fund, eventual cu capul în sensul opus camerei de filmat, ca să fie clar care este cea mai interesantă și mai importantă parte a unei femei. Acesta este „modelul de succes“ pentru copilele care vin: viitorul lor pare

să depindă de câștigarea competiției de produs erectii telespectatorilor sau privitorilor. Mediatizate sunt mai ales ipostazele de: amantă, semi-târfuliță, top model etc. Nu apar ca variantă la modele de succes femeile producătoare de cunoaștere, de management eficient, de servicii publice, de produse. La analiza pe care am făcut-o noi (coordonată de Laura Grünberg), bunăoară, în mass-media, femeile de carieră și studentele au o apariție de 0,6% între femeile din media românească; top-modelele și cele cărora eu le spun generic „funduleț în gemuleț“ – au o apariție de 81%; categoria amante, neveste de personaje celebre – 10%; delincvente – 5%; pensionare 5%. Prin urmare, majoritatea femeilor care muncesc și a celor care studiază au o apariție de 0,6% – acesta e modelul! Dacă ceea ce îi interesează pe cei care conduc trusturile media este doar aceasta la o femeie, atunci noi, celelalte, adică majoritatea, de fapt, nu existăm! Nu eu că am deja 50 ani, nici dumneavoastră, nici o mulțime de femei care au altă agendă decât aceea de a fi sexy pe bani.

Care sunt tarele la alte vârste?

O altă țară se leagă de joburi. E-adevărat, acum nu se mai pun anunțuri cu precizarea angajării femeilor „sub 35 de ani“, dar, în momentul în care te duci la interviu și apari acolo ca femeie de peste 35 de ani, simți cum ți-a trecut mălaiul prin traistă. O altă țară este aceea că toate femeile migratoare, care contribuie din plin la produsul intern brut al României, pe care îl fac în afară

Mihaela Miroiu

și îl aduc aici pe gratis, își lasă în genere copiii în țară cu bărbați educați să fie tați abstracți. Copiii aceia rămân relativ de izbeliște sau cu bunica. Iar pentru femeile care într-adevăr câștigă și rezolvă problemele financiare ale familiei, rezultatul este adesea o familie destrămată, cu copii lăsați aiurea și needucați, adesea cu bărbați care lenevesc și beau. Dacă pleacă bărbații, femeile preiau de regulă copiii și vârstnicii din familie. Dar în foarte multe cazuri pleacă femeii. Nu există un sprijin foarte serios legat de copiii acestora, deși sunt mari contribuatoare la produsul intern brut. Este nedrept. Ele aduc bani și bărbatului, și statului, și ce primesc în schimb? Este o problemă de sensibilitate socială. 80% dintre vârstnici sunt femei. 80% dintre văduvi sunt văduve. Când vorbim despre tarele mari ale vârstei a treia, vorbim, de fapt, mai ales despre femei.

Și credeți că dacă ar fi fost 80% dintre pensionari bărbați ar fi dus-o mai bine pensionarii în ziua de azi?

N-ar fi putut fi pentru că trăiesc cu șapte ani mai puțin. Acesta este marele nostru avantaj: trăim mai prost, dar mai mult.

Tot în R'estul și Vestul (p. 137) scrieți, referindu-vă la un documentar pe BBC, despre impotența femeilor vârstnice: „Noi suntem învățați că a îmbătrâni înseamnă a renunța, eventual senin, la diferite forme de existență și de exprimare. Înseamnă să mori, pe rând, în diferite dimensiuni: mori profesional, erotic, social, mori folosind mai puțin curent, telefon, auto-buz“. Cum se poate schimba această mentalitate?

Să vă dau un exemplu amuzant: eram într-o emisiune TV cu câteva redactoare de la reviste de femei. Revistele se adresau exclusiv femeilor și publicul țintă era de până în 40 de ani. Am fost întrebată: „Dvs. citiți revistele noastre?“ „Nu, fiindcă fac parte din publicul interzis.“ Adică, pe scurt, la noi, femeie nu mai ești după 40 de ani. Devii altă formă de „organizare a materiei“. Această percepție ține și de cultura țărănească, eu îi spun cultură parastaso-centrică, ești prețuit în momentul în care ești mort. De toată treaba aceasta se ocupă femeile rămase. Ele sunt învățate ca după o anumită vârstă să aibă un dialog cu veșnicia, în sensul pregătirii concrete a lucrurilor legate de moartea celor din jur. Ești învățată că ești morală dacă suferi. E o plăcere de a pretinde că te chinui, adică trăiești în mare parte într-o cultură sado-masochistă și rurală și orășenească. Suferința pare o virtute. Nu faci teste de osteoporoză, nu iei măsuri la timp să nu ți se strâmbe oasele și ajungi cocoșată. Când mă uit pe drumurile României, văd în masă femei vârstnice strâmbe. Cine le-a testat de osteoporoză, cine face tratamente cu femeile de 45 de ani să nu ajungă așa? Cui îi pasă?

Dar nici lor nu le pasă...

Ele nu știu. Nici măcar nu știu că este o boală. Și merg înainte cu fatalisme: așa a fost să fie, așa a vrut Dumnezeu. Culorile terne în care se îmbracă, lipsa aceluia *joie du vivre*, faptul că bucuria de a trăi pare un lucru păcătos – toate țin de

Mihaela Miroiu

cultura populară tradițională și de cultura comunistă în care bucuria din motive personale era un delict.

Ce părere aveți despre cazul Eliza Iliescu?

Sunt mai multe probleme în joc. Unul ține de acordul sau dezacordul cu tehnologiile reproductive aplicate unei persoane de vârsta aceasta. O altă problemă este legată de felul în care s-a discutat cazul în România. Mi se pare că este o temă foarte serioasă de discuție până la ce vârstă poți asista din banii de asigurări o persoană care dorește să aibă copii. Asta poate fi o politică publică de genul: noi sprijinim prin programele de asigurări persoanele până la vârsta de 40 de ani să se reproducă, fie bărbați, fie femei, iar după această vârstă, plătește-ți singur sau nu vei mai fi asistat fiindcă riscul parental crește! O altă problemă este însă de natură morală. De ce fac apologia vieții și am o părere mizerabilă despre avort, iar în momentul în care cineva se străduiește să nască cu orice preț, nu consider că acesta e un merit? De ce judec într-atât de necruțător o femeie la 68 de ani că naște un copil și nu judec deloc bărbați la 70 de ani care devin tineri tați? De ce spun că pe ea o caută moartea pe-acasă și nu trebuie să fie mamă, dar nu am aceeași reacție față de bărbați, deși speranța lor de viață este în medie cu 7 ani mai mică? „Creștini“ cum ne pretindem, ne iubim mult mai mult prejudecățile decât semenii.

Suplimentul de cultură, nr: 42/10-16 septembrie 2005

Partea a treia
LA PORȚILE
FEMINISMULUI POLITIC

Cripto-patriarhatul

Realitatea ultimă la care se raportează normele, instituțiile și practicile democratice este persoana. Justificarea existenței oricărei instituții, de la stat la familie, este aceea de a oferi cadrul de dezvoltare al persoanei. Democrația nu este doar un sistem de organizare politică și juridică, ci și o opțiune morală, dacă vrei, de tip kantian: consimțim că nici unul dintre noi să nu se folosească de oameni ca de simple mijloace pentru scopurile sale și să nu accepte să fie folosit ca un simplu mijloc; de tip utilitarist: consimțim că instituțiile și practicile se justifică moral dacă micșorează suferința și sprijină creșterea gradului de fericire pentru cel mai mare număr posibil de oameni; de tip neocontractualist: dacă acele norme, instituții și practici avantajează și pe cel mai dezavantajat membru al comunității; de tipul eticilor grijii: dacă promovează relații prin care indivizii își păstrează integritatea și pot să se afirme în condiții de reciprocitate.

Acești indivizi, persoane sau oameni despre care vorbesc teoriile democrației precum și eticile

Mihaela Miroiu

moderne și contemporane nu sunt creaturi destrupate. Ei se nasc de sexe diferite, de rase diferite, în comunități etnico-religioase diferite.

După părerea mea (și aici mă raliez multor feministe și feminisți), obstacolul universal în calea democrației, respectiv cea mai răspândită formă de obstrucționare a participării, reprezentării și autoîmplinirii omenești este patriarhatul. Indiferent cât au evoluat sistemele politice, câtă opoziție s-a făcut dictaturilor de orice tip, a rămas o ultimă reductă, constant răspândită istoric, geografic și cultural: cea prin care femeile sunt explicit sau implicit blocate de la ceea ce face ca o societate să fie democratică și morală. Familia este construită patriarhal: dreptul la autoafirmare este rezervat bărbaților, în timp ce datoria autosacrificiului e rezervată femeilor. Instituțiile care controlează decizia și resursele funcționează după o logică asemănătoare: femeile sunt candidate la rolul de executante (în cazul fericit în care nu sunt excluse și de la acest rol).

Pe scurt, familia nu este partenerială, iar democrația nu este paritară. Țările scandinave sunt o fericită excepție. Doar natura, în inconștiența ei, se opune acestei organizări sociale, născând echilibrat, în continuare, oameni de ambe sexe.

Eu nu pot să recunosc drept democratică o societate nepartenerială și neparitară în privința genului. Cu alte cuvinte, consider societatea românească o democrație neliberală de tip cripto-patriarhal. Caracterul criptic al patriarhatului

românesc vine din aceea că, formal, nu există discriminări de gen.

Voi încerca să schițez pe scurt câteva dintre supozițiile cripto-patriarhatului:

Se consideră că femeile au probleme care pot să creeze disfuncții instituționale: fac greu alegeri tranșante, se implică prea mult afectiv în ceea ce fac, stau mai mult cu ochii pe persoane și consecințele pe durată lungă decât pe principii și consecințe imediate, țin prea mult la detalii cotidiene în raport cu proiectele strategice de anvergură, nu știu să fie suficient de autoritare, nu au apetit pentru lupte politice, se simt mai repede lezate subiectiv și, de ce nu, sunt mai puțin orgolioase, cedează mai ușor și preferă compromisul și pacifismul. Dacă nu sunt așa și se raliază modelului masculin (care, în varianta pozitivă, înseamnă mai multă neutralitate, imparțialitate, raționalitate), atunci sunt considerate cinice, fără scrupule și periculoase.

Să presupunem că aceste judecăți sunt statistic corecte, că în general femeile au tendințele comportamentale enunțate mai sus. Dar este acesta un argument ca ele să fie marginalizate în viața publică și în componenta ei politică? Cu alte cuvinte, este acesta un argument ca ele să fie folosite doar ca mijloace de legitimare electorală a androcrației? Aspectele enunțate mai sus și care sunt feminine sunt mai străine democrației sau, dimpotrivă, practicate în politică ar

Mihaela Miroiu

mai reduce abordarea conflictualist-hegemonică, maniheismul și „fascismul normativ“, de tipul *Fiat Justitia, pereat mundus*? Pot bărbații să fie atât de empatici încât să nu uite de pe agenda politică problemele cu care se confruntă mai ales femeile? Un exemplu evident este cel al amânării practicate de Parlamentul României până la calendele grecești (sau europene) a legii egalității de șanse, a celei împotriva violenței în familie, a celei de reglementare a prostituției. Pot bărbații să-și aducă sistematic aminte că este cazul să facă politici publice în sprijinul planningului familial, al familiilor monoparentale, al rețelei de servicii pentru îngrijirea bătrânilor și copiilor? În principiu, pot. Practic, după cum se vede, nu o fac. Nu pe ei îi apasă prioritar aceste probleme și nici limbajul desconsiderației de gen.

Să presupunem că am trăi ziua în care femeile ar domina și ar tinde spre impunerea *über alles* a valorilor socotite femeiești. Și-ar crea sacrul, morala și politica după ceea ce socotesc ele ca fiind ginomorfic, deci uman. Atunci, fără îndoială aș avea aceeași atitudine ca și acum. Aș spune că acea lume ginocratică este doar pe jumătate umană. E nepartenerială, neparitară și, prin urmare, nedreaptă și nedemocratică. Cu alte cuvinte, m-aș angaja fără ezitare într-o activitate promasculinistă.

Cei care astăzi își spun democrați, dar în același timp consimt la practicile patriarhale în viața

Neprețuitele femei

publică și în cea privată ar trebui să-și recunoască o oarecare doză de fățarnicie. Respectul lor pentru drepturile persoanelor, retorica acceptării diferențelor, nu au o viză într-atât de universală precum declară ei.

Curentul, 1998

Istoria ascunsă, istoria regăsită

Despre cartea lui Gail Kligman: *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*

Mi-a fost greu să citesc cartea lui Gail Kligman, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceaușescu's Romania*, apărută în 1998 la University of California Press. Greutatea venea din omeneasca mea tendință să fug de durerea memoriei. Această durere este încă vie în mine, așa cum este încă vie în multe femei din generația matură. Multe poartă în suflet povara „descotorosirii“ de copiii nedoriți, spaima de controale forțate, vina pentru viețile refuzate. Multe dintre noi poartă în trup mutilările anilor politici pro-nataliste: cancere de col, histerectomii, prăbușiri metabolice. Multe dintre noi își amintesc viu că nu mai era nimic privat și nimic intim în viața noastră.

În 1987 a trebuit să fac operație la un picior. Mi s-a cerut adevărul că nu sunt însărcinată. Medicul a refuzat să mi-o dea în urma unui control ginecologic, m-a chemat în timpul ciclului

și, ca să fie sigur că nu trișez, mi-a administrat al doilea tampon. În preziua operației mi s-a mai făcut un test pe broască și s-a considerat că, neînșelând vigilența partidului și a „brațului său secular“, merit să-mi fie operat piciorul.

Alte mii de femei ca și noi (după statisticile oficiale, peste șapte mii) nu-și mai amintesc însă nimic. Au murit de septicemii sau de hemoragii. Memoria lor este întrupată în copiii orfani, în soții văduvi și în părinții încă în viață.

Noi am învățat că istoria este eroică, plină de lupte „adevărate“ pentru idei. Suferința morală și biologică derivate din sarcini nedorite, la fel ca și moartea din aceste cauze nu sunt „eroice“, deci nu sunt demne de a fi consemnate istoric. Acestei concepții despre istorie i se adaugă prejudecata că experiențele femeiești sunt triviale și că e bine să întoarcem capul în altă parte atunci când dăm peste ele din greșeală.

Ceea ce face Gail Kligman în această carte este în primul rând o operație de trezire din prejudecata despre ceea ce este și ceea ce nu este demn de a fi obiect al analizei sociologice și istorice, din amnezia despre istoria vieților noastre. Ea ne preia fuga de noi înșine, restituindu-ne cultural memoria unor vieți în care duplicitatea și complicitatea deveniseră moduri de supraviețuire. Ceea ce face Gail Kligman, în al doilea rând, este să zdruncine spiritele vestice contemporane din liniștea istoriei lor ferită de totalitarisme. Atât de ferită încât a făcut posibilă

Mihaela Miroiu

întrebarea pe care mi-au pus-o în 1995 studenții de la Cornell University: „De ce voi românii vă urâți copiii?”. Gail Kligman a răspuns în locul nostru, cu luciditate, cu simpatie comprehensivă și cu empatie asumată. A răspuns academic și simplu, pentru cercetători, pentru politicienii mereu ispitiți să controleze statal facultățile reproductive ale femeilor, dar și pentru un public mai larg care vrea să știe cu ce fel de lume a fost contemporan: „Cazul României trebuie să fie viu în mintea celor ce ar încerca să interzică avortul în Statele Unite (sau altundeva). Altminteri, pentru noi cei care trăim în Statele Unite, visul american va deveni un coșmar american căruia toți îi vom fi martori și de care vom răspunde cu toții“ (Kligman, op. cit., p. 252).

Iată-ne deci în fața unei cărți despre coșmarul românesc căruia noi, cei maturi, i-am fost martori, victime și complici. *Politica duplicității* ne arată în toată goliciunea noastră, chiar dacă nu am fost parte a nomenclaturii și a aparatului represiv. Ne arată cum am încercat să rezistăm prin minciuni la minciună, cum am înșelat înșelătoria generală, cum am păcălit marea cacealma socială. Kligman ne arată aceste practici cotidiene dincolo de ședințele de partid. Femei tăceau vinovat despre propriile practici de subminare a politicii pronataliste, aplaudând cuvântările lui Ceaușescu despre „datoria patriotică a femeii române“. Femei care foloseau andrele, rădăcini de plante, garouri, apă oxigenată, masaje în forță

ca să păcălească „planul de făcut copii“ al regimului. Doftoroaie de țară ajutau femeile „să scape de lucrul acela“. Medici și moașe înfierau focarele avortive în ședințe, făcând chiuretaje clandestine pe mai mulți sau mai puțini bani. Procurori apăreau cu satisfacție sadică și dădeau buzna în cabinete ginecologice ca să le prindă pe cele care subminau politica demografică, închizând ochii din când în când, căci și ei aveau câte o „pilă“ însărcinată. Era o lume în care suferința și sacrificiul erau ridicate la rang de virtute supremă. Plăcerea de orice natură era ilegală. Într-o bună tradiție fundamentalistă, familia sănătoasă a comunismului era aceea în care indiferent de cât de mult se detestau doi soți, ei nu puteau divorța decât cu grave consecințe sociale; și, oricât de mult se plăceau doi oameni, ei aproape nu aveau dezlegare să facă legal dragoste decât în scopuri reproductive și doar în interiorul „celulei de bază a societății“. „Statul paternalist a uzurpat «dreptul» patriarhal și patrilinear al bărbatului de a «proteja» sexualitatea și pânțele femeilor, desființând atât controlul legal al bărbaților, cât și pe cel al femeilor în privința fertilității femeiești... Lecția fundamentală a politicii demografice românești, a cărei piesă centrală a constituit-o re-criminalizarea avortului, este aceea că legea trebuie să protejeze avorturile sigure. Dosarele istorice comparative ale mortalității materne în țările în care avortul este interzis indică limpede faptul că femeile caută în astfel de situații căi ilegale ca să avorteze atunci când

Mihaela Miroiu

opțiunea de a preveni sau de a elimina o sarcină nedorită nu le sunt accesibile. Pe scurt, femeile își riscă viața ca să poată obține controlul fertilității proprii... accesul la cunoașterea metodelor contraceptive, atât de către femei cât și de către bărbați este aspectul critic al practicilor sexuale și reproductive și, desigur, al controlului fertilității“ (Kligman, op. cit., pp. 245-246).

Citatul anterior e o concluzie majoră a unui demers care este o demonstrație de cercetare cantitativă și calitativă făcută la standarde înalte. Gail Kligman s-a aplecat asupra datelor empirice (statistici, cercetări de teren, interviuri, dosare) așa cum rar am făcut noi, cercetătorii români. Nu am făcut-o fiindcă, pe de-o parte, din 1977 cercetările sociologice au fost interzise, iar formarea cercetătorilor sociali a fost întreruptă până în 1990; pe de altă parte, o astfel de temă într-o societate ipocrită ca cea comunistă și cu remanența de ipocrizie pe care o avem și astăzi nu ar fi fost posibilă. Dacă cercetătoarea americană nu s-ar fi aplecat ani de zile asupra politicii pronataliste în România și dacă mulți români nu ar fi sprijinit-o să-și ducă la bun sfârșit culegerea datelor, riscam, cred, ca această parte de istorie să rămână ascunsă până la uitare definitivă. Este o istorie care nu ne convine din mai multe motive: arată că în totalitarism am avut cu toții suferințe comune. Dar nu chiar toate. Bărbaților nu le-a fost violată la scară mare intimitatea fizică, nu au făcut septicemii din avorturi,

nu au zăcut anemiați de hemoragii și nu au făcut pușcărie fiindcă au „scăpat“ de o sarcină nedorită. Mai mult, unii dintre ei, rămași văduvi și-au abandonat copiii la orfelinate și și-au refăcut viața cu altă potențială victimă a politicii pronataliste.

Nu ne convine să citim în cartea lui Gail Kligman faptul că în afară de nomencluriști și securiști au mai dat o mână de ajutor regimului totalitar mulți alții din categorii onorabile: medici, judecători, procurori. Desigur, ei invocau omenescul motiv de a nu-și periclita libertatea sau poziția profesională. Nu ne convine ca, reflectând dincolo de carte, să ne dăm seama că vinovați suntem și cei care, profesori fiind, am ocolit în educație subiectele referitoare la sexualitate și reproducere ca „nedemne“ de înalta cauză a educației socialiste. Cele mai multe femei care au mărturisit despre avorturi au mărturisit și faptul că nu aveau cea mai elementară educație reproductivă.

Gail Kligman nu ne acuză. Dimpotrivă, ea încearcă să decodifice mecanismele sociale prin care am ajuns victime colaborționiste ale unui sistem care ne-a pătruns până la nivelul controlului uterin, mecanismele care ne-au făcut duplicitari și complici. Mai mult, ea găsește și partea noastră sublimă de riscare a libertății și profesiei ca să ne ajutăm între noi în rețeaua de solidaritate privată, în rețeaua de rezistență ascunsă, împotriva „normării științifice a propriilor

Mihaela Miroiu

noastre nevoi“, inclusiv a celor legate de comportamentul reproductiv-sexual. Ar fi foarte importantă o altă lucrare care să descrie la fel de viu și să analizeze la fel de științific rețelele rezistenței private: redistribuirea hranei, hainelor, mobilierului, „trișarea“ cotidiană a rației alimentare, sistemele improvizate de iluminat și căldură, dizidențele față de educația oficială.

Pentru cei care sunt educați în mituri intelectualist-elitiste și nu suportă „coborârea“ în tărâmul celui mai concret dintre faptele brute: intervenția statului în propriile noastre utere, cartea rămâne o probă de forță a cercetării asupra unui fenomen care se multiplica pe măsura împuținării vieților noastre: cel al propagandei. Propaganda a devenit singura ofertă care a excedat cererea. Nici o resursă nu a fost folosită cu zgârcenie. Doar ea hrănea până la greață viața noastră cotidiană sleită și frustrantă. Specia de propagandă analizată de către Gail Kligman este cea reproductivă. Ea a început să curgă imediat după *Decretul 770* din 1966. Ce este curios este faptul că seamănă ca două picături de apă cu discursurile actuale ale inițiatorilor proiectului de lege pentru interzicerea avorturilor și cu discursurile naționaliștilor care tremură retoric de frica „împuținării“ ființei naționale. Toate aceste discursuri conțin obsesia grijii pentru cei nenăscuți și sunt oarbe și surde la nevoile celor născuți deja. Genele sunt mai importante decât indivizii. Ele sunt scop în sine în calitate de

„purtătoare de neam“. Persoanele sunt doar mijloace de împlinire a neamului prin nemurire genetică. Autoarea americană – îmi pare ciudat să-i spun așa, odată ce, prin interesul ei pentru comunitățile pe care noi le dăm uitării, cum este cea din Maramureș, sau pentru problematica istoriei trăite de noi înșine), Gail Kligman se dovedește mai efectiv și mai eficient româncă decât mulți români autoexilați în lumea ideilor pure – disecă întregul arsenal de vorbe proferate de medici, cercetători și activiști. Aceste vorbe „demiurgice“ desființau și delegitimau orice alegere liberă a rolului și responsabilității de părinte. Avortul este: „masacru intrauterin“, „inamic perfid al viitorului biologic al poporului“, duce la „declinul mâinii de lucru“, subminează independența patriei, denaturează „împlinirea destinului femeiesc“ este un atac la „patria mămă“ și la „plaiul strămoșesc“, împruținează patrimoniul „partidului părinte“ (pp. 124-130). Comunismul nu a operat niciodată cu o etică a drepturilor individuale (alta decât cea pentru nenăscuți). El a operat doar cu o etică a datoriei, zgomotos propagată pe toate canalele. Pe lângă datoria de a construi societatea socialistă multilateral-dezvoltat, femeile mai aveau și *datoria patriotică* de a naște și crește copii, în general nu mai puțin de patru „pe cap de femeie“. Kligman ne amintește cât de „importante“ eram în programele partidului, cum îmbinam armonios rolul de mame cu cel de producătoare, activiste, soții, cum creșteam „generații robuste“,

Mihaela Miroiu

cu o mână pe strung și alta pe steag. Ne reamintește cum eram promovate în toate funcțiile și rolurile, cât pentru a uita complet că suntem altceva decât mașini de producție și reproducție, și cum ne exprimam în discursul public mândria că voința proprie ne este călcată în picioare și că avem șansa unică a dublei zile de muncă.

Subiecții cărții suntem noi, generațiile mature din România anilor '80. Știu cât de mare ne este ispita să aruncăm peste bord amintirea unei istorii care ne doare acut. Despre această istorie vorbește cercetarea lui Gail Kligman. Deocamdată le vorbește americanilor. Le vorbește preventiv, făcând din viețile noastre schismatice o lecție pentru toți cei care sunt ispitiți să se substituie deciziei personale în probleme personale cum este aceea crucială de a da viață și de a răspunde pentru ea. Căci ceea ce nu înțeleg marii vigilenți ai păzirii fătului ca „proprietate a întregului popor“ sau ca mijloc de perpetuare și nemurire a neamului este exact responsabilitatea parentală. Nașterea nu e un simplu act de a da viață, ci un act prin care un cuplu sau un părinte se angajează cu o parte substanțială a vieții lor într-o relație de creștere și educare a copiilor.

La sfârșitul lecturii, sentimentul inițial de refuz al memoriei mi-a trecut. A rămas cel al datoriei morale de a ne asuma așa cum am fost și suntem. Ispita amnezică s-a prăbușit în fața evidenței istoriei regăsite. Ca să împlinim această

datorie morală, traducerea românească a cărții devine urgentă și acut necesară.

(Notă: Cartea a fost între timp tradusă și publicată în anul 2000 sub titlul: *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*: Humanitas, București.)

Ca să îndeplinim datoria inserției noastre științifice în investigarea propriei societăți, avem urgentă nevoie de cercetări de nivelul celei din *Politica duplicității*. Această carte nu ne redă doar o istorie pe care tindem să o ignorăm, dar și percepția clară a valorii combinației cercetărilor cantitative și calitative, valoare care nu poate să fie substituită niciodată de eseuri impresioniste despre societate, nici de memorialistica pură, nici de cercetări cantitativist-destrupate. Acestea au rolul lor, dar nu sunt prin ele însele genitoare de politici sociale, pe când o lucrare ca cea a lui Gail Kligman, categoric da.

Sfera Politicii, nr. 62/1998.

Etatizarea facultăților reproductive

Articol trimis, dar nepublicat de către ziarul *Curentul*, în 1998, după înaintarea Proiectului „Moisin“ în Parlamentul României.

Senatorul PNȚCD (Partidul Național Creștin și Democrat), Ioan Moisin este un parlamentar creativ. El a cugetat profund la binele țării și a decis: cetățenii se împuținează. Producția de cetățeni trebuie să crească. Statul trebuie să preia controlul asupra acesteia prin lege, o lege care interzice utilizarea capacității reproductive de capul prioritar a cui o are, adică a femeilor. Domnul senator Moisin a uitat că femeile nu rămân singure însărcinate și nu a prevăzut în proiectul său articole dure care incriminează bărbații insuficient de activi în fecundare, inclusiv pe cei cu opțiune monahală care se sustrag cu totul să dea curs facultăților reproductive. În acest fel, închisorile patriei ar fi populate echitabil cu persoane culpabile de ambe sexe.

Eu una nu mai vreau să consimt moral să văd în continuare că singurele victime ale politicilor

pronataliste sunt femeile, cu excepția medicilor bărbați care erau prinși făcând avorturi ilegale. Nu mai vreau să trăiesc într-o lume în care, pe ușa blocului meu, ies coșciuge cu femei moarte de septicemie sau femei cu cătușe la mâini, femei moarte prin grija statului, neîmpărtășite prin grija unor preoți incapabili de înțelegere, milă și iertare. Nu mai pot să asist contemplativ cum copiii acelor femei rămân pe drumuri sau populează casele de copii în timp ce mulți dintre tații lor o iau inocenți de la capăt, căutând altă femeie să-și refacă viața.

Prin urmare, propun ca senatorul, atât de grijuliu cu etatizarea capacităților reproductive femeiești, să extindă acest proiect înspre luarea în stăpânire, prin lege, și a capacităților bărbătești. Facem, cu alte cuvinte, un experiment imaginar. Aceasta înseamnă adăugarea unor noi articole perfect simetrice cu cele existente în proiectul domniei sale: 1. Utilizarea de către bărbați a prezervativelor, a metodei *coitus interruptus* și a altor mijloace de sustragere de la fecundare se pedepsește cu închisoarea; 2. Partenerul care consimte la avort se pedepsește ca și femeia care își întrerupe sarcina; 3. Celibatul este sustragere de la instituția sacră a căsătoriei al cărei scop este nașterea și creșterea progeniturilor și se pedepsește prin lege. Desigur, ca și senatorul Moisin, aș completa proiectul de lege cu articole privind protecția tatălui, căruia statul trebuie să-i ofere un concediu mai extins de îngrijire a copilului, un salariu patern și o pensie paternă.

Mihaela Miroiu

În privința pensiei paterne, primul căruia i-aș acorda-o, cu valoare simbolică, ar fi exact inițiatorului acestui proiect. În acest fel, i-aș oferi răgaz de meditație asupra consecințelor propriei creativități legislative.

*

Proiectul legii împotriva avortului și contracepției este mult mai radical decât decretul lui Ceaușescu fiindcă nu admite excepții nici pentru cazuri de viol, de pereclitare a sănătății și vieții materne sau limită de vârstă, de unde se vede că duhul totalitar nu piere, ci se metamorfozează pe o treaptă superioară. Ceea ce distinge proiectul „Moisin“ de decretul lui Ceaușescu este atât radicalitatea primului, cât și justificarea. Ceaușescu dorea constructori ai comunismului. Mulți și anonimi. Sacrificabili pe altarul ateu al paradisului terestru. Ideologia care îl anima era cea naționalist-comunistă. Domnul senator ne prezintă un cocktail ideologic justificativ de altă natură: creștinism și drepturile omului (nenăscut, se înțelege). Din perspectivă creștină, senatorul alege doar argumente de inspirație vetero-testamentară (contracepția era interzisă în principal fiindcă evreii îl așteptau pe Mesia și nu doreau să rateze apariția acestuia) și fatalistă: femeilor li se refuză liberul arbitru în decizia asupra momentului concepției și păstrării sarcinii, dar nu și responsabilitatea (morală și penală) pentru utilizarea pilulelor contraceptive și avort. Drepturile

omului nu-i spun nimic despre dreptul persoanei de a dispune de propriile ei capacități (drept în absența căruia libertatea este nonsens). Grija senatorului se îndreaptă doar spre dreptul persoanei nenăscute, pe care o așează sub incidența drepturilor copilului. În paranteză fie spus, m-a impresionat profund că bibliografia asupra drepturilor omului și copilului este citată din manuale de cultură civică de clasa a treia și a noua și nu din documentele originale. Aceasta m-a făcut să mă întreb dacă nu cumva astfel de parlamentari sunt privați de cea mai elementară documentație pentru maturi.

Un stat devine fundamentalist atunci când între legea morală și cea penală nu mai există nici o distincție, atunci când între politică și religie suprapunerea este totală. Admit că România este încă o democrație neliberală. Dar nu pot să admit că cei legitimați să ne conducă se comportă ca și când au primit mandat să ne îndrepte spre un stat fundamentalist. Să dăm deci Cezarului ce e al Cezarului și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu. Să lăsăm oamenii să decidă liber asupra facultăților lor reproductivă, în funcție de morala și religia la care consimt. Este problema propriei lor conștiințe, neconfiscabilă de către stat.

Inegalele „egalilor“

Enunțul: „Toți oamenii sunt egali“ nu poate să fie acceptat decât cu precizarea clară a referențialului egalității: suntem egali în fața lui Dumnezeu (aceasta contând doar pentru cei care cred), în fața legilor, în fața normelor morale, în raport cu criteriile de selecție pentru anumite poziții profesionale. În cazul primelor trei forme nu contează nici o altă caracteristică în afara faptului de a fi om. În cazul celei de-a patra forme nu contează nici o altă caracteristică în afara competenței și meritului.

Liberalii reduccioniști sunt mulțumiți cu această idee. Odată ce nu există nici o discriminare formală în privința egalității, atunci înseamnă că doar incapacitatea sau lipsa meritelor cuiva, eventual a unui grup întreg, îl face neeligibil pentru diferite poziții sociale. România colcăie de personaje care se declară liberale și democrate, dar care rămân oarbe la discriminările reale și văd în față doar egalitatea formală. Mă rog, ce vă împiedică să vă afirmați? Naționaliștii români spun asta despre maghiari, rasiștii din România spun asta despre rromi, sexiștii din România

spun asta despre femei, elitiștii români spun asta despre oricine, în afara lor.

Marginalizarea etnică face obiectul a numeroase dispute, mai ales în privința maghiarilor, și nepermis de puține în privința rromilor. Marginalizarea de gen (a se citi: a femeilor) este trecută undeva în coada listei tuturor listelor de priorități. La acest din urmă aspect mă voi opri mai mult, nu doar pentru că sunt femeie și manifest o clară empatie cu situația celorlalte femei, ci și pentru că, după opinia mea, discriminările la care sunt supuse femeile din România sunt mai grave decât cele etnice, religioase, de categorie socială. Să nu uităm că fiecare grup discriminat este compus și din femei, prin urmare ele sunt expuse dublei discriminări. Vorbind despre empatie, îi rog pe cititori să își imagineze pentru o clipă că suntem rrome sărace, nu de alta, dar nu este nici un merit personal sexul, etnia, familia și mediul în care ne naștem. Să ne mai imaginăm că diferite personaje de decizie și influență publică ne spun: „Dar ce vă împiedică să vă angajați cu carte de muncă, să faceți studii medii sau superioare, în fine, să ajungeți ceea ce vă doriți?“.

Prestigiul de care se bucură în România cercetările sociologice este încă mic, eventual reductibil la sondajele de opinie în privința preferințelor electorale. Așa se face că, în loc să ne uităm cel puțin statistic la situația femeilor, preferăm să debităm enunțuri impresioniste despre cum ni

Mihaela Miroiu

se pare nouă că stau lucrurile. Dacă vom coborî în lumea prozaică a statisticilor, ne va sări în ochi evidența: cea mai săracă dintre categoriile sărace din România este cea a femeilor, mai ales a celor care fac parte din categoria familiei monoparentale, compusă în proporție de peste 90% din femei care își cresc singure copiii. Analfabetismul și lipsa de calificare au drept campioane absolute femeile rrome. Șomajul atinge prioritar femeile tinere, mai ales dacă nu sunt frumoase și accesibile ca să fie acceptate pe lângă șefi. Deși femeile studiază în universități (peste 50% dintre absolvenții cu studii superioare sunt absolvente), ele reprezintă o proporție foarte redusă în *establishment*-ul academic: doar 7% dintre profesorii universitari sunt femei, decanele le numeri pe degete, femei rector nu avem. Sunt foarte puține inspectoare, directoare de licee. În toate ministerele pe poziții de decizie supremă se află bărbați. Legile sunt făcute de bărbați în proporție de 93-95%. Partidele politice preferă femei în umbră și cât mai obediente. Doar 2,7% dintre primării sunt conduse de femei. Presa este managerial dominată de bărbați. În concluzie, trăim într-o lume în care bărbații sunt capul aproape exclusiv al celor mai multe instituții. Nimeni nu-i blamează ca bărbați în legătură cu felul în care ne conduc. Dacă o femeie iese din rând (a se citi, din anonim), ceea ce face rău este legat, în opinia publică, de însuși faptul că e femeie și că a îndrăznit să conducă sau să influențeze.

În țările cu care declarăm că vrem să semănăm, lucrurile stau diferit. Femeile ocupă în proporții crescute (de la 25 la 45%), poziții profesionale, manageriale și politice înalte. Să deducem, potrivit principiului egalității formale, că româncele sunt mai incapabile, mai nevolnice, mai temătoare sau, de ce nu, mai proaste decât bărbații români, comparativ cu situația de gen din statele pe care o luăm drept reper dezirabil, cu toate că, sub acest aspect, semănăm mai degrabă cu țările musulmane?

Dacă nu facem deducția de mai sus, trebuie să recunoaștem că este ceva putred în mecanismele noastre sociale, în politicile publice (în măsura în care le avem), în mass-media, în educație, în legislație. Blamăm în continuare, ca niște conservatori ce ne place să fim, greu curabilele „mentalități“. Rezultatul este, ca de obicei, marea văicăreală. Cu ce putem înlocui această sterilitate contraproductivă? Răpunsul nu este greu: cu norme, cu instituții și cu educație care să vizeze egalitatea de șanse pentru femei. Aceasta înseamnă câteva lucruri: să recunoaștem deschis că egalitatea formală în drepturi nu elimină discriminările de gen; să vedem cum funcționează discriminările în recrutarea, angajarea și promovarea personalului; să avem o lege a egalității de șanse; să îi urmărim instituțional aplicarea.

Poate că liberalii noștri nu au nici o intenție să dubleze numărul de competitori. Este mai comod

Mihaela Miroiu

să dai la o parte o jumătate dintre ei, ținând discursuri despre egalitatea formală în drepturi. Cu alte cuvinte, liberalilor noștri le convine mai mult să mimeze, decât să practice liberalismul.

Revista 22, nr. 44, 3 noiembrie, 1998

Minoritare, anonime, invizibile

Societatea pe care o construim acum în România este (încă) foarte îndepărtată de democrațiile liberale apusene. Între indicatorii acestei distanțe sunt și cei referitori la menținerea unor mari categorii de oameni ca cetățeni de rangul doi, adică cetățeni marginali din punct de vedere civic și politic, persoane care contează doar ca electorat și plătitori de taxe. Cea mai vastă categorie de acest tip din România este reprezentată de femei (aproape 51% din populație). Un alt indicator de subdezvoltare democratică îl reprezintă reducerea vieții publice la cea politică, cel puțin la nivelul unei confuzii bine întreținute și de către presă. Asociațiile nepolitice, activitățile culturale, științifice, civice sunt neinteresante pentru mass-media. Aceasta stă cu ochii pe politicieni, așa cum și politicienii stau cu ochii pe ea. Este excesiv interesată de scandalurile politice, iar de ONG-uri își aduce aminte doar când fac parte din categoria celor care ascund afaceri de contrabandă. Profesioniștii diverselor domenii, ca și impostura profesională, nu își pot face loc în interesul ochiului public.

Mihaela Miroiu

Femeile din România sunt refugiate mai ales în ONG-uri (aproape jumătate din membrii și liderii acestora) și în activități profesionale. Ele fug de politică sau sunt împiedicate să ajungă acolo. Datorită confuziei dintre public și politic, precum și a compoziției de gen a clasei politice, putem spune că în această lume a noastră femeile sunt marginale, anonime și invizibile. Mai mult, dacă privim mai atent spre cine contează ca opinie politică în talk-show-uri, de exemplu, vom constata că, potrivit practicii televiziunilor din România, femeile nu sunt calificate nici măcar în calitate de oameni de opinie și de experți în analiză politică. Pe scurt, *în afara unor cazuri de excepție, imaginea publică a cetățenelor din această țară este aceea că ele nu gândesc și nu există politic.* Marii avantajați ai acestei imagini sunt bărbații din clasa politică și cei ce reprezintă gânditorii asupra politicului.

Sexismul și misoginismul în politică și presă ajută bărbații să se descotorosească foarte simplu de jumătate din competitori. În România, discriminările între sexe sunt mascate de existența formală a drepturilor egale și de obstrucționarea oricărei politici de egalitate de șanse, misoginismul nu este sancționat în codul deontologic al jurnaliștilor și oamenilor politici, în cazul în care aceștia din urmă au cea mai vagă intenție să ia notă de etica politică.

Marginalismul politic se poate detecta din simple statistici: în parlament, procentul femeilor

nu reușește să treacă de 4%, nu avem nici o ministă (singura pe care am avut-o a fost pentru trei luni), la nivelul de secretar de stat femeile au oscilat constant între una și trei, avem 2,75% femei în funcția de primar, 5,47%, consilieri județene și 6,11%, consilieri locale. Nu avem și nu am avut nici o femeie prefect. Partidele liberale (cele care ar fi trebuit să fie vârful de lance al modernizării) nu au politici de egalizare a șanselor și eliminarea discriminărilor, practicând o dublă orbire: atât în privința liberalismului contemporan apusean, cât și în privința minimalismului civic românesc. Multe partide sunt conservatoare în privința genului: Partidul Național Creștin-Democrat, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (obsedat de minorat doar pe dimensiunea etnică, nu și pe cea de gen), Partidul Unității Naționale a Românilor, Partidul România Mare. Politicile de egalizare a șanselor pentru femei au rămas aproape exclusiv în ograda social-democrației (Partidul Democrat, Partidul Democrației Sociale din România, Partidul Social-Democrat). Cel mai coerent partid în privința paritarismului de gen și a promovării legislației în favoarea femeilor este până acum Partidul Democrat.

Care sunt cauzele marginalismului politic, ale anonimatului public și ale invizibilității mediatice a femeilor ca cetățene-contribuabile în această țară? Le voi schița pe scurt:

— Femeile se tem să intre în viața politică, iar odată intrate acolo, rămân cât mai anonime.

Mihaela Miroiu

Temerea lor este motivată de: lipsa parteneriatului în viața privată (femeile au rămas prizonierele aproape exclusive ale dublei zile de muncă: cea profesională și cea casnică); inocularea complexului Elena Ceaușescu (fără să regăsim complexul Nicolae Ceaușescu în privința bărbaților); lipsa tradiției de emancipare și inexistența unui suport popular al mișcării pentru drepturile și afirmarea femeilor; aspectul de scandal al vieții politice românești și temerea mai mare a femeilor de a nu deveni subiect de scandal; lipsa educației pentru solidaritate de gen; educația patriarhală tradițională și cea comunistă pentru autosacrificiu;

— Politica românească este încă extraterestră. Ea pune probleme cât mai abstracte și mai destrupate. Are obsesii depărtate de viața cotidiană, anume de aceea care rămâne frecvent regatul femeilor: hrănirea, igiena, managementul domestic, educația, supraviețuirea, civilizația vieții de zi cu zi. Toate acestea sunt prea jos pentru „marea politică“. Ea țintește doar sus, la Uniunea Europeană și NATO. Interesele politice ale femeilor ca femei nu se regăsesc în politica actuală. Politicienilor le convin ironia și derizoriul în care sunt aruncate femeile cu problemele lor cu tot. Scapă de competitorii femei și de a da seama de eficiența administrației ca act concret-cotidian;

— Legislația a făcut în privința femeilor un singur progres: concediul parental (1998).

Sanționarea discriminărilor în angajare, a hărțuirii sexuale, a violului marital, a sexismului ca delict explicit, au rămas în suspensie. Recent a apărut un comunicat despre interzicerea accesului femeilor la învățământul militar: nimic altceva decât încă o decizie neconstituțională care rămâne fără sancțiuni;

— Presa ignoră femeile în alte chipuri decât cele în care apar ca top-modele, anexe decorative, victime și autoare de delikte. Dacă îndrăznesc să devină figuri publice, în general le trece în invizibilitate. Dacă le ia în seamă, o face mai ales ca să întărească ideea rolului malefic al acestora în politică. Abaterile de la aceste practici nu sunt regula, ci excepția.

În concluzie, fiindcă viața noastră publică se reduce ca imagine la cea politică, putem spune că societatea românească actuală cade ca responsabilitate în guvernare aproape exclusiv în competența bărbaților. Femeile sunt eliminate sau marginalizate în calitate de competențe. Prin urmare, ele nu pot să aibă decât o responsabilitate minoră pentru felul în care este guvernată România la nivel local și statal, altfel decât în calitate de alegătoare. *In extremis*, procentual, femeilor le revine cel mult 3-4% din responsabilitatea pentru tot ce se întâmplă la nivel legislativ și executiv.

Femei în posturi de decizie

Atunci când se (re)lansează în dezbaterea publică problema „femeii în posturi de decizie“, ne gândim aproape instantaneu la faptul că această postură este neobișnuită, prin urmare este un subiect de presă. Simetrica „bărbați în posturi de decizie“ ar stârni nedumerirea și probabil amuzamentul general. Este „normal“ să fie bărbați în posturi de decizie. Este însă banal, deci neinteresant pentru mass-media.

Ne confruntăm în primul rând cu o problemă referitoare la asimetria de gen și în al doilea rând o problemă legată de termenul „posturi de decizie“. Mă voi referi pe scurt la cea din urmă. Decizia este urmarea unei deliberări, cel mai adesea, rațională. Cel sau cea care decide are discernământ, are informația necesară, are interese, și le poate manifesta și răspunde, cel puțin moral, de consecințele deciziei. Acest exercițiu este comun ambelor sexe, dar asimetric în sferele sale de manifestare. Dacă am lua în considerare viața privată, ne-am da seama că cele mai multe decizii sunt luate de către femei și încă în probleme cruciale. Fiecare am apărut pe lume în urma faptului că o femeie a hotărât să

ne naștem. În această privință, dependența de femei este încă zdrobitoare. Apoi începe celălalt lung șir de decizii preponderent femeiești de care depindem de-a lungul vieții: cum și cu ce ne hrănim, cum arată mediul proxim, cum ne curățăm, cum și când ne odihnim, cum ne îmbrăcăm, ce program de timp liber ne facem, pe ce se dau banii în casă, ce educație zilnică primim. Ei bine, în acest lung șir de decizii în șorț sau în capot, bărbații sunt minoritari. Ei decid în costum. În halat de casă se odihnesc, nu își asumă responsabilități decât prin excepție. Este drept că „entitățile“ asupra cărora se răsfrâng consecințele hotărârilor femeilor nu sunt destul de abstracte (plâng, se plâng, fac mofturi, protestează, cer o pichetare „sindicală“ continuă) și nu pot să fie păcălite cu amânări în favoarea unor interese „de anvergură“ (investiții pe termen lung, dezvoltare instituțională, *Aquis comunitar*). Într-o astfel de ipostază, cele mai multe decidente sunt lipsite de executanți. Casa este o IMM¹ cu o manageră care se autoangajează fără carte de muncă. *Deadline*-ul este continuu, nu se fac alegeri în interiorul aceluiași colectiv pentru postul de decizie, șefa se schimbă de obicei cu alta din afară care îi preia atribuțiile. Pe scurt, o parte considerabilă din posturile de decizie sunt cele de tip matern și intră în patrimoniul activităților de decizie-execuție în sfera îngrijirii. Sunt prin excelență ocupate de către

1. Întreprindere Mică și Mijlocie.

Mihaela Miroiu

soții și mame. În istoria emancipării, bărbații (cei români în particular), nu au dat semne că vor egalitate de acces la astfel de poziții, nici democrație paritară în viața privată, nici autonomie în privința îngrijirii propriei persoane. Eventual protestează individual atunci când prestația nu le convine. Fac mici mișcări anarhiste, uneori violente, eventual pleacă, nu au creat ideologii ale eliberării din grijă, nu depun moțiuni împotriva monopolului femeiesc asupra gătitului și spălatului.

*Barometrul de Gen*¹ aplicat în august 2000 ne spune pe de-o parte că deciziile din viața privată sunt luate preponderent de către femei, pe de altă parte, ne spune că, din cauza dublei zile de muncă, femeile nu tind să acceadă la posturi de conducere în profesii și în politică (68% dintre subiecți invocă acest motiv). Bărbații români sunt mai conștienți decât femeile de faptul că ei nu au nici un interes să aibă un număr dublu de competitori în funcții de prestigiu și decizie (65%). Nici femeile nici bărbații nu își doresc femei la președinție (73% împotriva, 3% pentru), în consilii parohiale cifrele sunt asemănătoare. Populația Românie pare mai tolerantă în privința nediscriminării de gen pentru consiliile locale și parlament și simpatetică față de femei în conducerea școlilor. Pe scurt, percepția în privința accesului femeilor la decizie în viața

1. *Barometrul de Gen. România, august, 2000* a fost realizat de către Fundația pentru o Societate Deschisă, București, în colaborare cu Gallup Organization.

publică este marcată de un patriarhat simbolic, coerent cu lipsa unei culturi a emancipării și cu prăbușirea egalitarismului comunist, egalitarism în general de factură ideologică.

Cu toate aceste înclinații patriarhale, femeile intră treptat în sfere de decizie la niveluri diferite. Actualul guvern și parlament sunt un progres în implicarea femeilor în decizie. La nivel local stăm mai prost. În afara câtorva zeci de comune, există patru orașele, nu „orașe“ cu „primărie“: Lehliu Gară, Budiști, Topoloveni, Urlați și un municipiu: Sighetul Marmației. Femeile conduc IMM-uri, mai ales IM-uri. Uneori sunt manager de firme mari. Crește numărul de decane și, de anul trecut, România are o primă rectoră. Ceva se schimbă. Lent, organic, așa cum îi stă bine unei societăți conservatoare.

De obicei problema este dacă sunt femeile în posturi de decizie, în ce proporție și cum se explică minoratul lor. Mai puțin discutată public este o altă problemă: ce relevanță ar avea faptul că femeile ar participa la conducere? Cu alte cuvinte, are vreo importanță genul?

Din experiențele de până acum, ceea ce este limpede este faptul că genul are cu adevărat importanță dacă este conștientizat ca problemă. Se practică, statistic vorbind, o educație mai mare a femeilor spre cooperare, comunicare, responsabilitate directă. Strategiile dezvoltate de către femeile sunt mai puțin axate pe competiție nemiloasă și mai receptivă la context. În situații de dezvoltare instituțională femeile performează

Mihaela Miroiu

la nivele înalte. În situații de criză se panichează mai ușor. O diferență importantă este și aceea că o femeie care își asumă conștiința de gen nu dorește să demonstreze cât de bărbat a devenit și nici că ea este o excepție care a reușit în lumea bărbaților, încântându-se cu afirmații stereotipe de tipul: „Deși este femeie, este curajoasă, îndrăzneată, deșteaptă“. Dacă o femeie se asumă ca apartenență, ea tinde să recunoască și în alte femei trăsături autoafirmative, are încredere în competența lor. O șefă nu își vede subordonații doar în contextul muncii, ca executanți. Îi vede și tați sau mame. Și, la modul dezirabil, încearcă să obțină resurse pentru creșă și grădiniță. Cu alte cuvinte, o femeie aflată într-un post de decizie știe să găsească un echilibru între motivația spre eficiență și cea spre împlinire omenească. Dar pentru ca toate acestea să nu fie simple enunțuri speculativ-normative, este nevoie de un progres serios în acceptarea parteneriatului de gen, atât în sfera privată, cât și în cea publică. Pentru un astfel de parteneriat noi nu suntem încă pregătiți. Imaginea șefului *macho* are succes mediatic. „Feminizarea“ deciziei vine ca o consecință a democrațiilor mature, în societăți civilizate. Atitudinea *macho* este coerentă cu nesiguranța identitară a pubertății, cu o lume neașezată în care, așa cum îmi spunea mai deunăzi Matei Călinescu, normalitatea este o utopie.

Revista 22, nr. 131, 12 iunie, 2001

O poveste „banală“ și originea ei politică

1. Povestea banală

La o școală generală din cartierul Berceni, București, profesoara de desen, proaspătă absolventă de Arte Frumoase, Secția Pictură, debutează strălucit, învățând copiii să exprime artistic ceea ce trăiesc și să se bucure de noul lor limbaj în imagini. După câteva luni începe să lipsească de la școală. Când se reîntoarce, directoarea adjunctă, M.G.¹ îi spune: „M-ai dezamăgit enorm față de felul în care ai început. De ce ai lipsit? Mă obligi să te sancționez.“ „Doamnă, m-am simțit tare rău și nu am putut să ajung la școală.“ „Înțeleg, dar trebuia să îți iei un certificat medical dacă ai fost bolnavă.“ „Nu, nu pot. Mă simt rău fiindcă îmi este mereu foame și uneori nu mă pot ține pe picioare.“

Tânăra profesoară de desen² are un salariu de în jur de 300 de lei noi, familia ei este săracă și

-
1. Autoare de manuale care ia drepturi de autor de maximum 100 de lei noi pe an.
 2. Personajul, foarte real, de altfel, poate să fie înlocuit cu un medic stagiar (de obicei doctoră) care nu are tatăl șef de clinică, demnitar, patron etc.

Mihaela Miroiu

departe. Ce poate să facă să trăiască în condițiile în care nu este casnică, șomeră, nu este „vagabondă”, are un loc de muncă ce presupune educație superioară, meditații la cultură artistică nu cere nimeni și, atunci când nu amețește de foame sau de trai comun într-un cămin de nefamiliști, complet ticsit de oameni, merge să învețe copii?

- Să se mărite, dar nu cu un alt profesor, căci redistribuie sărăcia. Este de preferat să se mărite cu un polițist debutant sau cu un soldat profesionist fiindcă ei au salarii de 3-4 ori mai mari;
- Să se mărite cu un profesor universitar, cu 25 de ani mai în vârstă, fiindcă are un salariu de 6 ori mai mare decât al ei, dar sunt puțini și cam însurați, la fel ca și coloneii, cu salarii mult mai mari sau ca și oamenii de afaceri. Pentru ultimii concurența este mult prea mare și șansele sunt mult prea mici;
- Să plece din învățământ într-o firmă de design de modă, lăsând locul alteia care o ia de la capăt cu aceleași probleme;
- Să facă menajul sau *baby-sitting* în timpul liber;
- Să își convertească talentul în cel de zugrav sau văcsuitor pe șantier, ca să câștige de două ori și jumătate mai mult;
- Să se prostitueze direct sau prin video-chat sau să lucreze la liniile erotice, tricotându-și în timpul serviciului pulovere și șosete;
- Să plece culegătoare în Vest;

- Să nască un copil ca să ia peste 600 de lei noi pe lună timp de doi ani, dar nu are unde-l crește, iar după doi ani problema ei se dublează, devine problema „lor“;
- Să își vândă ovulele sau un rinichi „la negru“.

2. Originea politică a poveștii noastre

Am preferat să iau exemple la feminin fiindcă, ceea ce este evident oricui, chiar de la prima vedere, este faptul că domeniile bugetare cu forță de muncă preponderent feminină au cea mai scăzută alocație bugetară și cele mai mici grile de salarizare. Această politică nu este niciodată explicită, poate nici măcar conștientă. Ea este însă reflexul patriarhal tradițional potrivit căruia ceea ce fac de obicei femeile este mai puțin important, cere efort mai mic și, în consecință, trebuie plătit mult mai prost¹. Bărbații din domeniile feminizate o pătesc și ei. Această „cutumă“, învăluită în aburul legislației de împurmut despre egalitate de șanse, ne orbește foarte adesea la cea mai serioasă formă de discriminare pozitivă generală a bărbaților în raport cu femeile: discriminarea prin politicile salariale bugetare. Despre ce egalitate de șanse vorbim atunci când:

1. Vezi cercetarea detaliată a acestui fenomen în volumul lui Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate*, Polirom, Iași, 2003.

- Salariile femeilor tinere (și ale bărbaților tineri, tot mai puțini prezenți în educație) din domeniile bugetare nu le pot asigura supraviețuirea, aruncându-le în situația de dependență față de un bărbat (soț, tată, amant) sau față de mai mulți (prostituție);
- Aceste salarii nu sunt rezultatul relațiilor cerere-ofertă, ci al politicilor adoptate de Guvernele României, începând cu cele comuniste. Ele sunt girate actual de parlament;
- Politicile au fost făcute neintenționat, dar evident, astfel încât toate domeniile dominate de către bărbați (armata, serviciile de informații, poliția, jandarmeria etc.) au grilele de salarizare mult mai mari decât cele dominate de femei (educația, sănătatea, cultura, administrația publică). Nu este o conspirație, nici o politică explicită, ci un reflex despre importanța domeniilor feminizate;
- Ierarhizarea internă a salariilor conduce la ocuparea pozițiilor de conducere preponderent de către bărbați, astfel încât și atunci când sunt plătiți bine, cei plătiți sunt mai ales bărbații de peste 50-60 de ani: profesori universitari, directori, inspectori, șefi de secție, șefi de clinică, decani, rectori (în România lui 2005 sunt 2 rectore). Segregarea de gen și de vârstă nu este doar orizontală (între domenii), ci și verticală. Bărbații (mai ales cei maturi) se sprijină între ei să ocupe poziții de putere și au grijă să dezvolte o cultură instituțională suficient de conflictualistă încât

să taie femeilor propensiunea spre astfel de poziții;

- Criteriile după care, de exemplu, munca unui angajat în armată, pe timp de pace, este de 4-5 ori mai „importantă“ decât munca în sănătate sau în educație, unde războiul împotriva bolii și morții – o fi un păcat să păstrezi viața în loc să înveți să o iei, precum și a ignoranței este continuu, dar și munca unui polițist de birou sau a unui ofițer de informații specializat în filatul presei sunt incomparabil mai bine cotate decât a unui profesor sau medic, rămân mistere niciodată făcute publice. Grilele de salarizare, de pensii bugetare, criteriile și nivelul de salarizare sunt toate „ferecate“ de ochii contribuabililor, adică celor care plătesc banii învățătoarelor, asistentelor medicale, doctorilor (mai ales femei), chestorilor, jandarmilor, generalilor (aproape numai bărbați);
- Principiul „salarii egale la muncă egală“ în domeniile bugetare (în sensul calificării, efortului, importanței sociale) este aplicat discreționar și netransparent, în cazul în care îi pasă cuiva de el la „negocierea“ politicilor salariale între domenii bugetare. Dar din aplicarea politicilor salariale deducem însă discriminarea pozitivă a domeniilor prin excelență „bărbătești“;
- Domeniile bugetare au oricum bani puțini fiindcă „protecția socială“ a celor care nu au muncit, nu muncesc și mai ales își privatizează

Mihaela Miroiu

„legal“ bugetul public a fost o „constantă gravitațională“ a politicii românești (folosirea timpului trecut exprimă un optimism robust!)...

Sindicatul din Educație sau Sănătate, de exemplu, nu au solicitat transparența politicilor salariale și stabilirea criteriilor în ierarhizarea salariilor, ci pur și simplu creșteri. În realitate, „bătălia“ se dă între domeniile bugetului public, în interiorul aceluiași buget. Faptul de a te lega de salariile celor câțiva demnitari este o țintă falsă.

Ministerele de resort au înțeles până acum, în mod bizar, că sunt ale guvernului, nu ale propriilor angajatori și angajați. În consecință, miniștrii au tins să apere guvernul, coaliția, partidul, iar sindicatele, să ceară mai mulți bani, nu mai multă dreptate în distribuirea aceluiași bani între domeniile bugetare și între categoriile de salariați.

Morala acestei povești personale, așezată însă pe dimensiune politică este următoarea: Tânăra profesoară de desen nu este „victima“ tranziției, sărăciei, a economiei de piață, ci a politicilor adoptate de guvern și binecuvântate de parlament, dar și a țintelor false ale politicii sindicale, fiindcă nu există creștere absolută, ci doar relativă la alte domenii și la alte salarii finanțate din bugetul public, prin discriminare pozitivă tacită. Dar este și victima finanțării nelegitime

Neprețuitele femei

a falimentelor, a evaziunii fiscale practică de către marii datornici. Este mai ales victima muncii într-un domeniu feminizat¹ și, în buna tradiție patriarhală, desconsiderat.

Revista 22, nr. 781, 25 februarie, 2005

1. În perioada interbelică învățământul era masculinizat și bine salarizat. Un învățător putea cumpăra o casă, întreține financiar o nevestă casnică și doi 2-3 copii la studii.

La porțile feminismului politic

Preambul

Știu că unii cititori se întreabă ce relevanță politică are genul unei persoane odată ce constituția, legile, politicile bugetare se referă la oameni, oricare ar fi aceștia. Interesele politice ale oamenilor depind mai degrabă de alte variabile... Să nu uităm faptul că genul este constitutiv fiecărei categorii, nu este o categorie alături de celelalte. De exemplu, oamenii bogați au mai multă putere decât cei săraci, dar în interiorul categoriei bogaților, ca și a săracilor, femeile sunt mai puțin bogate sau și mai sărace. Într-o astfel de lume, femeile nu pot să-și așeze în mod direct propriile interese pe o agendă politică. Politicile făcute de bărbați sunt uneori favorabile femeilor așa cum politicile făcute de români pot să fie favorabile maghiarilor. Și totuși asta înseamnă că nu sunt direct reprezentați, că interesele lor sunt politic formulate de către alții, în cazul în care sunt luate în seamă.

Toate afirmațiile de mai sus, ca și cele de mai jos au relevanță statistică. Ele vizează cazul general. Excepții au existat întotdeauna, în funcție de context. Enumerarea reginelor: elisabetelor, victoriilor; a nevestelor: marii, carmen-sylve; a fiicelor, a mamelor de voievozi, a madamelor de pompadur, a elenelor lupescu, a comisarilor sovietice, anelor pauker sau chiar, actual, a condoleezelor rice, sulfinelor barbu și mioarelor mantale, nu contrazice cu nimic caracterul *hard* sau *soft-patriarhal* al politicii¹. Cu alte cuvinte, *bărbații nu au fost excluși sau marginalizați de la recunoașterea și exercitarea drepturilor civile și politice, de la putere politică, economică sau simbolică, de la participarea la competiții profesionale pentru motivul că sunt bărbați, pe când femeile da, au fost excluse sau sunt marginalizate pentru simplul motiv că sunt femei*². Excluderea a fost, până la mijlocul secolului XX,

1. Excepția o reprezintă Țările Scandinave.
2. În mediul privat, femeile se răzbună și exclud bărbați: le dau peste mână că nu știu să învârtă în maioneză, se strâmbă cu dispreț inhibant în fața unei cămăși călcate cu crețituri, îi socotesc incapabili de decizii în probleme de fond legate de decorarea casei și chiar despre propria îmbrăcăminte. Între ele, în gineceu, spun povești încărcate de un ucigător dispreț *misandru*, cam tot cu același curaj public ca acela al discuțiilor despre prostia lui Ceaușescu. Stăm bine: avem un misoginism de presă și o misandrie de bucătărie. (Vezi pe larg volumul recent coordonat de Laura Grünberg, 2005, *Mass-media despre sexe*, Tritonic, București; Ana Bulai, Irina Stănciugelu, 2004: *Gen și reprezentare socială*, Politeia, SNSPA, București.)

Mihaela Miroiu

explicită. Actual este înlocuită cu marginalizarea pe tăcute sau pe fond zgomotos-misogin. Până în secolul al XIX-lea femeile au trăit în preistoria politicii. Erau excluse de la drepturi civile fundamentale: alegerea căsătoriei, acces la educație superioară (învățământul era demixtat și „orientat“ spre fiecare gen în parte, iar o parte se oprea maximum la învățământul mediu și acela orientat spre bune maniere sau menaj), dreptul de proprietate pentru femeile măritate, dreptul de administrare a averii, cariere socotite prestigioase (magistrat, medic etc.), inițierea divorțului, adesea libertatea de decizie asupra capacității reproductive, alegerea locuirii. Femeile nu aveau dreptul să voteze și, evident, nu erau alese. Constituția din 1923 le așeza politic în rândul minorilor, senililor, criminalilor și idiotoilor¹.

Nu susțin că o viață supusă și dependentă în care ești „ocrotită“ nu poate să fie comodă și uneori plăcută. În definitiv comunismul a fost foarte comod, sigur, ocrotitor și eliberator de povara libertății. Statul lua în brațe indivizii, bărbați și femei, de la naștere până la moarte, eventual punându-i în „creșa“ numită întreprindere așa cum capii familiei luau în brațele lor protectoare femeile, punându-le de regulă în „creșa“ numită bucătărie, tot de la naștere până

1. Pentru abordări mai largi vezi: Liliana Popescu: *Politica sexelor*, Maiko, București, 2004 și Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Polirom, Iași, 2004.

la moarte. În schimbul protecției și unii și alții prestau servicii: roboteau, dădeau ascultare, admirau, înălțau ode ocrotitorului iubit, uneori mai cârcoteau între patru pereți la adresa părintelui simbolic.

Feminismul comunist este o contradicție în termeni

În România, evoluția feminismului politic a fost spectaculoasă aproape un secol. Până în comunism eram în rând cu lumea occidentală¹. Mișcarea feministă românească era sincronă, chiar dacă se producea într-o societate țărănească în proporție de 80%. Treptat și în pofida opoziției misoginilor de vază ai neamului, rar cu cooperarea unor bărbați democrați și influenți², femeistele au reușit recunoașterea unor drepturi civile și chiar dreptul de a vota și de a fi alese la nivel local (1929). Când să reușească universalizarea votului a venit dictatura carlistă care nu pierdea nimic recunoscând formal orice drept politic odată ce nu aveai ce face cu el. Pe scurt, dictatura carlistă a trântit ușa în nas feminismului și, în general, democrației.

-
1. Vezi Ștefania Mihăilescu: *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, Polirom, Iași, 2002.
 2. Vezi pe larg: Maria Bucur și Mihaela Miroiu (editoare), *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*, Polirom, Iași, 2002.

Mihaela Miroiu

Mai dibace, dictatura comunistă le-a spus feministelor că nu există „ușă“ și că este cazul să își scoată din cap ideile legate de drepturi și interese fiindcă are cine gândi pentru ele. Reprimarea feminismului a venit chiar de la începuturi. Lenin o critica pe Clara Zetkin că se ocupă cu probleme minore în plină revoluție proletară și a considerat feminismul curat deviaționism burgez. Stalin a interzis organizațiile autonome ale femeilor, chiar dacă ele se socoteau antifeministe, dar emancipatoare. Mesajul său a fost foarte clar: nu există interese ale femeilor altele decât cele trasate de partid. Ele sunt acceptate în structuri de conducere în sistem de cote, dar rolul lor este să se îngrijească de linia politică a partidului, nu de gărgăunii „burghezi“ ai emancipării. Pot să fie economic independente de bărbați, deoarece „capul“ lor devine Partidul Comunist. Femeile trebuie să plece din gospodărie în fabrică, fiindcă lipsește forța de muncă, dar mai ales fiindcă statul controlează mult mai bine indivizii înrolați în întreprinderi. Fiindcă Stalin era totuși mai conservator decât predecesorul său, a promovat modelul pe care îl putem numi, feminizând, o *Shiva stahanovistă*: frunțașă în producție, cu o mână pe strung, una pe steag (cum spunea Gail Kligman), alta pe copil, alta la cratiță, alta pe cârpa de spălat podele și alta la cules recolte în sistemul de muncă patriotică. A decretat ideologia multiplelor datorii pentru femei. Clonele sale din alte state, mai ales Ceaușescu, un Stalin retardat și naționalist,

au ridicat pe „înalte culmi“ glorificarea femeilor comuniste abstracte: muncitoare fără preget, mame, adesea cu de-a sila, eventual eroine entuziaste, magiciene ale unei bucătării fără resurse, constructoare devotate ale comunismului. Ceaușescu a etatizat facultățile reproductive ale femeilor, extinzând totalitarismul până la controlul uterin¹.

Comunismul a sprijinit creșterea copiilor și dependența femeilor și bărbaților față de partidul-stat-„bun părinte“, infantilizând pe toată lumea. Întreprinderile comuniste nu aveau deloc doar rol economic. Teoretic un om putea să se nască în clinica întreprinderii, să crească în apartamentul alocat acesteia, să fie dus la creșa de întreprindere, să urmeze o școală, mai ales una profesională sau un liceu industrial al aceleiași întreprinderi, să se angajeze acolo la absolvire, să mergă în concediu prin sindicatul întreprinderii, să joace fotbal pe terenurile sportive ale acesteia, să mănânce la cantina locului. În două situații întreprinderea își lua mâna ei protectoare de deasupra „omului muncii“: după pensionare și când murea: nu existau, după știința mea, cimitire de întreprindere. Aceste practici

1. Pentru o abordare largă a acestei problematice vezi: Gail Kligman: *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Humanitas, București, 2000, precum și Cristina Olteanu (editoare): *Femeile în România comunistă. Studii de istorie socială*, Politeia, SNSPA, București, 2003.

Mihaela Miroiu

de grijă și protecție sunt uneori invocate drept sprijin al statului pentru femei. Întreprinderea socialistă era locul de bază în care statul ocrotitor nu te lăsa de capul tău.

Ideologia oficială era cea a *egalitarismului de gen*: nu există bărbați sau femei, ci oameni ai muncii. Practicile erau cele ale *patriarhatului de stat la nivel macrosocial* și ale *patriarhatului tradițional* (dar fără „tați“ca unici câștigători ai pâinii) în familie.

Pe când societatea occidentală „decadentă și putrefactă“ dezvolta feminismul valului II, cel al valorizării diferențelor între femei și bărbați, al insistenței asupra faptului că femeile trebuie să își exprime public și politic propriile lor interese, nu să le împrumute doar pe cele ale bărbaților ca fiind singurele demne de a fi politice, chiar dacă multe interese coincid cu cele ale femeilor, pe când acele femei „decadente“ obțineau drepturi împotriva violenței în familie, împotriva prostituției forțate, plată egală la muncă egală, legi de prevenire și combatere a discriminării, pe când egalitatea în competiție era corectată cu politici ale egalității de șanse, generația mea de femei, contemporană cu ele, mergea *volens nolens* la lucru, la ședințe de instruire, la control ginecologic forțat, la cozi impredictibile și interminabile, la muncă patriotică, la pândă nocturnă de gaze și apă caldă și la acțiuni culturale de proslăvit Conducătorul Părinte. Generația mea de femei și bărbați era

public amuțită și privat cârtitoare. Asta desigur, dacă acceptăm că termenii public și privat au cel mai vag referențial în comunism¹.

Îmi par cel puțin ciudați cei care actual se apără misogin împotriva feminismului și susțin că suntem tarate de Leana, Lina și Găina (Elena Ceaușescu, Lina Ciobanu, Alexandra Găinușe). Nici una dintre acestea nu a reprezentat interesele femeilor, nu au cerut drepturi egale și speciale pentru femei și, în general, nu le-a păsat de nimic decât de scaunul propriu și de privilegiile de partid.

Pe scurt, comunismul nu a tolerat nici un alt „ism“, căci era totalitar și „universal mesianic“. *Susțin că un „feminism“ care nu urmărește ca scop autonomia personală a femeilor și drepturile acestora ca mijloc, un „feminism“ care nu urmărește dezvoltarea unei societăți parteneriale în locul uneia patriarhale nu este feminism deloc.*

Comunismul a avut *politici pentru femei* (vezi, de exemplu, cele pronataliste), a avut și *politici de gen* (vezi irearhizarea industriilor în funcție de „importanța socială a muncii“ în care industria grea și masculinizată era categoric mai importantă decât cea „ușoară“ și feminizată sau decât serviciile, indiferent dacă produsele industriei grele se vindeau sau nu dincolo de limita *dumping-ului*). *În orice societate există politici pentru*

1. Vezi și Mădălina Nicolaescu (editoare), *Cine suntem noi?*, Anima, București, 1996

Mihaela Miroiu

femei și politici de gen. Aceste politici pot să fie foarte conservatoare, profund sexiste sau, dimpotrivă, orientate spre drepturi individuale și spre echitate de gen, adică feministe.

O colegă din estul Europei spunea la o conferință că, din pricina alergiei generale la termenul „feminism“ a ajuns să îl definească foarte larg: *betterment for women* (mai bine pentru femei). Mirarea mea în fața acestei definiții extra-largi s-a concretizat într-o întrebare: „Dacă în țara ta vine Bill Gates și oferă fiecărei femei 1000 de dolari pe lună, timp de un an de zile aceasta înseamnă feminism? Căci ceea ce face el este incontestabil *betterment for women*“. În definitiv, și haremurile pot fi locuri de *luxe, calme et volupté*.

Feminismul sfios față cu feminismul „room service“

De 15 ani practicăm în România un feminism sfios, marginal sau camuflat sub alte denumiri, ca să nu deranjăm prea tare conservatorii și misoginii autohtoni (indiferent de sexul acestora). Lui i se adaugă în ultimii 5 ani un feminism „room-service“ venit prin copy-paste odată cu *Aquisul comunitar*¹. Acesta din urmă a fost înghițit pe nemestecate și a produs un „feminism

1. Am introdus acest termen și l-am discutat pe larg în volumul *Drumul către autonomie*, Capitolul „Bărbații statului, femeile pieței“, Polirom, Iași, 2004.

de stat“, cam fără bază, fără bani și fără șanse să părăsească vitrina cu legi și instituții lumea reală a politicilor publice aplicate. Lipsa de „bază“ vine din aceea că, de exemplu, *Legea egalității de șanse* (minune mare că o avem, săru' mâna Evropa!) a fost votată înainte ca în România să funcționeze competiția corectă ca să ai ce îndrepta cu politici de egalizare a șanselor. Dar mai ales a fost votată după ce s-a împărțit din avuția întregului popor cam tot ce era de împărțit, în deplină „egalitate de șanse“ pentru „victimele privilegiate“: lucrătorii din industria grea și falimentară, dar cu forță sindicală, întâmplător bărbați în proporție de masă și „clienții favoriți“: exnomenclatura și securitatea națională și locală, fiii și apropiații acesteia, întâmplător bărbați în marea majoritate¹. Nu a existat nici o premeditare în privința discriminării de gen, nici o conspirație ca femeile să fie defavorizate la „marea împărțală“. Dar discriminarea drept consecință a acestor politici este evidentă. La vremea când ea se petrecea, noi nu am văzut-o. Aveam ochelari occidentali. Ne uitam la alte lucruri, cele despre care învățam din cărți. Plonjasem în feminismul postmodern când noi nu aveam nici măcar unul modern complet, când ratasem al doilea val, cel al diferențelor. Mai rău, unele dintre noi aterizam direct în plasa

1. O argumentare largă asupra patriarhatului politicilor de gen în tranziția postcomunistă este făcută de către Valdimir Pasti în volumul *Ultima inegalitate*, Polirom, Iași, 2003.

Mihaela Miroiu

postfeminismului promovată de corporațiile occidentale pentru ca femeile să se întoarcă mai serios spre modelul Barbie și unele am considerat că pitularea sub preș a termenului „feminism“ este mai rentabilă. Îl înlocuim cu cel de „gen“ care este mai anestezic, mai acceptabil, mai puțin enervant și, de ce nu, mai inclusiv. Doar și bărbații au mari crize identitare în tranziție. Luând-o pe această cale, nu am văzut cum patriarhatul modern (dependența economică majoră a femeilor de bărbați) se instaurează exact sub ochii noștri orbi la procesele politice interne.

De ce ne trebuie feminism politic?

Alergia general-răspândită la feminism, chiar o anume tentă de diabolizare a feminismului (în patria noastră actuală) sunt pentru mine, în virtutea studierii atente și îndelungate a acestei mișcări și teorii, complet de neînțeles. Ce poate să conducă la pus degetul pe gură cu un „șșșt!“ hotărât când este vorba să îți recunoști apartenența ideologică la unul din feminisme: liberal, socialist, ecofeminism, radical, comunitarian sau la un altul mai potrivit contextului propriu? Ce consecințe atât de ticăloase a avut feminismul încât mai să fie „indexat“ moral asemenea nazismului sau comunismului? Chiar trăim într-o lume postpatriarhală încât să punem pe ușa feminismului tăblița: „închis pentru inventar“ și cel mult să îl studiem ca istorie? Chiar acceptăm

că femeilor le stă mai bine în două stări de agregare: supuse sau libertine, dar nu și într-a treia: femei libere?

Fac parte dintre persoanele care nu au reușit să se opună acestui feminism sfios și să creeze la timp o mișcare politică feministă. Scuza mea este că nu poți să fii de toate. Dar am avut de ales ce să fiu. Am făcut filosofie feministă, teorie politică feministă, am introdus studiile de gen în România (1998), am creat cu Laura Grünberg primul ONG explicit feminist: Societatea AnA (1993), am publicat pe unde existau nișe create de femei sau de feministe (în special de Gabriela Adameșteanu și Bogdan Lefter): *Observator Cultural*, 22, mai rar *Dilema*, uneori *Curentul*, am inițiat colecția de Studii de Gen la Polirom grație unui bărbat deschis, receptiv și netemător: Silviu Lupescu. Am donquijotit ani de zile de una singură cu antifeminismul intelectualilor publici. Între timp, unii dintre ei și-au schimbat semnificativ abordarea, introducând teme feministe în reviste prestigioase (Ștefan Aug. Doinaș) și în curricula universitară (Cristian Preda), ca să dau câteva exemple semnificative. În schimb au apărut alții¹ foarte recent, în 2005 pe lângă care oponenții sus numiți erau îngeri, în primul rând fiindcă nu erau și misogini,

1. Vezi durele, insultătoarele antifeminisme ale lui Dan Ciachir (*Ziua*) și Adrian Papahaghi, (*Averea*) în luna octombrie 2005 cărora le ține piept, donquijotind încă solitar, Miruna Munteanu, publicistă la *Ziua*.

Mihaela Miroiu

chiar și în deceniul tranziției când „de feminism ne ardea nouă?”.

Am eșuat în transferul feminismului nostru civic și academic într-unul politic.

De ce este rău acest eșec, în ciuda existenței legilor și instituțiilor antidiscriminare? Ca să fiu mai clară voi da exemple folosind personajul meu generic favorit, „Maricica”, cea care ne datorează atât nouă cât și partidelor românești singurătatea ei civică și politică:

Ei bine, Maricica românească nu trăiește într-o familie partenerială (decât în proporție de 5%, conform *Barometrului de Gen*, 2000). Ea nu se află la împărțitul „bucatelor publice” să spună în consiliul local: vrem buget pentru canalizare că ne-am săturat să spălăm la albie. Ea nu este acolo când se hotărăște la nivel de stat ca ea să „parcheze” acasă cu doi ani concediu de creștere a copilului și să cam iasă din competiție dacă are o carieră tentantă în loc să aibă opțiunea unei creșe de firmă fiindcă acestea sunt scutite de un procent din impozitul pe profit dacă au creșe pentru copiii angajaților. Maricica nu-i acolo când se împarte bugetul public (pe care altminteri l-a produs și ea) ca să spună: ce fel de stat vrem: unul militaro-polițienesc sau unul cu cetățeni educați, sănătoși și cultivați? Prin urmare nu se opune la dublarea bugetului armatei în defavoarea celui al educației. Faptul că ministrul de resort îi apără implicit interesele (Miclea) este foarte bine. Dar pe această cale și pentru

el prețul este ieșirea de la împărțirea „prăzii“ bugetare. Maricica nu hotărăște politica de impozitare, deci nu spune: aparatele electrocasnice sunt produse de lux pentru cei care le privesc, pentru femei ele sunt unelte de muncă. Ar trebui ca uneltele să aibă reduceri de impozite. Nimeni nu ne garantează că, fără perspectivă feministă, Maricica, odată ajunsă în politică, nu se înclină grațios la voința partidului ei orb la interesele specifice ale femeilor, mulțumită că a fost acceptată în „club“.

Aceste lucruri se întâmplă când toate partidele au organizații pentru femei (OF, of!), când, în sfârșit, funcționează instituțiile guvernamentale pentru combaterea discriminării și egalității de șanse. Interesant este că aceasta se întâmplă atunci când puterea este exercitată de către una dintre primele juriste feministe din România: Monica Macovei (primă analistă a legilor românești pe dimensiune de gen și a violenței domestice, în anii '90), iar influența este exercitată de o mare promotoare a drepturilor femeilor și a cercetărilor privind discriminarea de gen: Renate Weber, consiliera juridică a președintelui. De bună seamă însă transformarea statului într-unul de drept, nu de „drepti“ și combaterea corupției sunt și politici pentru femei. Nu femeile sunt campioanele clientelismului și corupției ca să se supere pe ministra Justiției. Politica românească mai beneficiază de o feministă convertită în timp de la liberalismul orb la diferențe: este politiciană cea mai orientată către cetățeni din Parlamentul

Mihaela Miroiu

României: Mona Muscă, fosta ministă a Culturii, fostă vicepreședintă a PNL. Poate de aceea a fost pedepsită de propriul partid ca din poziția: cea mai populară dintre liberali să fie forțată să plece undeva în spatele scenei principale să nu facă un contrast enervant cu politica narcisistic orientată a propriului partid, fie și prin demisia de onoare din guvern, „reperând“ onoarea greu încercată și adesea neglijată a liberalilor. Sunt exemple de femei încăpățănate, tenace, iubitoare de principii, greu sau imposibil de momit și corupt și, pe deasupra, feministe.

Cu alte cuvinte, feministe reușesc în politică. Șansele de succes sunt cu atât mai mari cu cât ele nu ajung acolo prin grații feminine, prin obediență și fidelitate față de șef, ci prin rezultatele lor în carieră, societate civilă, prin respectul public de care se bucură, prin integritate și, mai ales, fiindcă poartă cu ele un aer inconfundabil de femei libere și demne.

Dar „Maricica“ rămâne încă atât de singură politic. Ea are nevoie de politiciene și politicieni cu trei ochi deschiși, nu cu ochii legați, de politicieni care să îi pună problemele pe agenda politică, nu să o îmbrobodească electoral și să abandoneze până la următorul tur. Ea încă îi mai așteaptă.

Revista 22, nr. 182, 18 noiembrie, 2005
(forma integrală)

Femeile și liberalismul yoghin

Lunea trecută am inițiat un protest. Ceream sancționarea lui Ludovic Orban de către CNCD și retragerea sprijinului politic. Convins că a fost greșit înțeles, Orban s-a întâlnit cu mine să îmi explice că este promotor al implicării politice a femeilor. I-am apreciat gestul. Mi-a trimis stenograma discursului de la Alba. Asemenea autorului gândurilor de mai jos vă ofer o informare completă și corectă.

Sfaturile lui Ludovic Orban cătreliberale¹

Femeile trebuie să devină respirația proaspătă a PNL; Lăsați singuri, bărbații un iau hotărâri sau nu le pun în practică. În adunările de bărbați se vorbește urât. O singură femeie este alintată. E mai bine să fie două. Se ceartă și îi lasă pe bărbații să lucreze. „Să nu mai conduceți PNL-ul doar prin soți”; „Să nu urmați stilul de carieră

1. 27 martie, 2006, OF, PNL Alba.

Mihaela Miroiu

politică al lui Raluca Turcan, Mioara Mantale, Elena Udrea. *Nu trebuie să treceți prin patul nici unui șef dacă vreți să ajungeți în funcții publice.*“ (Aplauze);

„Chiar dacă în relațiile normale de zi cu zi totdeauna privesc o femeie așa cum este ea, în politică încerc să n-o privesc ca pe o femeie pentru că deciziile pot fi luate indiferent cum ești îmbrăcat... dacă ai sau n-ai proeminente... dacă ai sau n-ai ceva în pantaloni... de multe ori, în anumite momente și în anumite situații, femeile pot să decidă mai bine decât bărbații.“

„Dacă încercați să impuneți un procent de 10%, 15%, 20% vă autodiscriminați. Puneți-vă în cap să umpleți parlamentul de femei, dacă vreți cu adevărat un obiectiv politic, deși mă iau cu mâinile de părul din cap când mă gândesc cum ar fi un parlament plin de femei. Probabil atunci aș emigra. (Râsete)

„Luați-vă soarta în propriile mâini. Organizațiile de femei sunt foarte bune, dar nu cred că e bine să deveniți un bantustan în care bărbații să vă dea acolo o organizație în care să vă faceți de lucru.“

Soluția lui Orban este cea a liberalismului interior: Aveți încredere în propriile forțe: din interior pleacă armonia, pacea, iubirea. Concentrați-vă, întoarceți-vă la sinele adânc și armonios și după aceea veți avea reprezentare politică.

Sintetizez:

a) Starea de fapt în PNL este aceea că, în general femeile conduc viaa alcov ca neveste sau ca amante. Aplauzele înseamnă acord; b) Organizațiile de femei ale PNL sunt bantustane, modelul mamă vitregă a Cenușăresei: selectați meiul răsturnat în neghină, dar un aveți ce căuta la balul puterii; c) Bărbaților le trebuie companioane femei: două, bine dezbinat; d) Dacă femeile vor, ele pot umple parlamentul, dar el emigrează (probabil nu așa cum au emigrat femeile care muncesc în Occident și cotizează la bugetul public, copios redistribuit bărbaților politici (n.n.)); e) Soluția politică a procentelor de reprezentare îl sperie, deși este singura care le-ar elibera pe femei de voința arbitrară a șefilor lor și le-ar așeza doar sub legi, nu sub „stăpâni“, visul de aur al liberalismului (acordul femeilor prin râsete); f) Soluția prefigurată și tacit consimțită de liberalele din Alba este cea yoghină: liberalismul interior.

Voind să consult *vox populi* am parcurs sute de comentarii electronice ale cititorilor.¹ Domină indignarea decentă. Gura celorlalți, mult mai slobodă, era încărcată de un dispreț crunt: „Pentru putere, femeile sunt în stare de orice“; „Ele ajung în politică doar verificate de șefi“; „Vocația femeilor e prostituția, nu politica“. Mesajul conținea îndemnul: „Curvele pe centură, nu în

1. Mulțumesc Cătălinei Spoitoru pentru monitorizări.

Mihaela Miroiu

politică“. Trebuie să le fie impus un *Apel către curve*, asemănător *Apelului către lichele*.

La case mai publice, bărbații de stat nu discută cu persoane care „fac politică în capot“ (premierul), consideră femeile „pete de culoare“ în peisajul politic și spun că nu se consumă pe luptă electorală cu femeile (președintele). În cazul în care nu le trimit pe „centură“, le trimit la cratiță (șeful opoziției). Cultural, suntem invadați de misoginism. Politic, suntem invadați de sexism.

Presupun că misoginii de ambe sexe s-au născut din spuma mării. Au fost crescuți și educați de fantome, odată ce cred că femeile sunt „prea curve“, „prea gospodine“ sau „prea proaste“ ca să își asume responsabilități private și publice.

Totuși, ele sunt mari producătoare și mici consumatoare de bunuri publice. Interesele lor nu se află pe agenda investițiilor publice: rețele de apă, canalizare și gaze în mediul rural, școli salubre pentru copii, creșe accesibile, TVA redus la produse pentru copii și aparatură electrocasnică, salarii egale la munci de valoare comparabilă pentru cei din sectorul public (există o discriminare cruntă între salariile celor care păzesc bărbații de violența altor bărbați și ale celor care educă oameni și îngrijesc sănătatea); schimbarea reprezentării mediatică generale ca potențiale prostituate etc.

Fără reprezentare politică, toate cele de mai sus cad în afara agendei politice sau pe „centură“ acesteia.

Actual, reprezentarea politică este aproape imposibilă chiar prin criteriile de selecție pentru locuri eligibile: a) *notorietate politică* (cu excepții, nu o au); b) *bani de campanie electorală* (sunt legate de marele capital doar ca soții, fiice, amante); c) *notorietate publică* (mediatizarea ca profesioniste este de 2%, majoritară ca vedete sexy cu accent pe trup frumos și „minte scurtă“; d) *activitate proeminentă în partid* (sunt adesea lucrători din umbră).

PNL, prin reprezentantul său și susținătoarele de Alba, desfide cu indignare atât soluția privată: accesul prin soți sau intrarea în grațiile șefilor, cât și pe cea politică: egalitatea de șanse. Propune un liberalism yoghin în locul celui politic.

Niciodată nu am fost mai convinsă că, dacă vrem stat de drept, femeile nu mai trebuie să depindă de „pohta ce a pohtit-o“ șeful, ci de legi și politici publice. Sexismul este discriminare fundamentală și trebuie consemnat ca atare în legea antidiscriminare. Proportia minimă pentru echilibrul de gen este de 40%. Nici unul dintre sexe nu trebuie să scadă sub acest procent de reprezentare. Legea electorală trebuie schimbată urgent.

Partea a patra
FAMILIA
ȘI ANALFABETISMUL
ÎN VIAȚA PRIVATĂ

Nici Casandre, nici romantici

Primele ispite legate de tratarea temei despre situația familiei în România s-au orânduit firesc: să analizez pe scurt starea de fapt: creșterea mare a divorțialității, creșterea de 1,5 ori a numărului familiilor monoparentale, scăderea dramatică a natalității la categoria de vârstă cea mai fertilă din România și, de ce nu, faptul că aproape 80% dintre crime și lovituri cauzatoare de moarte se petrec între soți, rude și prieteni apropiați. Eventual, mă ispitesc să analizez un fenomen care, în conștiința publică românească rămâne un fel de tabu căruia „lumea bună“ îi întoarce oripilată spatele: violul conjugal, tot așa cum o face și în privința pedofiliei. În legătură cu ultima problemă, zăbovesc un moment, sprijinindu-mă pe un exemplu: un student făcea zilele trecute la seminar o prezentare a pedofiliei concluzionând că: a) este un fenomen postdecembrist și b) vine din import. I-am rugat pe colegii săi să răspundă confidențial la întrebarea dacă au fost agresați sexual când erau minori, eventual chiar de către rude, profesori sau persoane în grija

Mihaela Miroiu

cărora se aflau. 34% dintre fete au răspuns afirmativ la întrebare. Aveau 18-19 ani în 1989.

Voi lăsa însă la o parte aceste probleme descriptiv-fierbinți, așa cum voi elimina ispita de a mă transforma în Casandră și de a trage un semnal de alarmă: Familia este în criză majoră! Ne paște dispariția familiei! Dimpotrivă. Ceea ce cred eu că se întâmplă nu face parte din categoria unor astfel de fenomene. Criza nu este a familiei, ci a sensului pe care i-l dăm. Nu familia dispăre, ci formele ei care nu mai sunt adecvate lumii noastre. Fiindcă spațiul unui articol este prea mic, o să fiu mai degrabă enunțiativă decât descriptivă.

1. Oamenii se căsătoresc mai puțin sau de mai multe ori decât în comunism și în societatea tradițională. Corespunzător, ei divorțează mai des. Uitându-ne mai serios la motivele trecute ale stabilității familiei, ne-ar fi greu să dăm verdicte de tipul: pe vremuri, soții se iubeau și se respectau până ce moartea îi despărțea. În societatea tradițională, elementul religios bloca divorțurile prin credința intensă în sacralitatea instituției căsătoriei, inclusiv legal. În comunism, divorțul era o piatră de dosar care îți atârna de picioarele expansiunii profesionale. În ambele tipuri de societăți, cei mai mulți oameni erau suficient de săraci încât să nu-și poată permite o a doua locuință pentru ca separația să fie posibilă. În multe familii, jugul conjugal nu era o metaforă, ci o stare de fapt. Stabilitatea se conjuga adesea cu fatalitatea. Sărăcia și presiunea cutumiară au rostul lor în menținerea, cel

puțin aparentă, a cuplului. De aici poate deriva și creșterea violenței în familie, menținând împreună oameni care se detestă, nu se despart, dar își macină zilele reciproc. Din când în când, se descarcă pe o țintă mai slabă: copiii. Fiindcă există o rutină despre ceea ce este problemă publică, noi nu discutăm deschis faptul că adeseori sfera privată este un câmp de bătaie pe lângă care sfera publică este de-a dreptul o zonă pașnică.

2. Viziunea romantică despre cuplu este și ea răspunzătoare de ispitele casandrice. În adolescență ne căutăm modele de film, de roman. Rar ne uităm la cuplurile reale ca să ne creăm așteptări realiste. În ciuda tuturor evidențelor, de obicei femeile așteaptă soțul protector și împovărat de responsabilitate, măcar pentru starea financiară a familiei. Descoperă repede că nu le protejează nimeni și că dependența economică este adesea catastrofală. Acest fapt le retrage dreptul la decizie și la opinie. Multe mai descoperă că, în câțiva ani devin erotic-invizibile, sau, potrivit unei practici specifice ultimilor ani, că bărbații cu niscai succes social fac o problemă de status-simbol din înlocuirea nevestei *ancienne régime* cu una nouă, mai tânără și mai anexabilă imaginii publice. Bărbații așteaptă la rândul lor ceva. De obicei așteaptă să fie îngrijiți matern, lăudați, flatați. Așteaptă să simtă lângă ei o femeie care-i privește mut-admirativ cum mănâncă din sarmalele gătite de ea după orele de serviciu sau în timp ce ei se ocupă, la televizor (privind

Mihaela Miroiu

sau vorbind), cu marile probleme ale umanității: politica și fotbalul. Descoperă și ei că femeile se plictisesc să-i admire, că inventivitatea culinară scade și că nu își mai lipesc obrazul de cămașa pe care o iau de pe sfoară. La un virtual sondaj de opinie, mă tem că la întrebarea: „Ce faceți împreună în viața privată?”, majoritatea răspunsurilor ar fi: „Ne uităm la televizor.“ Perechile sunt mai rare decât utopiile. Cuplurile obolesc. Parteneri nu am învățat să fim, deși doar pe o astfel de familie am putea paria pe termen lung.

3. Copiii au o semnificație specială. În familia românească este chiar foarte specială. Trăind într-o societate în care energia noastră se consumă în strategii de supraviețuire, nu în dezvoltare și autoafirmare, comportamentul nostru față de copii este adeseori supraréalist: avem mai multe avorturi decât nașteri și tratăm amoral problema avortului – dacă nu cumva încercăm din nou să etatizăm facultățile reproductive (vezi „Proiectul Moisin“), facem copii în mod iresponsabil, fără să le putem asigura condiții minime de creștere și educație, lăsându-i în grija Domnului sau în cea a Statului. Când nu procedăm așa, supradimensionăm rolul mesianic al copiilor în viața noastră: nu ne urmăm proiectele de viață, ne simțim ratați, dar nu-i nimic, copiii noștri, pentru care ne sacrificăm, vor fi oameni capabili de competiție și autorealizare, deși nu le oferim propriul model. Trăim generații în șir după aceeași etică a delegării problemei viitorului cu sens, generației următoare... Dacă sună

Neprețuitele femei

pesimist ceea ce am scris, îmi pare rău. Eu am vrut să scriu doar lucid, animată de credința că sensurile familiei trebuie reconstruite, dar fără mitologizări și fără văicăreli. Dacă cineva dintre cititorii maturi nu se regăsește în categoriile, desigur, simplificatoare, de mai sus, nu-mi rămâne decât să mă bucur, așa cum m-am bucurat de legenda lui Filemon și Baucis.

Curentul, 28 iulie, 1998

Cine educă pentru viața privată?

Un răspuns de simț comun la această întrebare este că centrul de greutate al educației pentru viața privată este familia. Ea ne învață cum să trăim între semenii noștri, cum să ne descurcăm cu îngrijirea propriei noastre persoane, ba chiar și a celor apropiați. Voi formula câteva obiecții la această reacție de simț comun: părinții nu au timp și dispoziție și adesea nici calificarea potrivită să-și educe copiii. Dacă o fac, îi educă preponderent pe modele tradiționale. Mai mult, majoritatea situațiilor de preluare a educației în casă se face pe seama bunicilor, aceștia tinzând spre modele conservatoare și mai ales spre preluarea sarcinilor minore ale copiilor, educându-i spre neajutorare.

În prea multe cazuri familia nu este o școală a dreptății de gen, a nonviolentei și iubirii, ci adesea a violentei domestice, sexismului, șovinismului, uneori chiar a cruzimii, hoției sau măcar a completei nepăsări față de dezvoltarea persoanei și față de educarea ei.

Familia este și o școală timpurie a relațiilor de putere și servitute, depărtate de relațiile de colaborare și parteneriat. Oricât ne-ar plăcea s-o idealizăm, familia este locul în care se petrec cele mai multe conflicte și violențe; inclusiv cele mai multe crime se petrec între rude, prieteni și cunoscuți, deci în intima și protectiva sferă privată.

A paria doar pe familie în educația pentru viața privată este, cred, un risc mare pe termen lung. Socializarea timpurie și modelul părintesc se așează ca o a doua natură în comportamentul copiilor. Dacă această socializare este greșită și nu i se fac corecții la timp prin sistemul instituțional de educație, speranța să avem viitoare generații de indivizi care își respectă activ semenii și combină exercițiul propriei libertăți cu cel al responsabilității față de alții sună a utopie.

Școala nu educă pentru viața privată.

Un aspect notabil negativ al educației primare, secundare și medii este acela că *pregătirea elevilor prin școală pentru viața privată este de la nesemnificativă spre nulă*. Supoziția tacită a autorilor de programe și manuale este aceea că o astfel de educație este minoră și că cei meniți să o facă sunt părinții. Păcatul ignorării educației pentru viața privată se explică prin caracterul hiperintelectualist al programelor și al evaluării performanțelor școlare, prin interesul supradimensionat pe aspectele formal-abstracte ale învățării, prin fetișizarea învățării de lecții în

Mihaela Miroiu

detrimentul formării deprinderilor comportamentale. Adică prin ambiția fiecărui domeniu de a informa fără să educe.

Educația pentru viața privată se compune din câteva elemente de fond, necesare evoluției individuale: managementul domestic, abilități casnice, îngrijirea propriei persoane, a copiilor și a celor aflați în neputință, igiena persoanei și a casei, planningul familial, relațiile de cooperare în familie, prietenie și vecinătate, cultura *loisir*-ului, participarea comunitară. Pe scurt, ea are în centru educația reproductivă (de întreținere a vieții cotidiene) și pe cea comunitară (de formare, dezvoltare și afirmare în comunitatea proximă sau locală).

Lipsa, trecerea în derizoriu sau demixtarea acestei educații au următoarele consecințe: a) întăresc conservatorismul de gen și ideea că viața privată e apanajul femeilor; b) constituie sursa fundamentală a socializării timpurii a femeilor pentru acceptarea dublei zile de muncă drept destin fatal; c) ajută o creștere semnificativă a divorțialității din cauza bărbaților (la ora actuală bărbații au un scor de 5-1 în inițierile și cauzele divorțurilor) care, consumând mai puțină energie în viața de familie, sunt mai detașați de ea; d) crește ȳresponsabilitatea paternă și numărul familiilor monoparentale; e) slăbește relațiile ȳntre adulți și părinții vȳrstnici; f) scade șansele la afirmare profesională performantă în cazul femeilor; g) contribuie la consolidarea rolului

de auxiliar al bărbaților în viața privată și al femeilor în viața publică (în locul statutului par-tenerial pentru ambele sexe și în ambele sfere).

O consecință neintenționată, dar reală a lipsei acestei educații este și teama tinerilor de a se căsători și mai ales teama lor de a avea copii. Un bun prieten sociolog mă întreba, speriat de scăderea dramatică a natalității, tocmai la generația cea mai numeroasă, ajunsă la vârsta optimă a fertilității: De ce nu mai vor femeile tinere să aibă copii? I-aș fi răspuns stereotip: Din cauza nesiguranței și sărăciei. Dar nesiguranța și sărăcia au fost, din păcate, mereu prezente în viața generațiilor actuale. În locul acestui răspuns, i-am dat altul: fiindcă nu au cu cine să-i crească. Nu au parteneri de viață, ci bărbați în îngrijire. Lor nu le trebuie ajutor, ci persoana cu care să colaboreze în orice aspect al vieții private. Spre astfel de comportament nu îi inspiră modelul familial, iar școala nu îi învață despre astfel de „nimicuri“.

Concluzia este dezarmantă: educația pentru viața privată este fie conservatoare, transformând femeile sau bătrânii în cripto-servitori, fie nu există mai deloc.

Partea a cincea

POLITICA OMAGIILOR
ȘI PRESA DIN SPATELE EI

Politica omagiilor

Suntem în săptămâna 1-8 martie, vreme în care femeile ies brusc din conul de umbră al presei și politiciii. Ies ca abstracții. Se numesc *Femeia*, eterna, gingașa, sensibilă, iubită, mama, soția, alinătoarea noastră umbră. Deja președintele statului, Emil Constantinescu, a declanșat operațiunea „flori, măștișoare, omagii“. Politicienii nu se vor lăsa mai prejos. Polițiștii la fel. Ziariștii ne vor da atenție. Televiziunile ne vor închina emisiuni de modă și poezioare. Ne vor arăta fața frumoasă întrupată în exemplare cu picioare lungi, ten de piersică și bluze mulate pe busturi impecabile. Câte una dintre noi, scăpată din rolul de entitate invizibilă și mută, va da interviuri despre cariera ei. Președintele actual al senatului nu va mai gafa la fel ca predecesorul său, Oliviu Gherman, care, fiind întrebat cum se simte între femeile din *staff*-ul parlamentar pe care le invitase să le omagieze de 8 Martie, a declarat ziariștilor: „ Mă simt ca între oi“.

Este săptămâna în care mâinile mâncate de detergenți or să fie sărutate. După celelalte 357 de zile din an, bărbații își vor aminti de datoriile

Mihaela Miroiu

lor omagiale față de cele care le prestează servicii domestice gratuite sau le sunt subordonate devotate. Fâstâcite, emoționate și ușor încântate, noi vom surâde, uitând și iertând neglijențele, lipsa de parteneriat în viața privată și în cea publică. Unele dintre noi vor uita chiar și bătăile, violul conjugal, abandonul copiilor noștri de către tații lor, sărăcia, dubla zi de muncă. Vom uita de toate proiectele personale părăsite în favoarea afirmării bărbaților noștri soți și bărbaților șefi. Vom uita că parlamentul este plin de aleși care se amuză, tropăie și fac glume deochete dacă le prezinți proiecte de legi împotriva violenței, hărțuirii sexuale, sau proiecte de legi în privința egalizării șanselor pentru femei.

Vom uita că suntem interesante pentru presă numai dacă suntem top-model, facem prostituție telefonică, apărem la cronică neagră ca victime sau agresoare și uneori, dacă ne implicăm în viața publică, apărem drept entități malefice care profanează „sfântul lăcaș“ al politicii. Vom uita că despre problemele majore ale nației ne este impusă o tăcere „islamică“: în ministerele care administrează domeniul cu pesonal preponderent feminin: Sănătății, Învățământului, Culturii, Comerțului, noi nu decidem nimic din poziții-cheie. Vom uita că talk-show-urile politice merg pe supoziția că femeile n-au nici o idee relevantă despre viața socială și despre guvernare. Acestea sunt treburi bărbătești. Uneori tulburăm *establishment*-ul politic prin mișcări de

protest. De clintit însă nu clintim nimic. Putem să facem câte greve vrem, cum a fost greva asistentelor medicale. O să aflăm același lucru pe care l-a declarat președintele Camerei Deputaților, Ion Diaconescu: „O să le dăm ceva, să nu spună sindicatele lor că s-au agitat degeaba“.

Nu speriem pe nimeni. Toți pariază pe rezistența noastră la frustrații, pe incapacitatea de revoltă majoră și chiar pe abilitatea noastră de a asigura supraviețuirea membrilor familiei din resurse extrem de precare.

Suntem sexul slab.

Marea noastră slăbiciune este aceea de a trăi după o morală a datoriei și autosacrificiului, dar nu și după una a drepturilor și autoafirmării. De aici decurg multe consecințe pentru noi și pentru societate: nu suntem solidare, ne învârtim în jurul bărbaților (soți, iubiți, șefi, colegi), ca planetele pe orbită fixă, ne este teamă să nu supărăm, să nu cumva să nu mai plăcem, ne e teamă să ne dezvoltăm propriile capacități, ne e teamă de competiție. Am devenit, prin comportamentul nostru, o forță conservatoare, fiindcă atât de concentrate fiind pe supraviețuirea celorlalți, uităm să ne punem în valoare calitățile profesionale și influența în viața publică. Servitutea noastră este una interioară. Ei îi dăm curs prin diverse vulnerabilități. Una dintre acestea este cea care ne face ca, în loc să cerem și să promovăm *politici afirmative pentru egalizarea șanselor* să ne complacem în *politici omagiale*. Era

Mihaela Miroiu

un obicei medieval ca, din când în când, seniorii să-și omagieze supușii, să îi servească ei înșiși, să le facă daruri. În restul timpului, puteau să-i neglijeze, să-i disprețuiască, să-i reducă la tăcere, eventual chiar să-i bată.

Știu că unii dintre noi trăiesc altfel. Știu că în România există insule de parteneriat familial, profesional, civic și politic. Dar numai insule. În rest, la orice indicator ne-am uita, de la venit și șomaj, la victime ale agresiunilor, la participare managerială și guvernare, femeile stau, în orice categorie, mai prost decât bărbații din aceeași categorie... Un singur indicator ne avantajează: trăim mai mult cu aproape șapte ani decât bărbații. Prin urmare, să ne bucurăm de această săptămână. Toată lumea ne va lua în seamă. De-abia după ce ea trece, ne vom continua dialogul cu anonimul.

Curentul, 8 martie, 1998

Eternul masculin

Ea îi prinse obrazii în palme privindu-l adânc în ochi: „Nu-ți bate căpșorul tău delicat cu problemele acestea grele. Gândește-te la ceva plăcut, cumpără-ți un *after-shave*, o cravată nouă, o bluziță, ceva“. Minteia îi zboară la un titlul de gazetă: „Bărbații frumoși și-au câștigat dreptul de a fi tâmpiți“. Zâmbi în sinea ei. Sunt totuși dragă-lași și fac ca viața să fie mai suportabilă. Ce s-ar face ele fără ei? Cu cine ar mai face copii? La cine s-ar mai lăuda despre gloriile lor profesionale? Pe cine și-ar mai descărca nervii în caz de eșec? Pentru cine s-ar mai zbate ele să câștige bani? Cui ar mai scrie poezii? Cui ar mai arde un dos de palmă la nervi? Cine ar mai țipa la ele să le readucă la realitate atunci când mintea le zboară doar la abstracții? Cine le-ar mai detensiona după luptele lor politice sau cele de cucerire în carieră? Cum s-ar mai lăuda una alteia despre calitățile amanților sau despre fidelitatea și grija soților? Cine le-ar mai pregăti bicarbonatul după o beție crâncenă?

Își privi din nou partenerul. Da, frumușel bărbat și se mai și intimidează atunci când ea îi vorbește protector. Combinația de teamă, admirație

Mihaela Miroiu

și respect o flata teribil. Păcat că va îmbătrâni. El, nu ea. Ea doar își va spori prestața și prestigiul. Asta o să-i dea acces la alți bărbați, mai proaspeți, cu musculatură suplă, fără burtă, cu mers elastic și emoții virgine. Bărbați fără identitate socială și doritori de pedigri sau măcar de confort material. În fond, ceea ce căutau ele nu era un bărbat anume, ci *eternul masculin*. Îl sărută matern pe frunte, ca pe o ființă trecătoare ce se afla. Dacă se gândea bine, îi era chiar recunoscătoare. Nu doar fiindcă avea grijă să o elibereze de stresurile cotidiene mărunte și triviale, ci și fiindcă nu-i trecea prin cap să-i zdruncine autoritatea. Nu avea, ca să zic așa, gărgăuni de emancipare. Își vedea de treaba lui. Era un bărbat de casă, domestic, care va să zică.

De nu s-ar lua cu treaba să uite că vine *ziua bărbatului* și că el o să facă botic dacă nu-l scoate la o cârciumă și nu îi ia o pereche de jeansi americani, un briceguț elvețian, un flecușet, ceva care să-i sublinieze masculinitatea. Mai e și textul pe care ar trebui să i-l scrie. Dacă îi vine în cap cel de anul trecut... Parcă era ceva cu zîmbetul lui care-i aduce primăvara în suflet.

Câteodată îi trecea prin minte să se întrebe ce o fi în capul bărbatului de lângă ea. Dar, slavă Domnului, acest gând o părăsea repede. Nu are energie de consumat cu prostioare și frivolități. Ea este o femeie de carieră. O femeie de neînlocuit. Pariurile ei sunt în altă parte. *Skanden-berg*-urile ei sunt cu partenerile intelectuale. El

trebuie s-o detensioneze mundan și atât. O să-l lase la meci, la câte o întâlnire cu băieții la care știe ea bine că tot despre ele vorbesc. Foarte bine. Lasă-i să se defuleze. De-abia se întorc mai calmi acasă și cu sentimente de vinovăție că le-au bârfit.

Destul cu nimicurile! E șapte seara și începe lungul șir al știrilor. Se întoarce spre ecran, spre lumea sobră și majoră căreia îi aparține. Doar astfel se transsubstanțiază cu marile bătălii ale istoriei. O făcea arșice pe președinta Irakului, tremura pentru *impeachment*-ul lui Hillary, instaura statul de drept bătând minerele rebele, prindea marile corupte, făcea coaliții liberale, se emoționa la talk-showuri simțindu-se Madam Tucă.

Undeva, pe aproape, îl percepea și pe el ca pe o umbră însoțitoare la întâlnirea cu istoria. Nici nu avea importanță care îi erau gândurile sau chipul. Important este că îl percepe alături, fie și când este doar o copie palidă a eternului masculin.

Notă

Ca și anii trecuți, în martie sunt rugată de ziaristi să scriu ceva despre „femeia în societatea românească”. E perioada în care presa noastră își aduce aminte de „umbrele istoriei” și sapă conjunctural să le scoată spre vizibilitate prin proceduri excepționale: „Să facem interviuri cu

Mihaela Miroiu

personalități feminine“ sau statistice: „Să le lăsăm să se văicărească pe tema nedreptății de gen, povestind în procente ce prost stau ele la toți indicatorii“. În locul celor două strategii am preferat să scriu o ficțiune. Punctul de inspirație l-a constituit un titlu apărut la începutul lui februarie în ziarul *Național*: „Femeile frumoase și-au câștigat dreptul de a fi tâmpite“! Desigur, februarie nu este o lună omagială. Primele două săptămâni din martie ajung până peste cap. Dacă ziarele ar scrie mai obiectiv, mai neutru și uneori chiar apreciativ despre ceea ce fac femeile, n-ar mai satisface gustul publicului *macho* și ar rămâne pe tejghele. Or, asta nu se face într-o economie de piață.

Curentul, 8 martie, 1999

Ziariștilor, cu mulțumiri

Aproape 52% dintre români sunt românce. Peste 44% dintre salariații români sunt salariați. Categoria nevastă sau țiitoare întreținută este complet minimală. Probabilitatea este mare ca și o bună parte dintre cititori de ziare să fie cititoare. Jurnaliștii vor să-și slujească suveranul și o fac în două moduri: scriindu-i ceea ce crede el că vrea să citească și inoculându-i cam ce ar trebui să gândească. Presa românească nu abundă în raționamente, ci în enunțuri. Nu este o reflectare a realității filtrate de cercetare în limbaj accesibil, ci, mai degrabă, de impresionisme. Ea nu cultivă autoritatea profesională, ci pe cea editorialistică. Se uită mai ales la politicieni, iar politicienii la ea într-un *narcisism bilateral cultivat*.

Poate că toate cele mai sus pomenite explică și sindromul de care mă voi ocupa mai jos: *sexismul brutal al presei românești*. Ea ascunde, anonimizează sau disprețuiește netulburat femeile, spre deliciul general. O face în numele reflecției realității. A unei realități în care cele mai multe femei cunoscute de către ziariști, ca și

Mihaela Miroiu

de alte categorii de profesioniști, sunt colegele, vecinele, prietenele, soțiile, mamele și fiicele lor. Aceste femei aproape nu există mediatic. Ele nu fac nimic. Sunt nimeni.

Cât și în ce mod contează femeile pentru presa „noastră“?¹

1. Cantitativ, femeile contează infim: programele de știri le iau în seamă între 1,3% și 0,7%. Luând aleator doar două ziare, *Adevărul* (din 21 decembrie 1997) și *Curentul* (din 24 decembrie 1997), ziare contrastante pozitiv, de altfel, sub aspectul imaginii femeilor, putem face câteva remarci pur cantitative, dar reprezentative. *Adevărul* cuprinde în articolele sale un număr de 180 de nume de bărbați și 54 de femei. Interesantă este distribuția lor: prima și ultima pagină nu dau nici un nume de femeie (politică, actualități, afaceri). Norocul reabilitării numerice vine din pagina destinată flagrantului (17 nume) și vieții internaționale (19 nume). *Curentul* nominalizează 170 de bărbați și 39 de femei. Repartizarea lor diferă însă: cele mai multe românce nominalizate nu sunt delicvente, ci actrițe, scriitoare, politiciene. Este drept și că ziarul are o

1. Informațiile sunt rezultatul unei monitorizări a presei românești pe dimensiunea de gen în perioada 16-26 septembrie, 1997. Monitorizarea a fost făcută ziarelor: *Adevărul*, *Libertatea*, *Evenimentul Zilei*, *Național*, *Ziua*, de către Amalia Herciu, Tatiana Mocanu, Ioana Stancu, Luiza Vizitiu și Carolina Tache, sub coordonarea societății AnA și a Facultății de Științe Politice, SNSPA.

rubrică *Femina*, în care își poate aglomera femeile de carieră.

2. Cu ce trebuie să atragi atenția ziariștilor români, dacă se întâmplă să te fi născut femeie? Iată câteva oportunități, în ordinea frecvenței lor:

- Să iei o bătaie cruntă sau să fii violată. În aceste cazuri riști să rămâi un simplu fapt divers, necomentat etic și juridic. Eventual riști să te învinovățească ziaristul că nu ai fost docilă sau că te-ai îmbrăcat și comportat provocator;
- Să te dezbraci artistic, promițând „șoapte fierbinți și fantezii romantice“. Să practici prostituția, măcar telefonic. Sau măcar striptease-ul, fie și de dragul reclamei pentru parfum;
- Să fii top-model sau măcar obiect decorativ de altă categorie;
- Să faci tu însăși acte scandaloase, criminale sau măcar delicvență mărunță. În acest caz, ai șansa să ai parte de un comentariu amplu în care ești învinuită că te porți contra naturii și încalci tabuurile sex-rolului;
- Să fii anexa unui bărbat important (personaj politic, om de afaceri, vedetă artistică sau sportivă). Dacă în această calitate ești tăcută și frumoasă, este bine. Dacă îl influențezi, devii în genere malefică;
- Să devii politiciană sau măcar comentatoare a politicii. Dar atunci riști să te compare jurnaliștii cu toate femeile malefice din istoria

Mihaela Miroiu

României, să te insulte că îți permiți să îmbătrânești, că ești subiectivă în tot ceea ce faci, sau că ai ajuns acolo prin niscai tertipuri muieresti. Sau, cel mai adesea, să nici nu te ia în seamă decât ca cifră în parlament.

Dacă ești fetiță, exiști dacă te violează sau bate propriul protector. Dacă ești tânără, exiști dacă ești un trup decorativ. Dacă ești matură, mai bine te limitezi la statutul de nevastă a unui domn important, căci performanțele tale profesionale sau comunitare tot nu contează. Dacă ai îmbătrânit, este cazul să mori săracă, înghețată de frig sau să te violeze un dement. Altfel, probabilitatea de a exista în presa românească scade dramatic. Treci în invizibilitate.

Poate că ziariștii te vor contrazice cu excepții. Dar numai cu excepții.

Curentul, 31 decembrie, 1997

De la limbajul, la practica desconsiderației

Întâi faptele: pe 1 noiembrie 1998, la Pro TV se întrerupe emisiunea „Procesul Etapei“ pentru o discuție postelectorală cu câțiva dintre favoriții cursei. Discuția este condusă de către Mihai Tatulici care îndeamnă candidații spre un dialog deschis fiindcă „suntem între bărbați, nu e nici o femeie aici“. Imediat vine replica primarului interimar al tuturor bucureștenilor și bucureștencelor: „Dacă venea Pădure, era și o femeie“. Interlocutorii se amuză.

Pentru ideile care urmează, mi s-ar putea reproșa faptul că lucrez cu supoziții de tip speculativ. În definitiv, cei doi protagoniști ai dialogului nu au spus mai mult decât atât. Și ce este rău în asta? Cine este lezat? De ce este lezat?

Voi încerca să răspund acestor întrebări, legitime de altfel. Eu nu pretind ca un realizator de emisiuni sau un candidat la alegerile locale să aibe multă cultură civică și politică. În definitiv, fiecare dintre ei poate să lucreze cu experți și să plătească pentru astfel de *know-how*. Dacă

Mihaela Miroiu

aveau acești experți din umbră, și unul și celălalt ar fi fost educați să nu facă greșeli majore de etică politică și de etică jurnalistică. Învățau măcar să nu calce în străchini în raport cu valorile contemporane ale democrației. Dar, așa cum corect îmi replica un jurnalist important al unui mare cotidian, în România se vinde mult mai bine amatorismul decât profesionalismul. Or, cultura civică și cea politică au și ele experții lor. Altminteri, le practicăm cu toții într-un stil pur lăutăresc.

Să reluăm acum dialogul punctual între realizator și unul dintre candidați. Primul spune: suntem între bărbați, nu este nici o femeie aici. Aceasta presupune o discuție deschisă, directă, bărbătească, fără gingășii și menajamente. O discuție între cetățeni egali. O discuție despre problemele cetății, între cei predestinați să vegheze la bunul mers al acesteia: administratorii treburilor publice și presa în calitate de „câine de pază“. Mai mult, emisiunea, așa cum a fost amplasată și concepută, trebuia implicit să le facă pe femei, fie să nu se afle în fața televizoarelor (vezi inserția ei într-o emisiune despre fotbal și supoziția că acest sport îi interesează doar pe bărbați), fie să aleagă alt canal mai „femeiesc“, fie, plictisite că este vorba despre o problemă politică, să se ducă la culcare. O abordare de acest fel nici măcar nu produce contrariere. Cred că puține femei s-au simțit ofensate și excluse. Puține au sesizat că acel dialog este profund sexist, că le discriminează și le descalifică

în calitate de cetățene contribuabile, interesate și ele ca alegătoare și plătitoare de taxe, în ceea ce li se pune la cale prin oferta de primari. O practică socială nu este tratată ca nedreaptă până nu este conștientizată ca atare. Într-o societate ca a noastră nici drepturile omului nu sunt o obsesie cetățenească, darămite emanciparea femeilor, egalitatea reală în drepturi cu bărbații și participarea lor la viața publică. Mesajul implicit al formulei „suntem între bărbați“ este: suntem între cei care contează ca cetățeni contribuabili, persoane înzestrate cu discernământ civic și politic, între persoane eligibile, competitive. Restul nu contează. Restul nu conține decât femei deci persoane nule ca semnificație publică.

În campanie electorală, defăimarea adversarului este o armă redutabilă a psihologiei învingătorului. Ca să-ți diminuezi teama de adversari, trebuie să-i defăimezi, să-i minimalizezi. Ceea ce candidatul Lis și face: „Dacă venea Pădure (contracandidatul n.m.), era și o femeie“.

Nimic mai descalificant pentru un bărbat decât să fie inclus în categoria femei. Dacă era vorba despre o femeie și era calificată drept un adevărat bărbat, dimpotrivă, acelei femei îi era ridicată valoarea. Candidatul George Pădure nu a fost omagiat prin includerea în tagma femeilor, ci a fost înecat în limbajul și simbolurile desconsiderației.

Să eliminăm problema lacunelor în cultura politică, și pe aceea a lipsei de deontologie jurnalistă și politică. Să luăm în considerație doar

Mihaela Miroiu

o intuiție de bun-simț. Toți acești bărbați care utilizează limbajul excluderii și pe cel al desconsiderației se trag din femei, sunt crescuți de femei, educați de femei, au colege femei, fac copii cu femei, mulți dintre ei au fiice. Când utilizează acest gen de limbaj, se gândesc oare și la mamele, fiicele, iubitele, soțiile, colegele lor? Le pasă de faptul că și ele au interese legate de administrația locală și le interesează pe ce plănuiesc alții să li se ducă banii pe care îi plătesc chiar ele? Consideră că ele nu sunt în stare să-și cunoască și să-și reprezinte interesele, că suferă de imbecilitate politică?

Discursurile misogine se potrivesc perfect lumii noastre. Limbajul desconsiderației nu face altceva decât să existe într-o simbioză perfectă cu practicile desconsiderației. Structurile de guvernare locală și statală sunt alcătuite din bărbați în proporție de 95-97%. Lumea noastră românească este aproape exclusiv condusă de bărbați. Ea produce anticorpi puternici de câte ori o femeie îndrăznește să iasă din rând. Cum este condusă această lume, cât de eficiente sunt actele de guvernare, cât de bine trăim de pe urma lor, acestea sunt alte categorii de întrebări. Nimeni nu leagă răspunsurile negative de sexul guvernanților, decât poate dacă ei ar îndrăzni să fie femei.

Curentul, 5 noiembrie, 1998

Sex și mâini, cap și mușchi.
Sau despre cum arată
femeile și bărbații
în mass-media românească
la anul de grație 2005

După ce am citit rezultatele cercetării coordonate de Laura Grünberg sub egida PNUD¹ despre stereotipurile de gen în mass-media autohtonă, tindem să spun: „Noapte bună CNA, oriunde te-ai uita!”. Consiliul Național al Audiovizualului nu este totuși legal blamabil. Legea după care funcționează îi cere să stea cu ochii pe „incitarea la ură” de rasă, etnie, religie, sex, orientare sexuală. Ce ură trezesc imaginile „eterne” cu femei „funduleț” sau cu femei sânguincioase la lustruitul vaselor și podelelor? Dimpotrivă, trezesc confort

1. *Aspecte privind stereotipurile de gen în mass-media din România*, studiu realizat sub egida Societății AnA, Proiectul PNUD: *An Integrated Approach to Gender Balanced Politic, Empowerment and Participation*, 2005, realizat pe un eșantion concludent. Acest studiu a fost publicat apoi cu titlul: *Mass-media despre sexe*, Tritonic, București, 2005, sub coordonarea Laurei Grünberg.

Mihaela Miroiu

domestico-erotic. E greu să ai o abordare legală care nu încalcă libertatea de exprimare. Este trist însă să nu ai o abordare morală.

Care sunt, într-o prezentare corectă, dar neacademic exprimată, rezultatele sintetice ale cercetării? Mă voi referi la cele frecvente statistic, nu la excepții. Cele dintâi formează stereotipuri și prejudecăți, excepțiile au o influență minoră.

Ce învățăm, de regulă, despre femei și bărbați din publicitate?

A. Fiecare gen are vocația și „regatul“ său:

Regatele femeilor sunt: baia, bucătăria, podeaua. Prima „vocație“ a femeilor este cea de menajere și îngrijitoare. A doua „vocație“ este cea de ispititoare foarte sexy. A treia „vocație“ nu există sau se manifestă pur accidental:

- Toate casnicele și gospodinele sunt femei, chiar dacă acestea din urmă tocmai veneau de la serviciu;
- Sunt „natural“ spălătorese, odată ce doar ele curăță după cei din jur;
- Ca să spele eficient, au nevoie de mintea unui bărbat expert care să le arate calea detergentului cel bun;
- Îngrijesc de alții și se îngrijesc de ele însele incomparabil mai mult decât bărbații. Bărbații se spală și gătesc rar și ocazional;

Neprețuitele femei

- Mentea femeilor este copleșită de interes pentru hrănirea celorlalți;
- Ele nu au timp liber, stau, vorbesc între patru pereți, sunt ființe de interior. Rar, când ies din casă, o iau glonț spre magazine;
- Femeile sunt veșnic tinere sexy și disponibile, sunt tinere soții sau mămici. Ele „vând“ frumusețe și tinerețe;
- Femeile se află mereu în slujba bărbaților ca soții, mame, fiice. Sunt femei de serviciu și în serviciu;
- Sunt ignorante în privința ziarelor, revistelor, băuturii, mașinilor, comunicațiilor, dar au *know-how* în privința mâncărilor, detergenților, mașinilor de spălat, cosmeticelor;
- Dacă femeile sunt vârstnice, atunci ele pier din ochiul publicității sau apar foarte rar ca buni duioase sau ca harpii stresante;
- Dacă femeile „performează“ bine pentru familie sau doar pentru bărbați gătitul sau dășitul sunt răsplătite sentimental.

Bărbații tronează peste regatele: bani, distracție, băutură, sport, tehnică. Au orice vocație vor, cu excepția celor „monopolizate“ de către femei:

- Interesele lor cele mai frecvente sunt distracția și băutura;
- Când nu beau, bărbații consumă tehnică și mașini;
- Mentea bărbaților este ocupată cu sport, jocuri, automobile;

Mihaela Miroiu

- Privirea le este ispitită de femei decorative-sexy;
- Ei au mereu timp liber și sunt pe picior de plecare. În familie sunt în vizită de „relaxare“ și mai dau o „binecuvântare“ pentru ceea ce face „femeia casei“ ;
- Când ies din casă (și aceasta se întâmplă foarte des), o iau de regulă spre cârciumă sau spre terenul de sport;
- Sunt mai ales maturi și liberi. Chiar și bărbații vârstnici sunt tolerabili publicitar de zece ori mai mult decât femeile de vârsta lor! Ei „vând“ experiență și maturitate;
- Profesia lor de bază este sportul;
- Bărbații se află mereu în slujba lor înșiși și în relație cu alți bărbați, căci ei sunt mai ales campioni, prieteni, camarazi, colegi;
- Dacă bărbații fac ceva bine sau măcar nu fac nimic rău, ei sunt răsplătiți cu bani și promovări de către alți bărbați și cu îngrijire culinaro-erotico-sentimentală de către femei.

B. În aceleași locuri și situații, femeile și bărbații fac și vor lucruri diferite:

- În living, bărbații țin telecomanda, privesc la televizor și vor liniște, femeile țin capul în pământ, dau cu aspiratorul și vor odihnă;
- În curte, bărbații joacă, de obicei fotbal, femeile întind rufele murdărite de bărbații și băieții care se joacă;

- Deși bărbații sunt infantilizați în sfera privată, femeile sunt cele care par dependente;
- La telefon, bărbații dau informații, femeile sporovăiesc vrute și nevrute;
- Ei sunt Vocea (vocea autorității), ele sunt Imaginea (imaginea răsplății);
- Bărbații se mișcă rapid și energic, femeile lent și lasciv. Dacă ele „îndrăznesc“ să ia viteză, capătă o imagine isterică și haotică;

Ce învățăm, prin excepție, despre femei și bărbați din reclame?

- Există indiscutabil un parteneriat: femeile și bărbații își beau cafeaua împreună;
- Uneori bărbații îngrijesc femeile, copiii și casa;
- Uneori femeile mai și *știu*, nu doar fac. Iau și inițiativa, nu doar așteaptă să li se întâmple ceva;
- Se emoționează și bărbații, au slăbiciuni, se sperie, ba chiar devin ispitori;
- Femeile devin ocazional „egoiste“, obosite de rolul de îngrijitoare și de bombe sexy, sunt amatoare de distracții, ies din casă, sunt independente, dinamice și nonconformiste, chiar conduc și mașini;
- Femeile mature sunt uneori atrăgătoare și iubesc viața mai mult decât iubesc detergenții și condimentele.

Ce învățăm, de regulă, despre rolurile de gen din ziarele analizate?

- Bărbații sunt candidații la prima pagină, femeile la ultimele sau la „pagina 5“;
- Bărbații „vând“ cap, competență și performanță, femeile „vând“ corp și servicii sexuale, mâini și servicii de îngrijire;
- Deși aduc cele mai multe glorii sportive, femeile apar arareori în paginile dedicate sportului;
- Valoarea femeilor este dată de corpul lor și de câtă grijă erotico-menajeră au de corpul altora;
- Femeile triumfătoare sunt tinere și ispititoare. Cele mature și vârstnice sunt în general victime, de obicei ale bărbaților. Bărbații triumfători sunt în genere maturi văzuți inclusiv la vârsta a treia, dacă au putere politică sau autoritate intelectuală. Rar sunt tot victime ale bărbaților;
- Valoarea de relație a bărbaților este cea de protectori și a femeilor cea de îngrijitoare;
- Femeile sunt pasionate să se dezbrace, să colinde magazine. Bărbații sunt pasionați de putere și să colinde „globul“ sau măcar să îl comenteze;
- Femeile înfățișate „color“ sunt frumoase, senzuale, dependente. Cele care studiază, fac carieră și sunt independente sunt „alb-negru“;

- Rețeta ca o femeie să fie aproape complet neinteresantă este să fie profesionistă, elevă sau studentă (cazul majoritar: excepție face ziarul *Adevărul* din cauza unei jurnaliste de înalt profesionalism în educație, Melania Mandras Vergu). Dacă o femeie este infractoare, are șanse mult mai mari. Dacă sunt pensionare, șansele mediatice ale femeilor sunt mai mici față de infractoare, dar de cinci ori mai mari decât ale celor active profesional;
- Pe piața „matrimonială“ (de fapt, mai ales de servicii sexuale), femeile au șani mari, păr de obicei blond, sunt „fierbinți“, senzuale, rafinate, uneori sunt sadice sau supuse. Bărbații sunt „generoși“ și „serioși“ (plătesc și se țin de cuvânt);
- VIP-urile masculine sunt politicieni, oameni de afaceri, fotbaliști, oameni de cultură. VIP-urile feminine sunt vedete: cântărețe, top-modele, sportive, prezentatoare, soții de politicieni în proporție egală cu politicienele;
- Bărbații nu au relații politice cu femeile, nici ca alese, nici ca alegătoare. Ele apar însă uneori în clipuri de campanie zâmbind candidatului protector, pline de speranță;
- Ziarelor le pasă puțin de sănătatea fizică și psihică, de educație, de administrația cotidiană, justiția de zi cu zi, căci nu sunt „scandaluri“. De aceea, profesiile feminizate sunt „nespectaculoase“ și aproape invizibile public. Poate și de aceea, politicienii se simt mult mai puțin presați să trateze aceste domenii

Mihaela Miroiu

ca priorități ale agendei politice și redistribuirii bugetului public;

- Presa analizată „crede“ doar în competența femeilor trecute de 50 de ani. Însă crede în competența bărbaților de orice vârstă. Excepție face „mondenul“, unde femeilor li se îngăduie să se pronunțe și la tinerețe;
- Bărbații sunt superiori sau egali, femeile sunt subordonate sau egale, cu excepția culturii unde se menține un echilibru constant în privința genului;
- În presa scrisă femeile sunt mult mai puțin vizibile decât în audio-vizual.

Ce învățăm de la televiziuni?

A. La știri:

- Femeile sunt subiect rar și *soft*, bărbații sunt subiect frecvent și *hard*;
- Ipostaza prioritară a femeilor este în general una degradantă. Ele sunt: prostituate clandestine, supuse raziilor, victime bătute, „mame denaturate“, se exprimă mai ales plângând, făcând gălăgie, sunt adesea șocate și uneori pioase. Bărbații sunt de regulă conducători, agresori, campioni, capi de familie, știu ce vor, se stăpânesc;
- Femeile prezintă știrile al căror subiect sunt, de regulă, bărbații;
- Invitații știrilor sunt în genere bărbații;

- Femeile știu întrebările sau le citesc de pe prompter. Bărbații știu răspunsurile;

B. În seriile românești analizate imaginea preponderentă este aceea că:

- Femeile sunt mai ales tinere și bărbații maturi. În seriale și show-uri există un mesaj implicit că femeile ar trebuie să se „vândă” în varii moduri ca să își atingă scopurile, fiindcă banii și puterea sunt la bărbați;
- Femeile sunt și se îmbracă foarte sexy, iar bărbații sunt mai ales șterși ca atractivitate și neglijenți ca apariție;
- Sunt adesea ușuratece, isterice, băgăcioase, uneori chiar rele, proaste și bețive (Leana este un travesti apoteotic). Bărbații sunt agresivi, șmecheri, solidari, dar și bețivi;
- Fumatul este egal răspândit.

Concluziile sintetice sunt clare:

Mass-media are o dominantă misogină, practică discriminarea de status, rol și vârstă între femei și bărbați. Există un sexism evident și unul implicit în majoritatea produselor mediatice analizate.

Socializarea femeilor și bărbaților în astfel de modele, mai ales la vârste foarte tinere, are consecințe pe termen lung. Fiecare gen poate tinde spre modelul imaginar. Din alte cercetări reiese că nici școala nu se desprinde de mesaje conservatoare și roluri predestinate. Biserica este

Mihaela Miroiu

programatic patriarhală. În acest mediu de influență, șansele ca și bărbații și femeile să tindă spre autoafirmare publică și privată, în limitele propriilor capacități, netarate de mesaje sexiste, scad dramatic, iar demersurile normative spre egalitate de șanse, cu „poruncă“ de la Uniunea Europeană sunt vorbe goale votate de către parlament și publicate în Monitorul Oficial.

Revista 22, nr. 784, 15 martie, 2005

Gând de final

Toate aceste articole și interviuri au fost publicate în contextul unui *establishment* cultural ostil feminismului. Ostilitatea vine adesea din ignoranță, dar vine și din autoapărare. Misoginii și misoginele își apără prejudecățile, sexiștii își apără teritoriul. Dar mai cred și că „lez-demnitatea“, ca și antifeminismul se clădesc pe supunerea, nepăsarea și tăcerea femeilor. Voi relua o idee pe care am mai formulat-o acum câțiva ani în *Observator Cultural*: „Personal cred că femeile educate, aflate totuși în miezul treburilor nu au nici o scuză pentru lez-demnitatea la care se lasă supuse ca femei și, la fel, nici cele care le reprezintă, atunci când tac și se mulțumesc doar să fie acceptate în club. Avem o explicație: patriarhatul lătit ca o pecingine în cultura și politica românească. Dar nu avem nici o scuză. Este o afirmație radicală pe care mi-o asum.“

În final, mulțumesc bărbaților de excepție care au „pâinea și cuțitul“ în mass-media sau edituri și au oferit constant feminismului, în buna credință umanistă, un loc sub soarele cultural românesc: Ion Bogdan Lefter, Silviu Lupescu, Cristian Tabără.

Cuprins

În loc de preambul:	
Arheologie feminină	9
Introducere	
Mai are rost feminismul?	15
Partea întâi	
NĂSCUȚI DIN FEMEI ȘI DIN CULTURI	
MISOGINE	25
Născuți din femei și din culturi misogine ..	27
(De)formatorii de opinie	33
Pâinea și cuțitul	40
Alungarea din Sfântul lăcaș creștin	47
Gâlceava danciachirilor cu demnitatea spirituală a femeilor	52
Despre feministe imaginare și copiile lor „eșuate“	59
Partea a doua	
FEMINISTELE	67
„Antifemiști, nu vă speriați!“	69
Cum a devenit Mihaela MirAnA	80
EditoriAna sau despre înțelegerea de sine ...	93
Reflecții despre femeiesc și feminism	101

„Feminismul face bine la sex-appeal“	109
„Trăim într-o Românie virtuală“	123
Când <i>sex-appeal</i> -ul întunecă <i>text-appeal</i> -ul sau despre societatea în care mintea femeilor nu contează	139
„La noi, după 40 de ani nu mai ești femeie. Devii altă formă de «organizare a materiei»“	151
Partea a treia	
LA PORȚILE FEMINISMULUI POLITIC	167
Cripto-patriarhatul	169
Istoria ascunsă, istoria regăsită	174
Etatizarea facultăților reproductive	184
Inegalele „egalilor“	188
Minoritare, anonime, invizibile	193
Femei în posturi de decizie	198
O poveste „banală“ și originea ei politică	203
La porțile feminismului politic	210
Femeile și liberalismul yoghin	225
Partea a patra	
FAMILIA ȘI ANALFABETISMUL ÎN VIAȚA PRIVATĂ	231
Nici Casandre, nici romantici	233
Cine educă pentru viața privată?	238
Partea a cincea 243	
POLITICA OMAGIILOR ȘI PRESA DIN SPATELE EI	243
Politica omagiilor	245
Eternul masculin	249

Ziariștilor, cu mulțumiri	253
De la limbajul, la practica desconsiderației	257
Sex și mâini, cap și mușchi. Sau despre cum arată femeile și bărbații în mass-media românească la anul de grație 2005	261
Gând de final	271

În colecția Ego. Publicistică

au apărut:

- Robert Turcescu – *Dans de Bragadiru*
Silviu Brucan – *Profeții despre trecut și despre viitor*
Cristian Tudor Popescu – *Libertatea urii*
Lucian Mîndruță – *Fabrica de tămâie*
Radu Pavel Gheo – *Adio, adio, patria mea cu î din i,
cu â din a*
Eugen Istodor – *Viețașii de pe Rahova*
Vitalie Ciobanu – *Anatomia unui faliment geopolitic:
Republica Moldova. Eseuri*
Vasile Gârneț – *Intelectualul ca diversiune. Fragmente
tragicomice de inadecvare la realitate*
Marius Tucă – *Verde-n față*
Radu Pavel Gheo – *DEX-ul și sexul*
Silviu Brucan – *Secolul XXI: Viitorul Uniunii Europene.
Războaiele în secolul XXI*
Radu Pavel Gheo – *Adio, adio, patria mea cu î din i
cu â din a* (ediția a II-a)
Robert Turcescu – *Fiare vechi. Dileme cotidiene*
Radu Pavel Gheo – *Românii e deștepți* (ediția a II-a)
Andrei Codrescu – *Scrisori din New Orleans*
Dorin Tudoran – *Absurdistan. O tragedie cu ieșire la mare*
Mihaela Miroiu – *Neprețuitele femei*

în pregătire:

- Daniel Dăianu – *Ce vom fi în Uniune*

redactor?
coperta?
luna BT?
TIPO?
Are TL?

Redactor: Dan Daia
Coperta: ??????????????????????
Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar : mai 2006. Apărut : 2006
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11 ;
(0232)21.74.40 (difuzare); E-mail : office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel. : (021) 313.89.78; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

Tipografia S.C. PRINT MULTICOLOR S.R.L. Iași
Str. Bucium, nr. 34, Iași 700265
tel. (0232)21.12.25, 23.63.88, fax. (0232)21.12.52

Valoarea timbrului literar este de 2% din prețul de vânzare
și se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea
Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL

